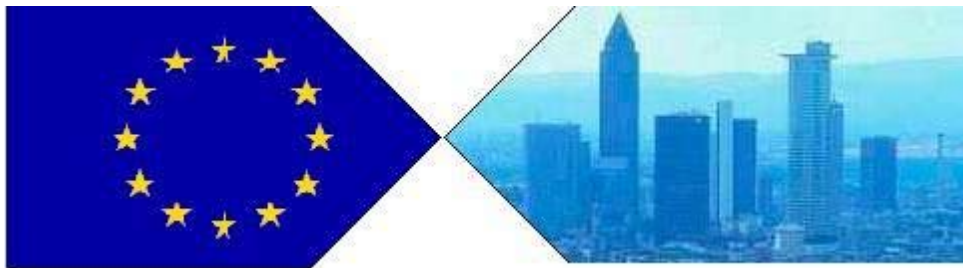

Europa en stedelijk cultuurbeleid

Doctoraalscriptie van Andrea Imhof – Taal en Cultuurstudies / Kunstbeleid en Management – 0011835

Begeleider: Toine Minnaert – november 2004

Imhof A.A.
Willem Schuylenburglaan 15
3571 SB Utrecht
030-2719519

Voorwoord

De zin waar mijn scriptie mee begint, *een wereld waar, op verschillende manieren, alles met elkaar samenhangt*, is ook de ontdekking die ik meerdere malen deed bij het onderzoek naar de betrekkingen tussen steden en Europa. Alles heeft met alles te maken. Globaliseringprocessen, politieke ontwikkelingen, nationale verhoudingen en menselijk handelen hebben invloed op de relatie tussen een stad en de Europese Unie. Mijn begeleider van de Universiteit Utrecht, Toine Minnaert heeft mij geholpen de veelheid aan relevantie informatie om te zetten in een gestructureerd werk. Daarbij liet hij mij zelf keuzes maken, omdat het mijn scriptie moest worden.

Maar dat was niet gelukt zonder medewerking van anderen. Ik wil Toine Minnaert bedanken voor de vele gesprekken die mij weer nieuwe inzichten en motivatie gaven. Daarnaast gaat mijn dank uit naar Inez Boogaarts en Yvette Gieles van SICA voor het oriënterende gesprek over de Europese Unie en steden. Deze scriptie kan hun van kennis van de doelgroep gemeenten vergroten.

Voor de casestudies heb ik een aantal mensen in de steden Rotterdam, Heerlen en Enschede geïnterviewd. Dat waren: Murat Altunbas, Hans Verdonk, Leonie de Wit, Tjeu Strous, Roel Wever, Frans Drummen, Toine Vincken, Harry Gootzen, Adri Broeders, Hans Koier, Toon Bom, Cees Bloemers en Rob Admiraal. Ik wil hen hartelijk bedanken voor de interessante informatie die ze mij konden bieden. Zij hebben mijn interesse voor stedelijk cultuurbeleid enorm vergroot. Ook na mijn studie wil ik mij daar op richten. Mijn kennis van de Europese mogelijkheden zal daarbij zeker van pas komen. Deze scriptie zou als een handleiding kunnen worden gelezen cultuurbeleidsmedewerkers in steden. Voor steden die Europa in hun cultuurbeleid willen opnemen, is de beschrijving van de mogelijkheden die de EU biedt zeer bruikbaar. Daarnaast kunnen zij een voorbeeld nemen aan de onderzochte steden.

Tot slot wil ik René van Oorschot en mijn familie bedanken voor hun liefde en creativiteit, en nuchterheid, die mij ervan overtuigden dat er naast Europa nog heel veel andere dingen *best belangrijk* zijn.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1	Inleiding	6
1.2	Probleemstelling	7
1.3	Enkele kernbegrippen	8
1.4	Opbouw	9

Hoofdstuk 2

Europa

2.1	Inleiding	11
2.2	Regionaal beleid	11
	2.2.1 Regionale belangenbehartiging	12
	2.2.1.1 Comité van de Regio's	12
	2.2.1.2 Euregio's	13
	2.2.1.3 Eurocities	14
	2.2.1.4 De Raad van Europese Gemeenten en Regio's	15
2.3	Europees cultuurbeleid	15
2.4	Subsidiariteitsbeginsel	17
2.5	Europese programma's	18
	2.5.1 Structuurfondsen	18
	2.5.2 Cultuur 2000	20
	2.5.3 Culturele Hoofdsteden	22
	2.5.4 Jumelages tussen steden	22
2.6	Conclusie	23

Hoofdstuk 3

Stedelijk beleid

3.1	Inleiding	24
3.2	Stedelijk beleid	24
	3.2.1 Stedelijke ontwikkeling	25
	3.2.2 Stedelijk cultuurbeleid	26
	3.2.3 Positie van steden	28
3.3	Nederlandse steden	29
	3.3.1 Cultuurbeleid in Nederland	29

3.3.2	Grotestedenbeleid	30
3.3.3	Europese oriëntatie	31
3.3.4	Europa Decentraal	31
3.3.5	Subsidiesystematiek	32
3.4	Conclusie	33

Hoofdstuk 4

De stad

4.1	Inleiding	35
4.2	Rotterdam	35
4.2.1	EG-coördinatiepunt	36
4.2.2	G4 kantoor in Brussel	38
4.2.3	Culturele Zaken	41
4.2.4	Rotterdamse Kunststichting	42
4.2.5	Europese programma's	44
4.2.6	Conclusie	45
4.3	Heerlen	46
4.3.1	Parkstad Limburg	47
4.3.2	Programmamanagement URBAN II	48
4.3.3	Culturele Zaken	49
4.3.4	Het Glaspaleis	52
4.3.5	Europese programma's	53
4.3.6	Conclusie	53
4.4	Enschede	54
4.4.1	Bureau Subsidies voor gemeentelijke projecten	54
4.4.2	Bureau Strategie	56
4.4.3	Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling	57
4.4.4	Het Muziekkwartier	58
4.4.5	Europese programma's	60
4.4.6	Conclusie	61
4.5	Conclusie	62

Hoofdstuk 5

Conclusie

5.1	Inleiding	63
5.2	Samenvatting	63
5.3	Probleemstelling	65
5.4	Suggesties	67

5.4.1	Vervolgonderzoek	68
5.5	Tot slot	69
	Literatuur	70

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Inleiding

Europa en de stad. In een wereld waar, op verschillende manieren alles met elkaar samenhangt, is het moeilijk de precieze oorzaken aan te wijzen waarom deze twee samenkomen. Nationale decentraliseringsprocessen, en de overheveling van nationale soevereiniteit aan de instellingen van de Europese Unie zijn van invloed op de betrekkingen tussen steden en Europa. Maar ook de vergaande globalisering is een mogelijke verklaring voor verhoudingen tussen de stad en de EU.

De internationalisering van economische activiteiten brengt grote veranderingen in de politieke verhoudingen teweeg. Door de vooruitgang op het gebied van communicatie-, transport- en productietechnologieën vindt productie steeds vaker op transnationaal niveau plaats. Nationale overheden hebben nauwelijks invloed op multinationals, en verliezen aan macht. Zij zien zich daarom vaak genoodzaakt om marktgeoriënteerd te werk te gaan, door bijvoorbeeld diensten te liberaliseren.

Ter compensatie trachten overheden op een hoger en een lager niveau invloed uit te oefenen. Het is paradoxaal dat ze daardoor hun controlerende en corrigerende taken nog verder reduceren. Ze nemen plaats in globale organisaties, zoals de Europese Unie of de Wereld Handels Organisatie. Ook geven ze meer bevoegdheden aan decentrale overheden. Regio's zijn beter in staat zich aan te passen aan de internationale economische politiek. In veel Europese landen leidt dit tot verdere gedecentraliseerde 'empowerment'.¹

De eenwording van Europa vormt een deel van, en is een reactie op het globaliseringsproces. De Europese Unie is een invloedrijke actor binnen de wereldwijde ontwikkelingen en wordt daar ook zelf door beïnvloed. Als een van de grote handelsmachten, heeft de Europese Unie een bepaalde verantwoordelijkheid ten opzichte van de wereld, maar ook ten opzichte van de eigen lidstaten. De Unie kan zich niet alleen richten op het creëren van een sterke economie. Ze zal ook aandacht moeten schenken aan de gezamenlijke, én de eigen culturele identiteit van de Europese regio's.

De wetgeving die in Brussel wordt ontworpen, wordt grotendeels op decentraal niveau geïmplementeerd. Tal van Europese onderwerpen hebben (in)direct invloed op de steden. Voorbeelden daarvan zijn beleidsontwikkelingen op het gebied van milieu, verkeer en vervoer, onderwijs en cultuur, de kwestie over de toekomst van de structuurfondsen en de uitbreiding van de Unie. Steden ondervinden rechtstreeks de gevolgen van het Europese beleid.

In deze scriptie komt het Europese beleid ten aanzien van cultuur aan bod. Hoewel dat soms wel zo lijkt, legt de Europese Unie niet alleen beperkingen op. Op veel terreinen creëert de Unie (nieuwe) kansen. Ze wil overheden, organisatoren en burgers allerlei mogelijkheden bieden. Ook cultuurbeleidsmedewerkers en culturele instellingen kunnen daar gebruik van maken. Steden krijgen zelf de keuze wel of niet iets te doen met Europa binnen hun stedelijk cultuurbeleid.

¹ E. Corijn, H. Mommaas, *Urban cultural policy developments in Europe* (Tilburg 1995) 3-4.

1.2 Probleemstelling

Nederland luidde in juli 2004 met de campagne “Europa, best belangrijk” zijn Voorzitterschap van de Europese Unie in. Al is de slogan allerminst inspirerend, de gedachte er achter is wel waar: Europa wordt voor iedere inwoner steeds belangrijker. Het Europese beleid heeft een grote invloed op het dagelijkse leven. Al meer dan 60% van de wetgeving komt rechtstreeks vanuit Brussel.

De instellingen van de EU proberen op alle mogelijke manieren de inwoners van de lidstaten daar attent op te maken. De aandacht voor voorlichtingdiensten is enorm. Mensen kunnen op verschillende wijzen, in hun eigen taal, communiceren met de Unie. Bijna alle informatie is beschikbaar en leden van de instellingen zijn makkelijk te bereiken. Voor dit onderzoek was dat zeer aangenaam. De Europese Unie is tot op zekere hoogte transparant en toegankelijk.

Toch blijkt dat niet altijd zo ervaren te worden. Om welke reden dan ook, bij velen is het belang van de Europese Unie nog niet doorgedrongen. Zoals uit het komende hoofdstuk zal blijken, staan het Europees beleid en de programma's heel keurig op papier. Maar voor velen is Europa geen werkelijkheid.

Het doel van dit onderzoek is dat de Europese Unie concreter wordt. De relatie tussen Europa en de lidstaten is al veel vaker onderwerp van onderzoek geweest. Maar de nationale overheden staan te ver van mensen af om de Europese Unie concreet te maken. Daarom wordt er in deze scriptie vanaf een lager niveau naar de Europese Unie gekeken. Europa moet zichtbaar worden in de steden.

Voor dit onderzoek zijn de volgende probleemstellingen geformuleerd:

Welke rol speelt de Europese Unie, en welke rol kan ze spelen binnen het cultuurbeleid van Nederlandse steden?

Veel literatuur die er over de Europese Unie verschenen is, is geschreven vanuit een topdown-benadering. Maar deze benadering volstaat niet wanneer Europa moet worden geconcretiseerd. Het perspectief van bovenaf beperkt zich tot een uitleg van de gebruikswijze van het Europees beleid. Om zicht te krijgen op wat er in de praktijk mee gebeurt, is een bottomup-benadering nodig. Die laat van onderaf zien wat er in de werkelijkheid wordt gedaan met het beleid dat in Brussel wordt gemaakt.

Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de realiteit van Europa, is er in deze scriptie voor gekozen de twee benaderingen naast elkaar te zetten. De probleemstelling heeft daarom een tweedelig karakter. Van bovenaf wordt er gekeken naar de mogelijkheden die Europa biedt; van onderaf naar wat de steden met die kansen doen.

Deze scriptie bestaat uit drie delen: *Europa*, *Stedelijk beleid* en *De stad*. *Europa* geeft een overzicht van wat de Europese Unie biedt. Daarbij ligt de nadruk op het Europese beleid en de programma's die interessant kunnen zijn voor het cultuurbeleid in steden. In dit hoofdstuk wordt er van bovenaf gekeken, maar op de achtergrond is de stad toch al duidelijk aanwezig. Het hoofdstuk geeft

geen compleet overzicht van het beleid van de EU, maar beschrijft een Europa dat iets kan betekenen voor de stad, op het gebied van cultuur.

Voordat er wordt ingegaan op de rol die de EU speelt binnen het cultuurbeleid van de Nederlandse steden, is er aandacht voor stedelijk beleid. De keuzes die steden maken, staan niet op zichzelf. Om ze beter te begrijpen moeten ze eerst in een bepaalde context worden geplaatst. *Stedelijk beleid* behandelt de ontwikkelingen van het stedelijk beleid en de Nederlandse situatie. Die kunnen een verklaring geven voor de wijze waarop steden de kansen van Europa benutten.

In *De stad* staat de bottom-up-benadering centraal. Vanuit het perspectief van de stad wordt er gekeken naar Europa. Om de vraag naar de rol van Europa in de steden te beantwoorden, is er onderzoek gedaan in de vorm van een drietal casestudies. Drie steden dienen als praktijkvoorbeelden, en laten zien hoe Europa in de werkelijkheid kan zijn.

De onderzochte steden zijn Rotterdam, Heerlen en Enschede. De keuze voor Nederlandse steden ligt misschien voor de hand, maar is wel bewust gemaakt. Nederland is een gedecentraliseerde eenheidsstaat. Door de vele zelfstandige bevoegdheden hebben gedecentraliseerde overheden de ruimte om banden met de Europese Unie aan te gaan. Dit gegeven is een goed uitgangspunt voor het onderzoek naar wat steden doen met de kansen die hen geboden worden.

Om een teleurstellend resultaat te voorkomen, is er bij de selectie van de steden op gelet of ze al betrekkingen met de Europese Unie hebben. Uit eerdere onderzoeken blijkt dat Rotterdam en Enschede de sterkst geëuropeaniseerde steden van Nederland zijn. Deze steden doen pro-actief pogingen om EU-geld te verwerven, hebben ambtenaren die zich exclusief met EU-zaken bezighouden en hebben de EU-aangelegenheden structureel op de collegeagenda staan.² Heerlen ontvangt, net als Amsterdam en Rotterdam Europese subsidies uit het programma URBAN II. Daarnaast liggen de steden Enschede en Heerlen in respectievelijk dé Euregio en de Euregio Maas-Rijn.³

1.3 Enkele kernbegrippen

Europa staat hier gelijk aan Europese Unie (EU). De Europese Unie is de benaming voor het politiek en economisch samenwerkingsverband van 25 Europese lidstaten.⁴ Ze ontstond formeel op 1 november 1993, nadat het Verdrag van Maastricht in werking trad. De Europese Unie is in feite de voortzetting van de Europese Gemeenschap en de Europese Economische Gemeenschap. De instellingen van de Europese Unie zijn de Europese Raad, het Europees Parlement, de Raad van ministers, de Europese Commissie, het Hof van Justitie en de Rekenkamer.

² R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 125.

³ In 1958 werd de eerste Euregio aan de Duitse grens bij Enschede opgericht. Daarom wordt deze Euregio, dé Euregio genoemd.

⁴ Vanaf 1 mei 2004 treden tien lidstaten toe. Dat zijn Cyprus, Tsjechië, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slowakije en Slovenië. De EU bestond al uit België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Nederland, Denemarken, Ierland, Verenigd Koninkrijk, Griekenland, Portugal, Spanje, Finland, Oostenrijk, Zweden. Bulgarije en Roemenië hopen in 2007 toe te treden. Wellicht is Turkije de 28ste lidstaat die toetreedt. <http://www.grondweteuropa.nl>

De Europese Gemeenschap hield zich vooral bezig met de douane-unie en de interne markt, het landbouwbeleid, het structuurbeleid, de handelspolitiek en het binnen- en buitenlands veiligheidsbeleid. Geleidelijk aan werden de communautaire acties tot andere sectoren uitgebreid. Nu houdt de Europese Unie zich ook bezig met burgerschap van de Unie, opleiding en cultuur, trans-Europese netwerken, consumentenbescherming, gezondheidszorg, onderzoek en milieu, sociaal beleid, asielbeleid, buitengrenzen en immigratiebeleid.⁵

Hoewel er gebruik is gemaakt van literatuur uitgegeven door de Raad van Europa, zal deze instelling - die geen onderdeel van de EU vormt - verder niet aan bod komen. Deze Raad betekent veel voor het culturele veld, maar zal wegens haar beperkte invloed op decentrale overheden buiten beschouwing worden gelaten.

Cultuur is een veelzijdig en daarom lastig te definiëren begrip. In ruime zin kan cultuur gedefinieerd worden als een groep van specifieke materiële en immateriële kenmerken die een maatschappij of sociale groep karakteriseren. Cultuur omvat leefstijlen, waarden en normen, tradities en opvattingen. In enge zin omvat cultuur naast kunst ook wetenschap, erfgoed, culturele industrie, massamedia en ICT, voor zover ze gebruikt worden voor culturele doeleinden. Onderscheid tussen hoge en lage cultuur wordt steeds minder gemaakt.⁶

Steden en de Europese Unie zullen op een eigen wijze met de definities van cultuur omgaan. In veel gevallen worden ze nog al eens door elkaar heen gebruikt. Om een duidelijk kader te stellen wordt in deze scriptie wel een bewuste keuze gemaakt, voor cultuur in enge zin. De nadruk ligt met name op kunstuitingen, zoals muziek, architectuur en theater. Beleid dat zich voornamelijk op welzijn richt, zal daarom niet uitgebreid aan de orde komen.

1.4 Opbouw

Een zin uit een tekst van Fossas: *Think globally, act locally; think locally act globally*⁷, was het uitgangspunt voor de opbouw van deze scriptie. Volgens Fossas hebben multinationals jarenlang geopereerd vanuit de slogan: *Think globally, act locally*. Door zich te penetreren in lokale markten, maakten zij enorme winsten. Maar langzamerhand zijn zij, en ook anderen, zich gaan realiseren dat lokale entiteiten niet alleen van bovenaf kunnen worden beïnvloed. Participatie leidt uiteindelijk tot veel meer succes. Het perspectief werd omgekeerd: *Think locally, act globally*. Omkering van perspectieven is ook in deze scriptie aan de orde. Zowel de topdown-benadering als de bottomup-benadering komen aan bod.

Hoofdstuk 2 *Europa* is vanuit de topdown-benadering geschreven. De mogelijkheden die Europa biedt voor het stedelijk cultuurbeleid staan daarin centraal. Er wordt ingegaan op het regionaal beleid van de Europese Unie, op welke wijzen steden hun belangen kunnen behartigen, het Europees cultuurbeleid en de programma's die ingezet kunnen worden voor culturele projecten.

⁵ K.D. Borchardt, *Het ABC van het Gemeenschapsrecht* (Brussel 2000) 19.

⁶ <http://www.cultuurnetwerk.nl/indexdef.htm#cultuur> geraadpleegd 24 mei 2004

⁷ E. Fossas, J. Subirats, L. Bonet, *Cultural policies, decentralization and globalization* (Barcelona 1995) 9.

Hoofdstuk 3 *Stedelijk beleid* plaatst steden in een theoretische, historische en nationale context. Theorieën over stedelijk beleid, stedelijke ontwikkelingen, cultuurbeleid en het beleid in de Nederlandse steden komen aan bod. Dit hoofdstuk zal het optreden van de casestudy-steden proberen te onderbouwen en verklaren.

In hoofdstuk 4 *De stad* wordt het perspectief nadrukkelijk omgekeerd, in bottomup. Aan de hand van casestudies wordt geprobeerd antwoorden te vinden op de vraag wat steden met de Europese kansen doen. In de steden Rotterdam, Heerlen en Enschede zijn verschillende actoren die invloed uitoefenen op het internationale stedelijk cultuurbeleid. De casestudies bestaan uit interviews met mensen van internationale diensten, culturele zaken van de gemeente en culturele instellingen in de stad.

Hoofdstuk 5 *Conclusie* geeft een samenvatting van de eerdere hoofdstukken en zet de twee benaderingen naast elkaar. Er wordt antwoord gegeven op de probleemstellingen: Welke rol speelt de Europese Unie, en welke rol kan ze spelen binnen cultuurbeleid van Nederlandse steden? Verder worden in dit hoofdstuk enige suggesties gedaan voor toekomstig onderzoek.

Hoofdstuk 2

Europa

2.1 Inleiding

Het hoofdstuk *Europa* is geschreven vanuit de topdown-benadering; het perspectief ligt bij de Europese Unie. Van bovenaf wordt er gekeken naar de rol die de Europese Unie kan spelen binnen het stedelijk cultuurbeleid. Daarbij zal de nadruk liggen op de mogelijkheden die de EU biedt voor steden. Het regionaal beleid van de EU, de regionale belangenbehartiging, het Europees cultuurbeleid en de Europese programma's die passen bij stedelijk cultuurbeleid komen aan bod. Het hoofdstuk geeft geen compleet overzicht van de Europese kansen, maar beperkt zich tot de gegevens die interessant kunnen zijn voor steden die Europa een rol willen laten spelen in hun cultuurbeleid. In de topdown-benadering staat de Europese Unie centraal, maar de aanwezigheid van de stad is al duidelijk voelbaar.

2.2 Regionaal beleid

Europa gebruikt geen eenduidige definitie voor regio. Zo kan een regio worden opgevat als de eerste gekozen bestuurslaag onder de nationale staat, of als een gebied met een duidelijk eigen culturele identiteit.⁸ Daardoor is het moeilijk te bepalen hoe een stad ten opzichte van de regio staat. Het is wel zo dat een aantal Europese richtlijnen rechtstreeks gevolgen heeft voor lokale overheden. Driekwart van de EU-wetgeving wordt op decentraal niveau ten uitvoer gelegd. Daarbij gaat het voornamelijk om richtlijnen inzake milieubescherming, aanbestedingen, sociaal beleid en regionaal beleid.⁹

Het regionaal beleid van de Europese Unie is er in de eerste plaats ten behoeve van de economische en sociale ontwikkeling van de achterstandsgebieden in Europa. De minst welvarende en de in structurele moeilijkheden verkerende regio's worden geholpen bij de totstandbrenging van duurzame ontwikkeling. Daarbij ligt de nadruk op het versterken van de concurrentiekracht en het uitbreiden van de werkgelegenheid. Het Directoraat-generaal Regionaal Beleid van de Europese Commissie voert het regionaal beleid uit door instelling van verschillende fondsen en programma's. In paragraaf 2.5 komen er een aantal aan bod die voor stedelijk cultuurbeleid belangrijk kunnen zijn.¹⁰

De Europese Commissie dicht een belangrijke rol toe aan lokale en regionale overheden. Daar zijn twee redenen voor. De eerste reden is dat de betrokkenheid van decentrale overheden een belangrijke bijdrage kan leveren aan de kwaliteit van het beleid. De positie van de lokale overheden is in het Europese veld verstevigd door het regionaal beleid, de oprichting van het Comité van de Regio's en de contacten met Europees-Parlementsleden. De tweede reden is dat de decentrale

⁸ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 24-26.

⁹ S.W. Couwenberg, 'Regionalisering en regionalisme' in: *Neerlandia* 98, 1 (1994) 2.

¹⁰ http://europa.eu.int/comm/dgs/regional_policy/index_nl.htm geraadpleegd 27 april 2004

overheden bij kunnen dragen aan de vergroting van de legitimiteit van en daarmee het draagvlak voor Europees beleid. De regio's kunnen het belang van Europa naar buiten dragen.¹¹

Doordat Europa doorgedrongen is in het gehele nationale en decentrale politiek-bestuurlijk systeem wordt de positie van de nationale overheid aangetast. Ondanks deze ontwikkeling vervullen lidstaten in de praktijk nog steeds een grote rol in de EU. Steden die betrekkingen aan willen gaan met de Europese Unie, kunnen daarbij onmogelijk hun nationale overheid negeren.

In veel gevallen ontvangen regio's alleen Europees geld, wanneer de lidstaat zelf al een substantiële bijdrage heeft geleverd aan het project. Daarnaast loopt de uitvoering van het regionaal beleid ook hoofdzakelijk via de nationale overheden. Regio's worden daar vaak onvoldoende bij betrokken. Couwenberg concludeert dat de programma's van het Europees regionaal beleid, de structuurfondsen meer een instrument zijn ter realisering van een financiële herverdeling tussen de lidstaten dan dat zij gericht zijn op een opheffing van de ongelijkheid tussen de regio's.¹²

2.2.1 Regionale belangenbehartiging

De Europese Unie hecht steeds meer waarde aan regionale inmenging, en ook decentrale overheden weten alsmaar beter hun belangen te behartigen. Decentrale overheden willen invloed uitoefenen op de beleidsuitvoering, maar ook op de beleidsontwikkeling. Bij beïnvloeding van de beleidsuitvoering staat het individuele belang en het korte termijn-voordeel voorop. Steden zullen daarom met name door lobbypraktijken programma's en fondsen binnenhalen. Zij kunnen rechtstreeks contact leggen met instellingen van de EU. Daarnaast kunnen ze lobbyen via of met de nationale overheid.

Bij het ontwikkelingsproces zullen steden vaak in samenwerkingsverbanden of netwerken opereren. Door de diversiteit aan belangen, bestaat er een veelheid aan verbanden. Hier volgen de meest bekende die zich bezig houden met regionale belangenbehartiging in Brussel.¹³

2.2.1.1 Comité van de Regio's

De institutionele inbedding van belangbehartiging door decentrale overheden in het Europese besluitvormingsproces is nog maar van recente datum. Het Comité van de Regio's is de enige formele EU-instelling die zich bezighoudt met regionale belangenbehartiging.

Het Comité van de Regio's is een adviserend orgaan dat lokale en regionale overheden vertegenwoordigt binnen de Europese Unie. Het brengt lokale en regionale standpunten inzake de Europese wetgeving naar voren. Gevraagd en ongevraagd geeft het adviezen aan de Europese Commissie en de Europese Raad bij terreinen die rechtstreeks van belang zijn voor decentrale overheden. Na de toetreding van de nieuwe lidstaten telt het Comité 344 leden.

¹¹ P. Knaap, F. van der Hilterman, 'Lokale en regionale overheden in de Europese Unie' in: *Bestuurskunde*, 6 (1996) 258-268. R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 24-29.

¹² Couwenberg, S.W. 'Regionalisering en regionalisme' in: *Neerlandia* 98 1 (1994) 1.

¹³ P. Knaap, F. van der Hilterman, 'Lokale en regionale overheden in de Europese Unie' in: *Bestuurskunde*, 6 (1996) 258-268.

Het Comité van de Regio's staat dichtbij de burgers. De leden zijn verkozen gemeentelijke of regionale politici. Regeringen van de lidstaten dragen hen voor. De vertegenwoordigers van de decentrale bestuurslagen hebben een tweeledige functie. Zij zorgen ervoor dat bij het uitwerken van communautair beleid rekening wordt gehouden met de belangen van de burgers, én zij houden de burgers op de hoogte van alles wat er bij de Europese Unie gebeurt.

Sinds het Verdrag van Amsterdam zijn de bevoegdheden van het Comité van de Regio's vergroot. Voorheen hield het zich alleen bezig met economische en sociale cohesie, trans-Europese netwerken, gezondheid, onderwijs en cultuur. Die terreinen zijn nu uitgebreid met werkgelegenheid, sociaal beleid, milieu, beroepsopleiding en vervoer. Het Comité van de Regio's is onderverdeeld in zes commissies. Een daarvan is de Commissie "Cultuur en opleiding" (EDUC). Deze commissies zijn belast met de voorbereiding van vijf plenaire vergaderingen per jaar. Tijdens de vergaderingen wordt het algemene beleid van het Comité van de Regio's vastgesteld en worden er adviezen aangenomen.¹⁴

Het subsidiariteitsbeginsel speelde zowel formeel als praktisch nauwelijks een rol in de verhouding van de decentrale overheden en de Europese Unie.¹⁵ Het Comité van de Regio's heeft daar verandering in gebracht. De ontwerpgrondwet erkent dat decentrale overheden deel uitmaken van de inrichting van de EU. Zij moeten nu vooraf geraadpleegd worden wanneer Brussel besluiten neemt die hen raken.¹⁶

Het Comité van de Regio's krijgt binnen de Europese Unie steeds meer macht. De vertegenwoordigers van de regio's verlangen een grotere zelfstandigheid en een uitbreiding van de verplichte adviesaanvragen. Van der Knaap en Hiltermann geven aan dat er momenteel enthousiasme heerst in Nederland over het Comité van de Regio's. De meeste provincies en gemeenten zien veel heil in het comité. Met name de voorbereidende vergaderingen van de Nederlandse delegatie werden door de betrokkenen als nuttig ervaren¹⁷

De conclusie van De Rooij is minder positief. Nederland zou weinig invloed hebben in het Comité van de Regio's. De Nederlandse delegatie heeft maar twaalf zetels, die door vertegenwoordigers van de provincies én de gemeentes worden bekleed. De leden zijn zeer weinig aanwezig zijn bij de vergaderingen. Volgens De Rooij zijn de kansen die het Comité van de Regio's biedt voor Nederlandse gemeenten louter theoretisch van aard.¹⁸

2.2.1.2 Euregio's

Naast organen binnen de instellingen van de Europese Unie, bestaan er verschillende regionale verbanden. In de zogeheten Euregio's is de behoefte aan samenwerking in grensgebieden in Europa geformaliseerd. De Europese Unie wijst Euregio's aan. In Nederland zijn dat: Euregio Eems-Dollard,

¹⁴ <http://www.grondweteuropa.nl/9326000/1f/j9vvgjnazrhmix9/vg9hm2g38wdd> geraadpleegd 31 mei 2004

¹⁵ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 30.

¹⁶ <http://www.ipo.nl/site/dossier.1032.1039.1525.html> geraadpleegd 5 september 2004

¹⁷ P. Knaap, F. van der Hiltermann, 'Lokale en regionale overheden in de Europese Unie' in: *Bestuurskunde*, 6 (1996) 258-268.

¹⁸ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 28.

Euregio Maas-Rijn, Euregio Rijn-Maas, Euregio Rijn-Waal, Euregio Scheldemond, de Euregio en Nieuwe Hanze Interregio.¹⁹

De grensoverschrijdende samenwerking is vooral praktisch van aard. De aantrekkelijkheid van een regio of gemeente en de economische en maatschappelijke ontwikkeling wordt in een belangrijke mate bepaald door aspecten als werkgelegenheid, concurrentievermogen van bedrijven en investeringen in technologie. Euregio's bieden concrete hulp om verschillen tussen talen en culturen te overbruggen. Via financiering van speciale projecten werkt de Europese Commissie aan de economische, sociale en maatschappelijke versterking van een Euregio.²⁰ Overigens blijft het onduidelijk welke overheden of instanties verantwoordelijk zijn voor de interbestuurlijke samenwerking.

2.2.1.3 Eurocities

De laatste jaren worden er steeds meer functionele netwerken gevormd. Regio's en gemeenten treffen elkaar op basis van gedeelde interesses en belangen en niet zozeer vanwege een territoriale verwantschap. Het hebben van een structuur is niet van belang; het verlangen om samen te werken wel. Een netwerk is in de eerste plaats een 'samenkomst' van mensen. Netwerken brengen mensen bijeen, met als doel hun professionele expertise in een bredere (internationale) context in te zetten. Daar zijn verschillende manieren voor. Een netwerk promoot de belangen en de status van de sector die ze presenteert, heeft een informatiefunctie, maakt het organiseren van gezamenlijke projecten makkelijker en/of regelt 'meetings'. Taken van netwerken omtrent lobbyen en adviseren blijken veruit het meest effectief.²¹

De Europese Commissie juicht dergelijke initiatieven toe en stimuleert dan ook functionele netwerken met financiële steun.²² De Raad van Europa heeft kritiek op deze werkwijze van de Commissie. De Europese Commissie promoot en moedigt de totstandkoming van netwerken, maar heeft daarbij alleen aandacht voor georganiseerde projecten. Voor onzichtbare elementen die van belang zijn voor het functioneren van een netwerk wordt geen geld beschikbaar gesteld. De Raad van Europa daarentegen stelt geen eisen aan netwerken. Een netwerk heeft voor de Raad bestaansrecht ook al zijn er geen uitwisselingen of andere waarneembare activiteiten.²³

Eurocities wordt ervaren als een zeer belangrijk netwerk in Europa. Eurocities behartigt de belangen van grote steden (met meer dan 250.000 inwoners) in de Europese Unie. In 1986 is het opgericht in Rotterdam. Sinds 1992 heeft Eurocities een eigen kantoor in Brussel. Eurocities heeft zich drie doelen gesteld. Ten eerste moeten stedelijk problemen hoog op de Europese politieke agenda komen te staan. Daarnaast wil ze transnationale samenwerking tussen steden faciliteren en een netwerk creëren van grote steden die expertise uitwisselen.²⁴

¹⁹ <http://www.ey.nl/?pag=1357> geraadpleegd 3 juni 2004

²⁰ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 56.

²¹ S. Mudy, *The context and structure of European cultural networks* (Den Haag 1999) 2-9.

²² P. Knaap, F. van der Hilteman, 'Lokale en regionale overheden in de Europese Unie' in: *Bestuurskunde*, 6 (1996) 258-268.

²³ G. Pehn, *Networking culture. The role of European cultural networks* (Strasbourg 1999) 44-48.

²⁴ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 72.

4.3.6.1 De Raad van Europese Gemeenten en Regio's

De Raad van Europese Gemeenten en Regio's (REGR) heeft als doel het verstrekken van informatie en diensten aan decentrale overheden. Belangenbehartiging valt ook binnen het takenpakket. De REGR vindt dat de decentrale overheden op Europees niveau gehoord moeten worden. Het Comité van de Regio's vervult hierbij al een rol, maar de Raad van Europese Gemeenten en Regio's vindt het eveneens belangrijk dat de stem van de individuele gemeenten en provincies op het Europese vlak doorklinkt. Het REGR wil hierbij als intermediair fungeren, door Europese beleidsvoornemens aan de individuele leden voor te leggen, zodat zij vanuit hun specifieke kennis daarop kunnen reageren, en adviezen van leden kenbaar te maken bij de instellingen van de EU. De REGR (of Council of European Municipalities and Regions) is in nagenoeg alle Europese landen vertegenwoordigd.²⁵

2.3 Europees cultuurbeleid

Cultuur heeft in de Europese Unie niet altijd (hoog) op de agenda gestaan. De economische uitgangspunten die de EU hanteert botsen nog al eens met cultuurpolitiek. De Europese Commissie krijgt regelmatig het verwijt dat ze cultuur zou willen uitleveren aan commerciële belangen. Door het specifieke karakter van culturele goederen en diensten zijn de principes van vrij verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal die de EU gebruikt, niet vanzelfsprekend toepasbaar op cultuurbeleid. Het economische beleid wil vermindering van overheidsingrijpen, terwijl cultuurbeleid opvallend vaak corrigerend is op de werking van de vrijemarktprincipes.

Bij velen bestaat de vrees dat door de uitbreiding en de grote macht van de Europese Unie de diversiteit van de lidstaten en regio's verdwijnt. Twee schijnbare tendensen, voortkomend uit globaliseringsontwikkelingen laten zien dat deze angst niet volledig gegrond is. Aan de ene kant is er een groeiende belangstelling voor cultuuruitingen uit andere landen, van andere werelddelen. De variëteit van het cultuuraanbod neemt steeds meer toe, maar dat aanbod is in al zijn variatie op steeds meer plaatsen steeds meer hetzelfde. Aan de andere kant ontstaat er bij veel bevolkingsgroepen een hernieuwde interesse voor juist de eigen nationale of regionale cultuuruitingen. Er ontstaan kleine gemeenschappen waar mensen zich mee kunnen identificeren. In steden zijn dat de zogeheten 'neighbourhoods'. Europeanisering leidt dus niet per definitie tot een homogene cultuur.²⁶

Instellingen van de Europese Unie proberen dat ook duidelijk te maken. Een van de nieuwe publicaties van de EU heeft als titel *Meer eenheid, meer diversiteit*.²⁷ Eenheid zou er juist voor kunnen zorgen dat verscheidenheid blijft bestaan. Bij alle beleidsterreinen toont de Europese Unie haar respect voor diversiteit. In het Verdrag van Nice is opgenomen dat culturele diversiteit beschermd

²⁵ <http://www.regr.nl>, <http://www.ccre.org>, geraadpleegd 14 september 2004

²⁶ Cultural Policies Research and Development Unit, *Culture – a way forward. Culture and neighbourhoods: an action – research project in urban Europe* (Strasbourg 1999).

²⁷ Europese Commissie Directoraat-generaal Pers en communicatie, *Meer eenheid, meer diversiteit. De grootste uitbreiding van de Europese Unie ooit* (Brussel 2003).

dient te worden: alle wetten worden getoetst aan de consequenties die het heeft voor culturele diversiteit. Gaat het ten koste daarvan, dan wordt de wet niet ingevoerd.²⁸

Het cultuurbeleid van de Europese Unie begon met het Verdrag van Rome in 1957. Daarin werd een toespeling gedaan naar cultuur als bindend element tussen de volkeren en als stimulans voor de sociaal-economische ontwikkeling. In de jaren daarna uitten staatshoofden en regeringsleiders de behoefte aan communautaire maatregelen op dit terrein. Met de aanneming van het Verdrag van Maastricht in 1993 kreeg het cultuurbeleid zijn eigen rechtsgrondslag. Artikel 151 verschaft een basis voor actie gericht op de stimulering, ondersteuning en aanvulling van de activiteiten van de lidstaten onder eerbiediging van de nationale en regionale verscheidenheid; de nadruk leggend op het gemeenschappelijk cultureel erfgoed. Het Directoraat Generaal Educatie en Cultuur (voorheen DG X) is verantwoordelijk voor de uitvoering van het cultuurbeleid.²⁹

In het *Ontwerpverdrag tot vaststelling van een grondwet voor Europa*, in artikel III-181 staan de doelstellingen van het Europees cultuurbeleid.³⁰

Artikel III-181

1. De Unie draagt bij tot de ontplooiing van de culturen van de lidstaten, onder eerbiediging van de nationale en regionale verscheidenheid van die culturen, maar tegelijk ook de nadruk leggend op het gemeenschappelijk cultureel erfgoed.
2. Het optreden van de Unie is erop gericht de samenwerking tussen de lidstaten aan te moedigen en zo nodig hun activiteiten op de volgende gebieden te ondersteunen en aan te vullen:
 - b) verbetering van de kennis en verbreiding van de cultuur en de geschiedenis van de Europese volkeren,
 - c) instandhouding en bescherming van het cultureel erfgoed van Europees belang,
 - d) culturele uitwisseling op niet-commerciële basis,
 - e) scheppend werk op artistiek en literair gebied, mede in de audiovisuele sector.
3. De Unie en de lidstaten bevorderen de samenwerking met derde landen en met de voor cultuur bevoegde internationale organisaties, met name met de Raad van Europa.
4. De Unie houdt bij het optreden uit hoofde van andere bepalingen van de Grondwet rekening met culturele aspecten, met name om de culturele verscheidenheid te eerbiedigen en te bevorderen.
5. Om bij te dragen tot de verwezenlijking van de doelstellingen van dit artikel:

²⁸ http://www.forumdemocratie.nl/cms/getfile.php?file=images/verslag_debat_fm_04apr-27.doc geraadpleegd 6 september 2004

²⁹ http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_17_0_nl.htm geraadpleegd 7 april 2004

³⁰ Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, *Ontwerp Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa* (Luxemburg 2003) 180.

- c) worden bij Europese wet of kaderwet stimuleringsmaatregelen vastgesteld, met uitzondering van enige harmonisatie van de wettelijke of bestuursrechtelijke regelingen van de lidstaten. Deze wet wordt vastgesteld na raadpleging van het Comité van Regio's;
- d) neemt de Raad van Ministers op voorstel van de Europese Commissie aanbevelingen aan.

Het artikel zegt niets te veel en niets te weinig. Er is voor voorzichtige bewoording gekozen, zoals 'aan te moedigen', 'zo nodig' en 'aan te vullen'. De nadruk ligt op eenheid en verscheidenheid. Er is rekening gehouden met regionale en nationale verschillen, maar tegelijkertijd ook aandacht voor iets gemeenschappelijks. Een definitie voor (Europese) cultuur wordt niet gegeven. Daardoor bestaat er nog een grote mogelijkheid tot interpretatie.

Het artikel brengt geen regelgeving voort, alleen maar stimuleringsmaatregelen en heeft dus geen dwingende invloed. Het is opvallend dat niet alleen de lidstaten, maar ook de regio's in de vorm van het Comité van de Regio's een belangrijke rol spelen bij het vaststellen van een Europese wet of kaderwet ten aanzien van cultuur. Het Europees cultuurbeleid is ook nadrukkelijk bestemd voor de regio's.

2.4 Subsidiariteitsbeginsel

Bij de uitoefening van haar beleid werkt de Europese Unie vanuit het subsidiariteitsbeginsel. De EU treedt alleen op als haar optreden doeltreffender is dan een optreden op nationaal niveau (en straks ook op decentraal niveau). Het subsidiariteitsbeginsel heeft voor de Europese Unie twee tegengestelde kanten. Aan de ene kant zijn haar bevoegdheden door het beginsel uitgebreid. Aan de andere kant mag ze niet in actie komen als het optreden van de lidstaten volstaat voor het verwekelijken van de gestelde doelen. De instellingen van de Europese Unie zullen moeten aantonen wanneer een gemeenschappelijke regeling en optreden gewenst is, en met welke intensiteit.³¹

Vragen als: 'waarom bemoeit Europa zich met cultuur?', 'waarom laat de Europese Unie dat niet over aan de nationale overheden?', 'op welke gebieden is zij doeltreffender?' zullen aan de hand van het subsidiariteitsbeginsel beantwoord moeten worden. Uit het artikel blijkt dat het Europese cultuurbeleid vooral aanvullend is, en niet per definitie meer doeltreffend. Alleen bij het behoud van cultureel erfgoed en uitwisselingen kan de Europese Unie duidelijk effectiever te werk gaan dan nationale overheden. De Europese Unie houdt bij de twee gebieden een gemeenschappelijke belang in het vizier. Overigens is dat belang bij uitwisseling duidelijker dan bij het behoud van cultureel erfgoed. Kwesties als: de kunstwerken in Italië, zijn die Europees of nationaal erfgoed? Komen daarbij aan de orde.

³¹ http://europa.eu.int/eur-lex/nl/about/abc/abc_15.html geraadpleegd 5 april 2004, E. Fossas, J. Subirats, L. Bonet, *Cultural policies, decentralization and globalisation* (Barcelona 1995) 11.

2.5 Europese programma's

Aan de hand van het regionaal beleid en het cultuurbeleid heeft de Europese Unie een aantal programma's ontworpen. Deze zullen in de volgende paragrafen aan de orde komen. Daarbij ligt de nadruk op fondsen en programma's die iets te bieden hebben voor stedelijk cultuurbeleid. De structuurfondsen financieren het grootste gedeelte van de uitgaven van de Europese Unie op het gebied van cultuur. Daarnaast zijn er enkele culturele programma's die stimuleringsmaatregelen zijn op basis van het cultuurartikel.

2.5.1 Structuurfondsen

Het Europees Sociaal Fonds (ESF), het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO), het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw (EOGFL) en het Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij (FIOV) zijn de structuurfondsen van de Europese Unie. Zij zijn bedoeld voor steun aan Europese regio's met een ontwikkelingsachterstand, voor regio's met structurele (economische en sociale) problemen of voor de aanpassing en modernisering van het beleid voor onderwijs, opleiding en werkgelegenheid in de EU-lidstaten.³²

Om de structuurmaatregelen doeltreffend te maken, zijn er drie doelstellingen:

Doelstelling 1: wegwerking van de ontwikkelingsachterstand van bepaalde regio's;

Doelstelling 2: economische en sociale omschakeling in gebieden met structurele moeilijkheden;

Doelstelling 3: modernisering van de opleidingsstelsel en bevordering van de werkgelegenheid.

De structuurfondsen beschikken over 195 miljard euro voor de periode 2000-2006. De lidstaten doen een voorstel voor operationele programma's die de Europese Unie vervolgens goedkeurt. Vooral het ESF en EFRO stellen, in het kader van de eerste twee doelstellingen geld ter beschikking voor culturele projecten in steden in de Europese Unie. Cultuur kan worden ingezet als een bron van werkgelegenheid en plaatselijke ontwikkeling. De fondsen verlenen bijvoorbeeld steun aan de restauratie van cultureel erfgoed, de bouw van een culturele infrastructuur en het opzetten van toeristische diensten. Daarentegen financieren zij niet de kosten die rechtstreeks verband houden met artistieke presentaties.

In het kader van doelstelling 3 financiert het Europees Sociaal Fonds de ontwikkeling van werkgelegenheid en de bevordering van de integratie van werklozen op de arbeidsmarkt. Artistieke en ambachtelijke activiteiten krijgen hierbij ook aandacht.³³

Een deel van de structuurfondsen is bestemd voor vier communautaire initiatieven:

³² http://www.regering.nl/trefwoordenregister/42_19226.jsp geraadpleegd 14 juni 2004

³³ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 35.

- URBAN II: economische en sociale rehabilitatie van in crisis verkerende steden en wijken;
- Interreg 3: samenwerking tussen regio's ten behoeve van economische ontwikkeling, inclusief cultuur;
- Leader+: ontwikkeling van plattelandsgebieden;
- EQUAL: bestrijdt ongelijkheid op de arbeidsmarkt.

Ten slotte financieren de structuurfondsen innoverende acties die de ontwikkeling van de regio's stimuleren. De projecten kunnen een culturele dimensie hebben. De innoverende acties worden op voorstel van de regio's door de Europese Commissie goedgekeurd.³⁴

Tegen de achtergrond van de definitie van de doelstellingen en communautaire initiatieven speelt elk van de vier structuurfondsen (ESF, EFRO, EOGFL en FIOV) een specifieke rol. Het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling heeft als toepassingsgebied Doelstelling 1 en 2 en de communautaire initiatieven URBAN II en Interreg 3.³⁵ Dit zijn ook met name de programma's die van belang zijn voor steden die Europa een rol willen laten spelen in hun cultuurbeleid.³⁶

Doelstelling 2 is gericht op ondersteuning van de economische en sociale omschakeling van regio's die structurele moeilijkheden ondervinden. Doelstelling 2 is onderverdeeld in een d2-industrieel luik, een d2-stedelijk luik en een d2-plattelandsluik. Vanzelfsprekend hebben steden het meest te maken met het programma van het stedelijk luik.

URBAN II beoogt steden en probleebuurtten economisch en sociaal te revitaliseren ter bevordering van een duurzame stadsontwikkeling.³⁷ De II staat voor de tweede programmaperiode (2000-2006) waarin gelden worden verstrekt vanuit het communautaire initiatief. Voor URBAN I vond er al in een beperkt aantal steden een proefproject plaats, de URBAN Pilot Projecten.³⁸ Het URABCT programma is onderdeel van het communautaire initiatief URBAN. Het programma is bedoeld om ervaringen uit te wisselen tussen steden die deelnamen aan de URBAN I of II, of aan de URBAN Pilot Projecten.³⁹

Interreg 3 bevordert grensoverschrijdende, transnationale en interregionale samenwerking tussen regio's in de EU om daarmee een evenwichtige ontwikkeling van de ruimtelijke ordening in Europa te stimuleren. De 3 staat voor de derde periode van het communautaire initiatief (2000-2006). Interreg 3a staat voor grensoverschrijdende samenwerking, tussen regio's die direct aan elkaar grenzen; Interreg 3b voor transnationale samenwerking tussen aan elkaar grenzende nationale, regionale en lokale autoriteiten die niet direct aan elkaar grenzen en Interreg 3c voor interregionale samenwerking. De laatste is een samenwerking tussen regio's die niet aan elkaar grenzen.

Aan de gebieden die in eerdere periodes nog wel onder de criteria vielen om in aanmerking te komen voor Europese gelden, maar in de huidige periode niet meer, kan geldelijke overgangssteun

³⁴ http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/publ/pdf/culture/finac_nl.pdf geraadpleegd 12 maart 2004

³⁵ In de programmaperiode 2000-2006 voldoet geen enkele regio in de Nederland meer aan de criteria voor de Doelstelling 1-status. Daarom zal deze doelstelling verder niet meer worden behandeld.

³⁶ http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_1_5_nl.htm geraadpleegd 14 juni 2004

³⁷ De beschikbaarheid van URBAN-gelden loopt parallel aan de totstandkoming van het Nederlandse grotestedenbeleid. (zie hoofdstuk 3)

³⁸ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 37-40.

³⁹ <http://www.urbact.org> geraadpleegd 18 augustus 2004

worden toegekend. Dit wordt phasingoutgeld genoemd. In Nederland ontvangen onder andere de provincie Flevoland overgangssteun uit het voormalige Doelstelling 1-programma en de stad Heerlen uit het voormalige Doelstelling 2-programma.⁴⁰

De Europese Commissie liet in 2002 onderzoek doen naar het gebruik van de structuurfondsen in het culturele veld gedurende de periode 1994-1999. Doel was het specificeren van het aantal en het karakter van de gesubsidieerde programma's, en aan de hand daarvan het debat over de toekomst van de structuurfondsen te versterken.

Het onderzoek gaf niet de duidelijkheid waar de EC op had gehoopt. Het onderzoek was onvoldoende uitgewerkt. De term cultuur was niet gedefinieerd: iedere lidstaat moest haar op eigen wijze interpreteren. Daarnaast was onduidelijk of de data per fonds, regio, thema of programma moest worden aangeleverd. Voor de EC was het nagenoeg onmogelijk om de aangeleverde gegevens te standaardiseren.

Voor een aantal lidstaten was het moeilijk de data te verzamelen door hun sterk gedecentraliseerde organisatie. Vele actoren hielden zich bezig met de uitvoering van Europese programma's, waardoor de informatie van projecten met een culturele dimensie enorm gefragmenteerd was. De decentrale overheden beschikten niet over een eenduidig overzicht van culturele programma's die door de structuurfondsen werden gesubsidieerd.

De uitkomsten van het onderzoek waren weinig opzienbarend. De Europese Commissie kon concluderen dat de type projecten en de doelstellingen per lidstaat danig verschilden. De keuzes van de lidstaten varieerden omtrent het gebruik van structuurfondsen. In totaal is er bijna 2,7 miljard euro van de structuurfondsen naar culturele projecten gegaan. Het debat dat er in de lidstaten ontstond, was interessanter. Door het verzamelen van de data werden zij meer bewust van de toepassingen van de structuurfondsen. Zij namen zich voor dat nationale, regionale en lokale overheden de gegevens van de uitvoering van Europese programma's beter gaan bewaren.⁴¹

2.5.2 Cultuur 2000

Cultuur 2000 is hét voorbeeld van een stimuleringsmaatregel die op basis van het cultuurartikel is genomen. Cultuur 2000 is ontstaan uit eerder programma's van de Europese Unie op het gebied van cultuur. Dat waren Kaleidoscope (scheppende kunst), Ariane (literatuur) en Raphaël (cultureel erfgoed) en is ondergebracht bij het Directoraat-generaal Onderwijs en Cultuur. Cultuur 2000 ontstond vanuit het streven communautaire maatregelen te vereenvoudigen door voor de financiering en programmering van de culturele samenwerking gebruik te maken van een enkel instrument.

Cultuur 2000 is een vijfjarig kaderprogramma (2000-2004). Voor de vijf jaar is een bedrag van 167 miljoen euro beschikbaar gesteld. Inmiddels is besloten dat het programma tot 2007 wordt verlengd. De opvolger van Cultuur 2000 zal in 2007 van start gaan. Met het culturele programma beoogt de Europese Unie de culturele samenwerking in Europa te stimuleren. Ze wil de creativiteit en

⁴⁰ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 38-39.

mobiliteit van kunstenaars, de algemene toegang tot cultuur, de verspreiding van kunst en cultuur, de interculturele dialoog en de kennis van de geschiedenis en van het cultureel erfgoed van de volkeren van Europa te bevorderen.⁴²

De specifieke aandachtspunten zijn:

- vernieuwende en experimentele acties;
- samenwerkingsovereenkomsten;
- bijzonder culturele evenementen met een Europese en/of internationale dimensie.

Ieder jaar kunnen publieke en private organisaties in de culturele sector gehoor geven aan de oproep tot indienen van aanvragen. Via de website van de Europese Unie kunnen zij, maar ook (gemeentelijke) overheden, universiteiten en commerciële organisaties die zich bezig houden met culturele activiteiten aanvragen indienen die gerelateerd zijn aan de genoemde aandachtspunten. Bij iedere aanvraagronde liggen accenten en prioriteiten anders. In 2003 was er extra aandacht voor podiumkunsten, in 2004 voor cultureel erfgoed. De selectie van de projecten wordt gemaakt door de Europese Commissie op basis van het advies van een deskundige jury. Projecten moeten over een Europese toegevoegde waarde beschikken, kwaliteit, innovatie en creativiteit uitstralen en vanuit een groot aantal landen worden uitgevoerd.

Bij de vernieuwende en experimentele acties moeten minimaal drie deelnemende landen (lidstaten van de EU, landen van de Economische Europese Ruimte en de kandidaat-lidstaten) zijn betrokken. De subsidie wordt eenmalig verstrekt, tot 50% van de projectkosten. Bij samenwerkingsovereenkomsten moeten minimaal vijf deelnemende landen betrokken zijn. Meerjarige overeenkomsten worden structureel gesubsidieerd, tot 60% van de kosten. De bijzondere culturele evenementen vallen niet onder de jaarlijkse aanvraagprocedure. Wanneer een stad zich bijvoorbeeld kandidaat wil stellen voor Culturele Hoofdstad van Europa, heeft deze via de lidstaat rechtstreeks contact met de Europese Commissie.

Het Directoraat-generaal Onderwijs en Cultuur biedt iedere lidstaat de mogelijkheid een Cultureel ContactPunt op te richten. CCP's verstrekken gedetailleerde informatie over Cultuur 2000 en geven advies bij het indienen van een aanvraag. De Europese Commissie hanteert zeer strikte regels: tientallen pagina's moeten worden ingevuld, incomplete formulieren worden geweigerd, de deadline is heilig, aanvragen in het Engels/Frans maken meer kans, en de organisator en medeorganisatoren moeten zich verantwoorden door middel van allerlei publicaties, c.v.'s en accountverklaringen. Een Cultureel ContactPunt kan bekijken of een project aan de vele eisen voldoet, alvorens de aanvraag daadwerkelijk wordt ingediend.⁴³

⁴¹ Commission of the European Communities, *Commission Working Document. Application of Article 151 (4) of the EC Treaty: use of the Structural Funds in the field of culture during the period 1994-1999* (Brussel 2003).

⁴² http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/index-nl.htm geraadpleegd 12 maart 2004

⁴³ <http://www.sicasica.nl> geraadpleegd 1 november 2004

2.5.3 Culturele Hoofdsteden

Het programma Culturele Hoofdstad van Europa ging in eerste instantie niet uit van de Europese Unie. Als een intergouvernamenteel initiatief werd deze manifestatie in 1985 in Athene ingesteld. In 1997 diende het Europees Parlement een voorstel in bij de Europese Commissie om het programma op basis van Artikel 151 over te nemen.⁴⁴

Culturele Hoofdsteden hebben tot doel de rijkdom, de verscheidenheid en de gemeenschappelijke kenmerken van de Europese culturen tot hun recht te laten komen en ertoe bijdragen dat de inwoners van de EU elkaar beter leren kennen. Steden die in aanmerking willen komen voor deze titel moeten een cultureel project ontwikkelen dat aan een specifiek thema met een Europese dimensie beantwoordt en hoofdzakelijk berust op culturele samenwerking. Het project mag samen met andere Europese steden worden uitgevoerd. Via het kaderprogramma Cultuur 2000 kan de Europese Unie een financiële bijdrage leveren aan de Culturele Hoofdstad van Europa.⁴⁵

Vanaf 2005 komt er een rotatiemodel. De titel van Culturele Hoofdstad van Europa gaat circuleren binnen de Europese Unie in dezelfde volgorde als het EU voorzitterschap (maar niet gelijktijdig; daarbij is het ook nog de vraag of het voorzitterschap in zijn huidige vorm blijft bestaan). Tevens zal er vanaf 2005 nog ieder jaar een Culturele Hoofdstad buiten de Europese Unie worden gekozen. De Europese Commissie, het Europees Parlement, het Comité van de Regio's zijn bij het voortraject betrokken. Uiteindelijk wijst de Europese Raad de Culturele Hoofdsteden aan.⁴⁶

2.5.4 Jumelages tussen steden

Het programma Jumelages tussen steden daagt Europese steden uit om hun banden met andere steden te versterken. De EU verleent subsidie aan steden die een bijdrage leveren aan de onderlinge toenadering van de Europese volkeren en de ontwikkeling van het Europese bewustzijn. Subsidiëring van stedenbanden begon in 1989 op initiatief van het Europees Parlement. Door de positieve reacties van steden en gemeenten in Europa heeft de Europese Commissie het programma voortgezet. De EC verstrekt subsidie aan stedenbanden met een educatief programma waarin Europese thema's aan bod komen.⁴⁷

Stedenbanden kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een Europees burgerschap. Ze kunnen leiden tot het uitwisselen van ervaringen of het gezamenlijk opzetten van projecten. Steden die op zoek zijn naar een jumelagepartner kunnen de hulp invoeren van de Raad van Europese Gemeenten en Regio's of internationale tak van de Vereniging van Gemeenten.⁴⁸

⁴⁴ http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_17_0_nl.htm geraadpleegd 15 juni 2004

⁴⁵ <http://europa.eu.int/scadplus/leg/nl/lvb/l29005.htm> geraadpleegd 15 juni 2004

⁴⁶ <http://www.sicasica.nl> geraadpleegd 14 januari 2004

⁴⁷ http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/towntwin/index_nl.html geraadpleegd 7 april 2004

⁴⁸ http://www.stedenbanden.nl/detail_page.phtml?page=home geraadpleegd 13 september 2004

2.6 Conclusie

In het beleid en programma's van de Europese Unie is er aandacht voor steden. Europese wet- en regelgeving, op het terrein van bijvoorbeeld regionaal beleid en sociaal beleid hebben rechtstreeks invloed op decentrale overheden. De nationale regeringen, de Europese Commissie en het Europese Parlement zijn de belangrijkste spelers in de EU-besluitvorming, maar steden hebben de laatste jaren een meer prominente plaats gekregen in de EU. Vooral via belangenbehartiging wordt er invloed uitgeoefend op het Europese beleid ten aanzien van de steden. Het Comité van de Regio's is zelfs een formele Europese instelling die opkomt voor de belangen van de regio's in Europa. Het comité heeft ervoor gezorgd dat het subsidiariteitsbeginsel ook op decentrale overheden van toepassing is. De Europese Unie mag alleen een rol in het stedelijk beleid spelen als haar optreden doeltreffender is.

Omdat de Europese Unie vanuit het subsidiariteitsbeginsel werkt, ontwerpt ze niet een volledig cultuurbeleid dat in de lidstaten dan uitgevoerd moet worden. Maar de EU heeft wel aandacht voor cultuur, en dat is zeker opvallend, omdat ze vooral uit economische en politieke principes werkt. In 1993 kwam er een Europees cultuurbeleid, dat in 2003 in het Ontwerpverdrag tot vaststelling van een grondwet werd opgenomen. Deze ontwikkeling wijst op een omslag in de manier van denken over Europa: Europa kan alleen één worden door een gezamenlijke, en een diverse culturele identiteit. Het artikel noemt eerbiediging van regionale verscheidenheid, en het Comité van de Regio's dat bij de uitvoering moet worden geraadpleegd.

Steden kunnen gebruik maken van de structuurfondsen en culturele programma's voor hun stedelijk cultuurbeleid. Deze programma's hebben verschillende doelstellingen en overlappen elkaar daardoor niet. De structuurfondsen zijn voor sociale en economische cohesie, voor de regionale ontwikkeling van Europa. Het programma Cultuur 2000 is er uitsluitend op gericht Europese waarden te creëren door grensoverschrijdende samenwerking van actoren in de culturele velden aan te moedigen. De structuurfondsen houden zich bezig met infrastructuur en erfgoedbehoud. Alleen bij het communautaire programma Interreg is er ook sprake van samenwerkingsverbanden. De programma's Doelstelling 2 stedelijk luik en URBAN II bieden veel mogelijkheden, én geld voor stedelijk cultuurbeleid.

Of er daadwerkelijk iets gedaan is met het voornemen van de lidstaten om beter bij te houden welke culturele projecten met Europees geld zijn gefinancierd, wordt in de volgende hoofdstukken getoetst. In dit hoofdstuk is er ingegaan op de rol die de Europese Unie kan spelen in het stedelijk cultuurbeleid, en dan met name op de mogelijkheden die ze biedt. Vervolgens is het interessant om te kijken naar wat er in de praktijk gebeurt. De topdown-benadering is niet langer toereikend. Om de rol van de EU binnen het cultuurbeleid in de Nederlandse steden te onderzoeken, moet het perspectief bij de stad liggen. Daarom staat in hoofdstuk 3 stedelijk beleid centraal en komen in hoofdstuk 4 drie casestudies aan bod.

Hoofdstuk 3

Stedelijk beleid

1.0 Inleiding

Het hoofdstuk *Stedelijk beleid* behandelt eerst aspecten van het beleid in Europese c.q. Nederlandse steden, voordat het perspectief volledig wordt omgekeerd, en de rol die de Europese Unie daadwerkelijk speelt in de steden centraal komt te staan. Alvorens het gebruik van de Europese mogelijkheden aan bod komt, is er aandacht voor stedelijk beleid ten aanzien van cultuur en internationale zaken. Dit hoofdstuk wil Nederlandse steden in een context plaatsen, zodat de casestudies in het volgende hoofdstuk beter te begrijpen zijn.

Theoretische benaderingen geven aan dat verschillende actoren invloed uit oefenen op het stedelijk beleid. Steden zijn geen op zichzelf staande entiteiten; ze zijn geplaatst in een historische en nationale context. *Stedelijk beleid* schetst een kader dat mogelijke verklaringen geeft voor het al dan niet benutten van de mogelijkheden die de Europese Unie biedt in het stedelijk cultuurbeleid door steden. Het hoofdstuk behandelt eerst algemene ontwikkelingen, waar Europese steden de laatste decennia mee te maken hebben gehad, en gaat vervolgens in op de situatie van Nederlandse steden.

3.2 Stedelijk beleid

Door de toenemende behoefte om sociale en economische processen in meer complexe samenleving te sturen en te beheersen, is de belangstelling voor beleidsvraagstukken aanzienlijk toegenomen. Beleid wordt gezien als het bewust streven naar bepaalde doeleinden. In plannen worden handelingen beschreven die ervoor moeten zorgen dat doelstellingen worden gerealiseerd. Stedelijk beleid krijgt in steden, maar ook daarbuiten steeds meer aandacht.

Over de wijze waarop besluitvorming op stedelijk niveau tot stand komt, bestaan verschillende theorieën. Volgens de *urban regime transition theory* maken de publieke sector en private partijen in een complex geheel het beleid van een stad. De overheid, het bedrijfsleven en belangengroeperingen hebben op verschillende terreinen mogelijkheden om invloed uit te oefenen en acties te ondernemen. De veranderingen in de rol van de overheid, als gevolg van een toenemende competitie tussen steden en de decentralisatie, leiden onder andere tot de fragmentatie van bestuurlijke besluitvorming. De lokale overheid is vooral een mobiliserende en coördinerende instelling.

Ook niet-lokale factoren kunnen invloed hebben op de vorming van het stedelijk beleid. Steden functioneren immers in een brede regionale, nationale, en door europeanisering en globalisering ook in een continentale en mondiale omgeving. Toepassingen van overheden, netwerken en andere steden kunnen een stad beperkingen opleggen, verrijken en beïnvloeden. De

city limits theory beziet de ontwikkeling van stedelijk beleid in een grotere sociaal-economisch, geografische en politieke context.⁴⁹

De twee theorieën zullen als uitgangspunten dienen in de casestudies in hoofdstuk 4. Verschillende actoren die invloed uitoefenen op het stedelijk cultuurbeleid, geven hun visie op de rol die de Europese Unie speelt of kan spelen in de stad. De niet-lokale factoren die van invloed zijn op het stedelijk beleid komen in de volgende paragrafen al aan bod.

3.2.1 Stedelijke ontwikkeling

Het urbanisatieproces, dat tot op heden voortduurt, begon in West-Europa in de Middeleeuwen toen de eerste autonome steden opkwamen, die later onderdeel werden van een territoriale staat. Met name de Industriële Revolutie heeft het proces versneld. Mensen trokken massaal van het platteland naar de steden. De industriële groei leidde uiteindelijk ook tot een steeds meer uitgebreide dienstverlenende sector en tot een verdere uitbreiding van de stad. Bedrijven vestigden zich aan de rand van de stad. Omliggende plaatsen werden als stadsdeel opgenomen in het grote geheel. Scherpe tegenstellingen tussen de stad en randgemeenten zijn er niet meer. In Europa bevinden zich sterk verstedelijkte regio's, zoals de randstad waar het nauwelijks mogelijk is te bepalen waar een stad begint en eindigt.⁵⁰

Stedelijke ontwikkeling in Europa kent na de Tweede Wereldoorlog drie te onderscheiden periodes:

- wederopbouw (1945-1970);
- maatschappelijke oriëntatie (1970-1985);
- stedelijke vernieuwing (1985-heden).⁵¹

De eerste periode, na de Tweede Wereldoorlog werd gekenmerkt door de opbouw en het economisch herstel van de stadscentra en het verbeteren van de infrastructuur. De overheid financierde grotendeels de grootschalige ontwikkelingsprojecten. Bij de stadsplanning stond de wetenschappelijke beleidsvoorbereiding en de technische expertise centraal.

Toenemende kritiek op de technische benadering leidde tot de tweede periode. Vanaf de jaren 70 kregen beleidsplannen meer sociale accenten. Programma's voor educatie, werkgelegenheid, gezondheidszorg en integratie werden ontwikkeld. Het beleid richtte zich vooral op de stadswijken. Participatie en inspraak van buurtbewoners waren typerend voor de periode van maatschappelijke oriëntatie.

De derde periode wordt ook wel de *Urban Renaissance II* genoemd. De aandacht lag op programma's ten behoeve van de economische versterking van steden. Het accent verschoof van

⁴⁹ I., van Aalst, *Cultuur in de stad. Over de rol van culturele voorzieningen in de ontwikkeling van stadscentra* (Utrecht 1997) 70-80.

⁵⁰ M. d'Angelo, *Cultural policies in Europe. Local issues* (Strasbourg 2000) 15.

sociale problemen naar stedelijke vernieuwing. Opnieuw werden er programma's opgesteld voor de stadscentra. Daarbij werd stadsplanning gekenmerkt door een ondernemingsgerichte aanpak. Beeldvorming, denkbeelden en ambitie waren belangrijker dan technische expertise. Steden wilden zich duidelijker positioneren. Culturele aspecten kregen naast economische steeds meer nadruk in het stedelijk beleid.⁵²

De ontwikkelingen in de drie periodes zijn ook van invloed geweest op het stedelijk cultuurbeleid. In de periode van wederopbouw was er in het beleid vooral aandacht voor de traditionele *high culture*. In het centrum van de stad werden gebouwen neergezet, zoals musea en theaters. In de periode van maatschappelijke oriëntatie werd juist de populaire cultuur uit de wijken gestimuleerd. In de periode van stedelijke vernieuwing staat cultuur in het teken van de citymarketing van de binnenstad.⁵³

De cultuurgeschiedenis laat zien dat nagenoeg elk tijdvak een reactie op de vorige is. De nieuwe periode neemt vaak elementen van eerdere tijden in zich op. Zo grijpt men bij stedelijke vernieuwing terug naar bepaalde ideeën die golden ten tijde van de wederopbouw. Een volgende periode zal in deze gedachtegang een meer sociaal karakter hebben. Overigens wordt een historische periode niet van het ene op het andere moment vervangen door de volgende. In de meeste gevallen gaan veranderingen heel geleidelijk, en kan er pas achteraf gezegd worden dat er sprake is van een nieuw tijdperk.

Wellicht is het een onderzoek waard naar de aantocht van een eventueel vierde periode van stedelijke ontwikkeling in Nederland. De vergaande globalisering doet vermoeden dat het beleid in steden aan verandering onderhevig zal zijn. De Verenigde Staten en andere West-Europese landen, zoals Frankrijk, die bijna altijd voor op de Nederlandse situatie lopen, zouden als voorbeelden kunnen dienen.

3.2.2 Stedelijk cultuurbeleid

Corijn en Mommaas merken op dat het beleid van *Urban Renaissance II* zijn grenzen heeft bereikt. Sinds de jaren 80 zijn er programma's ontwikkeld voor revitalisatie. Steden moesten attractieve plaatsen worden, vooral voor investeerders en hoogopgeleiden, om in te wonen en te werken. Hoge prioriteit werd gegeven aan creëren van nieuwe culturele faciliteiten, renovatie van de stedelijke omgeving, imago- en promotie van retail en toerisme.

Deze stedelijke vernieuwingen hebben grootstedelijke problemen niet opgelost. Maar een beperkt aantal steden heeft de economische crises kunnen afwenden door een nieuwe vitaliteit te creëren. En zelfs daar blijven er altijd nog bepaalde groepen, zoals ouderen, jongeren en allochtonen

⁵¹ De jaartallen verwijzen naar Nederlandse ontwikkelingen. De VS, maar ook Frankrijk hadden eerder met de ontwikkelingen te maken. I. van Aalst, *Cultuur in de stad. Over de rol van culturele voorzieningen in de ontwikkeling van stadscentra* (Utrecht 1997) 19.

⁵² I. van Aalst, *Cultuur in de stad. Over de rol van culturele voorzieningen in de ontwikkeling van stadscentra* (Utrecht 1997) 19-22.

⁵³ F. Bianchini, 'Cultural planning for urban sustainability', in: L. Nyström, *City en Culture. Cultural processes and urban Sustainability* (Karlskrona 1999) 3-6.

die nauwelijks toegang hebben tot de kennisintensieve arbeidsmarkt en de culturele activiteiten in de binnenstad. Het onderscheid tussen het centrum en de periferie is nog steeds aanwezig.⁵⁴

Hedendaagse beleidsmedewerkers zijn zich steeds meer bewust van dat cultuur geen eenzijdige rol kan vervullen. Bij *cultural planning* waar enerzijds cultuurbeleid en anderzijds sociaal stedelijk beleid op elkaar worden afgestemd⁵⁵, kan cultuur zich op vier verschillende terreinen richten:

- de economische revitalisatie van steden;
- het vernieuwen van de publieke functie van de binnenstad;
- sociale integratie en emancipatie;
- verschillende etnische groepen en multiculturaliteit in steden.⁵⁶

Bij de economische revitalisatie van steden speelt cultuur een belangrijke rol. Economische en financiële argumenten wegen zwaarder dan artistieke kwaliteit en participatie. Culturele instellingen krijgen marktgeoriënteerde eisen voorgelegd om in aanmerking te komen voor subsidies. Daardoor zullen culturele doelstellingen steeds vaker door commerciële belangen in de verdrinking raken.⁵⁷

De overheden van steden gebruiken cultuur als een instrument om de positie van de stad versterken. Door de globalisering spelen steden een meer actieve, anticiperende en initiërende rol dan voorheen. Ze zullen zich meer dan ooit van elkaar moeten onderscheiden. Sommige steden profileren zich als regiostad of wereldstad, andere leggen de nadruk op een festival, gebouwen of activiteiten. De lokale overheden willen hun stad aantrekkelijk maken voor bewoners, bedrijven en bezoekers.⁵⁸

Culturele voorzieningen worden gebruikt als stedelijke strategie. Cultuur kan worden ingezet voor: (in)direct economisch doel, toeristisch en recreatief belang, ruimtelijke, fysieke vernieuwing en citymarketing.⁵⁹

De aandacht is voornamelijk gericht op de binnenstad. Door de suburbanisatie en de wijkgerichte aanpak van de jaren 60 en 70 was de publieke functie en stedelijke identiteit van het centrum verdwenen. Lokale overheden proberen het 'leven' weer terug te brengen in de *inner city* door haar zowel economische, politieke, sociale en culturele functies te laten vervullen. Vooral cultuur kan een imago aan de stad geven.⁶⁰ Begrippen voor de hedendaagse stad zijn *postmoderne stad*, *postindustriële stad*, *informational city*, *uitstad*, *consumptiestad*, *fun city*.⁶¹

Daarnaast is er aandacht voor de rol van cultuur bij sociale integratie en emancipatie. Een gedeelte van de stedelijke populatie heeft nauwelijks toegang tot de culturele activiteiten in de binnenstad. Om ook deze mensen te bereiken, moet het stedelijk cultuurbeleid zich weer meer op de wijken richten. Cultuurbeleid kan samen met andere beleidsvelden in de stadsdelen een gemeenschap creëren en vervuiling en verpaupering tegengaan.⁶²

⁵⁴ H. Mommaas, E. Corijn, *Urban cultural policy developments in Europe* (Tilburg 1995) 1-2.

⁵⁵ F. Bianchini, 'Cultural planning for urban sustainability', in: L. Nyström, *City in culture. Cultural Processes and urban sustainability* (Karlskrona 1999).

⁵⁶ H. Mommaas, E. Corijn, *Urban cultural policy* 2.

⁵⁷ Ibidem 15.

⁵⁸ http://kvc.minbuza.nl/archief/rapport/nlpolicies_12.html geraadpleegd 14 augustus 2004

⁵⁹ <http://www.euricur.nl/publications/aantrekkelijkestad.pdf> geraadpleegd 7 mei 2004

⁶⁰ I. van Aalst, *Cultuur in de stad. Over de rol van culturele voorzieningen in de ontwikkeling van stadscentra* (Utrecht 1997) 59.

⁶¹ M. d'Angelo, *Cultural policies in Europe. Local issues* (Strasbourg 2000) 43.

⁶² I. van Aalst, *Cultuur in de stad*. 44.

⁶² H. Mommaas, E. Corijn, *Urban cultural policy* 15.

De Raad van Europa heeft de laatste jaren veel gepubliceerd over cultuur in *neighbourhoods*, en de Europese instantie wijst op een nieuwe fase. Kleine gemeenschappen ontstaan in metropolen; er is sprake van participatie en economische ontwikkeling.⁶³

In de multiculturele samenlevingen die Europa kent, zijn cultuur en cultuurbeleid belangrijke elementen. In steden ontstaat meer diversiteit en de lokale overheden moeten daarmee omgaan door hun culturele standaarden aan te passen. Verschillende esthetische en morele waarden zullen het cultuurbeleid beïnvloeden. De aanwezigheid van meerdere etnische groepen in een stad beïnvloedt overigens ook andere beleidsterreinen. Zo moeten de beleidsmakers van sociale zaken en werkgelegenheid moeten eveneens rekening houden met culturele diversiteit in een stad.⁶⁴

3.2.3 Positie van steden

Door de globalisering en de steeds grotere invloed van de Europese Unie, zijn steden haast verplicht naar hun eigen plaats binnen het grotere geheel te kijken. Een stad zal zich moeten positioneren in de nieuwe stedelijke hiërarchie. Volgens Corijn en Mommaas zijn daarvoor vier opties.⁶⁵

- Een stad kan zich neerzetten als een *mondiale stad*, op veel gebieden is deze van grote betekenis voor de wereldeconomie;
- Als *hoofdstad* positioneert een stad zich vooral binnen de natie. Overigens kunnen meerdere steden in een land hoofdstad zijn. Het gaat hier niet om een aangewezen stad waar bijvoorbeeld de regering zetelt;
- Sommige steden maken zich los van de natie en profileren zich als *Europese stad*. Steden met een transnationale economie doen dat, maar ook steden die hun regionale-nationale identiteit willen uitdragen in Europa;
- Kleinere steden kunnen een specifiek imago ontwikkelen door zich te positioneren als *regionale centra* binnen Europa.

Een stad die een positie inneemt, zal dat ook willen uitdragen, zowel intern als extern. Daarvoor houdt hij zich bezig met de profilering: de aandacht vestigen op zichzelf of op een bepaald aspect van zichzelf. Identiteit, imago en de wijze waarop een stad zichzelf in de markt zet, zijn daar onlosmakelijk mee verbonden. Cultuur kan een belangrijke rol spelen bij profilering van een stad. Voor steden die zichzelf een Europese stad of regionaal centrum noemen, zou de Europese Unie met haar programma's bij kunnen dragen aan de profilering.

3.3 Nederlandse steden

Nederland is een gedecentraliseerde eenheidsstaat. Dat betekent dat een gemeente binnen haar gebied haar bestuurstaken zelfstandig kan verrichten. Uiteraard kan die zelfstandigheid nooit geheel

⁶³ Cultural Policies Research and Development Unit, *Culture – a way forward*. (Strasbourg 1999) 5.

⁶⁴ H. Mommaas, E. Corijn, *Urban cultural policy developments in Europe* (Tilburg 1995) 14.

⁶⁵ Ibidem 13.

volledig zijn. Bepaalde taken die op gemeentelijk niveau worden uitgevoerd, zijn zo belangrijk dat er op rijks- of provinciaal niveau toezicht wordt gehouden en eventueel richtlijnen worden gegeven. Steden zijn afhankelijk van het beleid dat op nationaal en provinciaal niveau gevoerd wordt. Daarnaast werken decentrale overheden op verschillende terreinen samen in verschillende verbanden samen. Voorbeelden van stedelijke samenwerkingsverbanden zijn de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), G4, G26, Stedelijke knooppunten en Euregio's.

3.3.1 Cultuurbeleid in Nederland

Na de Tweede Wereldoorlog werd de Nederlandse staatszorg omtrent cultuur voor het eerst cultuurbeleid genoemd. De overheid richt zich vanaf dan op het scheppen van condities voor het instandhouden, ontwikkelen en verbreiden van cultuuruitingen. In de jaren 60 en 70 werd cultuur gezien als een vorm van welzijn, cultuurbeleid als een instrument voor maatschappijhervorming. Later kwam de verzorgingsstaat ter discussie te staan.

De economische malaise in de jaren 80 leidde tot een heroriëntatie van de rol van de overheid. In het kader van een efficiencyoperatie werden een groot aantal bevoegdheden en verantwoordelijkheden overgeheveld naar de lagere overheden. Ook het cultuurbeleid werd hierin betrokken.

De nationale overheid behield de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de nationale musea, de symfonieorkesten en de grote toneel- en dansgezelschappen. De provincie kreeg tot taak de spreiding, coördinatie en instandhouding van het aanbod op provinciale schaal. De gemeenten moesten zich bezig houden met de afname. Met de grote steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag werden aparte overeenkomsten afgesloten. Met de financiën voor grootstedelijke kunstinstellingen zijn zowel de stad als het rijk belast.⁶⁶

Sinds 1997 sluit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap bij iedere landelijke cultuurnota met de provincies en circa twintig grote steden een vierjarige overeenkomst⁶⁷. In deze cultuurconvenanten maken de overheden afspraken over aangelegenheden die betrekking hebben op de betreffende regio of stad, waaronder de daar gevestigde instellingen die meerjarige subsidie ontvangen in het kader van de Cultuurnota. Wanneer een stad of provincie een cultureel profiel opstelt, zal de Raad van Cultuur daar rekening mee houden in zijn advies.⁶⁸ Bij het Actieplan Culturbereik, dat een nationale, provinciale en stedelijke programma kent, en als doel heeft zoveel mogelijk mensen te betrekken bij cultuur, werken dertig grote steden, de provincies en het rijk ook samen.⁶⁹

⁶⁶ <http://www.minocw.nl/cultuurbeleid/nota6/index.html> geraadpleegd 17 augustus 2004

⁶⁷ Rotterdam en Enschede voldoen aan de criteria, (standplaatsgemeente, kunstonderwijs en meer dan 90.000 inwoners) Heerlen niet, maar neemt toch deel aan de bijeenkomsten, omdat de stad als een duo-gemeente met de kernsteden wordt gezien. <http://www.minocw.nl/cultuurnota/doc/algkaderculconvbijl120030618.pdf> geraadpleegd 17 augustus 2004

⁶⁸ <http://www.minocw.nl/cultuurnota/vragen/2-formatie/index.html> geraadpleegd 1 juli 2004

⁶⁹ <http://www.culturbereik.nl> geraadpleegd 17 augustus 2004

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCenW) en het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) voeren een gezamenlijk internationaal cultuurbeleid. Het internationale cultuurbeleid moet de culturele samenwerking tussen landen bevorderen en het cultureel profiel van Nederland in het buitenland versterken. De Europese Unie wordt in de doelstellingen niet genoemd. De ministeries van OCenW en BZ erkennen de toenemende invloed van de EU op het culturele terrein, maar houden zich daar in hun beleid verder niet mee bezig.⁷⁰

Lokale overheden die in de Unie culturele activiteiten willen organiseren, worden doorverwezen naar het Cultureel ContactPunt van Stichting Internationale Culturele Activiteiten (SICA). Het CCP heeft als opdracht de culturele sector in Nederland voor te lichten over de mogelijkheden van het programma Cultuur 2000 en begeleiding te geven bij de aanvraagperiode. Ook geeft het informatie over andere Europese programma's die een cultureel element in zich hebben en kan het doorverwijzen naar vertegenwoordigers van deze programma's in Nederland.⁷¹ Overigens merkt Yvette Gieles van SICA op dat steden nog maar beperkt een beroep doen op de diensten die de stichting aanbiedt. Het belang van cultuur, en van Europa is (nog) niet bij alle politici en ambtenaren helder.⁷²

3.3.2 Grotestedenbeleid

Steden zijn dé plaatsen voor innovatie en creativiteit, maar hebben daarnaast ook te maken met andere maatschappelijke ontwikkelingen. Ze kampen met kwesties op het gebied van volkshuisvesting, werkgelegenheid, infrastructuur, armoede, veiligheid, en de integratie van nieuwkomers en etnische minderheden. Om deze met elkaar samenhangende zaken op te lossen, en kansen te benutten, is een slagvaardige aanpak nodig.

De dertig grote steden zijn daarom samen met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties gekomen tot een beleid voor grote steden. Het grotestedenbeleid (GSB), dat sinds 1995 bestaat, richt zich op de concentratie van problemen in de grote steden en beoogt steden een extra impuls te geven. In de eerste twee programma's werd er gestreefd naar leefbare en veilige buurten, goede woningen, integratie en voldoende onderwijs- en zorgvoorzieningen. GSB III dat in 2005 van start gaat, wil aandacht besteden aan de economische vitaliteit van een stad, hoogwaardige vestigingslocaties en een hechte sociale samenhang. De Europese programma's Doelstelling 2 en URBAN II passen uitstekend in het Nederlandse beleid. De Europese Unie ondersteunt het GSB met inhoudelijke en financiële bijdragen.⁷³

In de programma's van GSB I en GSB II was nauwelijks aandacht voor cultuurbeleid, terwijl cultuur bij uitstek een positieve invloed kan hebben op stedelijke problemen. De steden zijn zich er steeds meer van bewust dat cultuur kan bijdragen aan het verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving en het vergroten van de economische vitaliteit. In GSB III zal cultuur daarom ook een prominentere rol gaan spelen.⁷⁴

⁷⁰ http://www.minbuza.nl/default.asp?CMS_ITEM=MBZ430819&CMS_NOCOOKIES=YES geraadpleegd 17 augustus 2004

⁷¹ <http://www.sicasica.nl> geraadpleegd 17 augustus 2004

⁷² Gesprek met Yvette Gieles en Inez Boogaarts van Stichting Internationale Culturele Activiteiten (Amsterdam 19 maart 2004).

⁷³ <http://www.grotestedenbeleid.nl> geraadpleegd 30 juni 2004

⁷⁴ Telefoongesprek met Frans Drummen, programmamanager URBAN II in Heerlen (14 juni 2004).

3.3.3 Europese oriëntatie

Aan het begin van de jaren negentig wees de Europese Unie de Nederlandse gemeenten en provincies nadrukkelijk op de Europese regelgeving. De decentrale overheden moesten zich volgens de Unie hun kennis over Europa verbreden en verdiepen, en daarnaast meer betrokken worden door de nationale overheid bij de voorbereiding van en de besluitvorming over de EU-regelgeving in Nederland.

Pas aan het eind van de jaren negentig, als de gevolgen van de EU-regelgeving op het gebied van aanbestedingen, overheidsopdrachten en specifieke beleidsterreinen merkbaar worden, onderkennen steeds meer Nederlandse gemeenten en provincies het belang van Europese elementen in hun beleid. Om incorrecte uitvoering te voorkomen, zoals bij de ESF-affaire, heeft de nationale overheid (die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de regelgeving) regelmatig contact met de provincies en gemeenten.⁷⁵

De Nederlandse overheid vindt dat het de taak van de decentrale overheden is om de inwoners te attenderen op programma's van de Europese Unie. Een programma als Cultuur 2000 is volgens de rijksoverheid in de eerste plaats bedoeld voor kunstenaars en culturele instellingen. Omdat de rijksoverheid en het culturele veld nog al eens met elkaar op gespannen voet staan, is het verstandiger dat de gemeentelijke overheden de kunstenaars wijzen op de mogelijkheden die er zijn.

Voor Inez Boogaarts van Stichting Internationale Culturele Activiteiten (SICA) lijkt de vraag waarom steden zich op Europa moeten richten overbodig: het belang van Europa wordt steeds groter, ook voor de stad. Voor iemand die zich in het internationale veld bevindt, is dat duidelijk. Maar nog niet overal is doorgedrongen hoe belangrijk de EU is geworden. Yvette Gieles, eveneens van SICA wijst er op dat je niet meer om Europa heen kunt, maar als het om cultuur gaat nog wel.

Voor SICA zijn de Nederlandse steden een moeilijk te bereiken doelgroep. Vooraf staat niet vast of ze positief tegenover Europa c.q. cultuur staan. Voor velen is het belang van Europese Unie niet helder of deze wordt zelfs als bedreigend ervaren. Daarnaast bestaan er politici die cultuur niet al te serieus willen nemen. SICA zou steden er op willen wijzen welke mogelijkheden er bestaan op het gebied van cultuur vanuit internationaal perspectief.⁷⁶

Gemeenten houden zich incidenteel bezig met internationale zaken onder meer via stedenbanden en artists-in-residence en uitwisselingsprogramma's. Volgens SICA is informatie daarvan verkrijgbaar bij de VNG of rechtstreeks bij de gemeenten.⁷⁷ De Vereniging van Nederlandse Gemeenten zegt echter geen gegevens te hebben van de Europese activiteiten in steden te hebben.⁷⁸

3.3.4 Europa Decentraal

Steden die Europa in hun beleid willen toepassen, kunnen bij het kenniscentrum Europa Decentraal

⁷⁵ R. A. A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie*. (Deventer 2003) 63.

⁷⁶ Gesprek met Inez Boogaarts en Yvette Gieles van Stichting International Culturele Activiteiten (Amsterdam 19 maart 2004).

⁷⁷ <http://www.sicasica.nl> geraadpleegd 14 januari 2004

⁷⁸ E-mail van Jolanda van Leeuwen, informatiemedewerker VNG-Frontoffice (3 maart 2004).

terecht voor informatie en advies. Europa Decentraal is op initiatief van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg, de Unie van Waterschappen en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in 2002 opgericht. Het kenniscentrum richt zich op juridisch en beleidsmatig advies aan decentrale overheden.⁷⁹

Op de website van Europa Decentraal verschijnt actueel Europees nieuws. Ook kan men gebruik maken van de (eerst ontwikkelde) subsidiewijzer. Yvette Gieles van SICA is benieuwd of deze subsidiewijzer het voor steden makkelijker maakt de weg te vinden naar de EU.⁸⁰

De subsidiewijzer geeft een aantal aandachtsgebieden aan, waaruit men kan kiezen om ze vervolgens verder te specificeren. Bij kunst/cultuur verwijst de wijzer bij verschillende kunstdisciplines, zoals theater of architectuur telkens naar de programma's *Cultuur 2000* en *Subsidie voorbereidende acties voor samenwerking op cultureel gebied*. Voor optochten, festivals en evenementen kan subsidie worden aangevraagd bij het programma *Jumelages van steden*. Bij het aandachtsgebied ruimtelijke ordening en infrastructuur dat betrekking heeft op stedelijke ontwikkeling geeft de subsidiewijzer een zestal programma's aan, waaronder *Doelstelling 2*, de verschillende *Interregprogramma's* en *Subsidie bevordering duurzame stadsontwikkeling*.⁸¹

De voorwaarden voor het aanvragen van een bepaalde subsidie zijn kernachtig omschreven en de subsidiewijzer geeft direct de mogelijkheid om een aanvraagformulier te downloaden. De programma's *URBAN* en *Culturele Hoofdstad van Europa* zijn niet in de wijzer opgenomen. Ook is het niet mogelijk verschillende aandachtsgebieden, zoals stedelijke ontwikkeling en kunst/cultuur met elkaar te combineren. Dat structuurfondsen ook kunnen worden ingezet voor een cultureel evenement in de stad, blijft in de subsidiewijzer onzichtbaar.

3.3.5 Subsidiesystematiek

De subsidiesystematiek van de Europese Unie is redelijk ingewikkeld. De uitvoerende instanties van het Europese beleid wisselen per programma en periode. Voor steden is het daarom vaak onduidelijk bij welke instantie ze kunnen lobbyen of een subsidieaanvraag moeten doen.⁸²

Nederlandse steden die gebruik willen maken van de structuurfondsen moeten zich, als het gaat om Doelstelling 2 stedelijk luik, wenden tot het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, dat het programma beheert. Het ministerie heeft in de periode 2000-2006 ongeveer 676 miljoen euro te verdelen. Daarbij moet rekening worden gehouden dat de EU als criterium stelt dat maximaal 15% van de Nederlandse bevolking in een van de Doelstelling 2 gebieden mag wonen, en maximaal 4,25% in een d2-stedelijke zone.⁸³

⁷⁹ <http://www.europadecentraal.nl> geraadpleegd 29 juli 2004

⁸⁰ Gesprek met Inez Boogaarts en Yvette Gieles van Stichting International Culturele Activiteiten (Amsterdam 19 maart 2004).

⁸¹ <http://www.europadecentraal.nl> geraadpleegd 29 juli 2004

⁸² telefoongesprek met Frans Drummen, programmamanager URBAN II in Heerlen (Heerlen 14 juni 2004).

⁸³ R. A. A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 37.

In eerdere periodes konden aanvragen voor ondersteuning uit de communautaire initiatieven rechtstreeks door decentrale overheden bij de Europese Commissie (EC) worden ingediend. Wanneer de EC de aanvraag honoreerde, ging het geld rechtstreeks naar de betreffende regio. De communautaire initiatieven konden buiten de nationale overheden worden geïmplementeerd, en creëerden een rechtstreekse lijn tussen de Europese Commissie en decentrale overheden.

Sinds 2000 heeft het rijk de coördinerende taken weer op zich genomen. Programma's kunnen niet meer onafhankelijk door decentrale overheden bij de EC worden ingediend. De EC of de nationale overheid bepaalt welke regio's er voor de regionale programma's in aanmerking komen. Bij de uitvoering en de toezicht op het beheer van de programma's is er wel rechtstreeks contact mogelijk tussen de Europese Commissie en de betrokken decentrale overheden.⁸⁴

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties doet de coördinatie van URBAN II. Het ministerie Economische Zaken coördineert Interreg 3a (grensoverschrijdende samenwerking tussen regio's die direct aan elkaar grenzen), het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer Interreg 3b (transnationale samenwerking tussen regio's) en 3c (interregionale samenwerking tussen regio's).

Staatssecretaris van Europese Zaken Nicolaï ergert zich aan de relatief hoge Nederlandse bijdrage aan de Europese Unie en het bestedingsgedrag van de nationale overheid. Volgens hem betaalt Nederland te veel en wordt er nauwelijks moeite om er iets voor terug te krijgen. Doordat ministeries te lang wachten met het besteden van het geld uit de EU-fondsen, dreigt Nederland aanspraak op miljoenen euro's te verliezen. De staatssecretaris roept overheden op meer te doen met de EU-gelden waar ze recht op hebben. Steden zouden aantrekkelijke subsidies niet aan zich voorbij moeten laten gaan. Noch de staatssecretaris, noch de Europese Unie vraagt om een duidelijke visie. Ze kunnen het budget van de EU als een extraatje zien; het gaat altijd om een tekortsubsidie.⁸⁵

In de vorige kabinetsperiode maakten steden weinig gebruik van de Europese programma's, omdat de nationale overheid toen een enorm budget had voor het Grotestedenbeleid. Nu dat geld er door bezuinigingen niet meer is, meldt het CBS dat er veel meer ESF-gelden worden aangevraagd. Het benutten van de mogelijkheden die de Europese Unie biedt, is afhankelijk van het beleid dat de nationale overheid voert ten aanzien van steden.⁸⁶

3.4 Conclusie

Hoofdstuk 2 *Europa* behandelde vanuit de topdown-benadering de kansen die de Europese Unie biedt voor culturele projecten in de stad. Steden krijgen de mogelijkheid Europees beleid, belangengroeperingen en programma's te benutten binnen het stedelijk cultuurbeleid. Dit hoofdstuk *Stedelijk beleid* liet zien dat Nederlandse steden over voldoende potentie beschikken om de EU een

⁸⁴ R. A. A. de Roij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 43.

⁸⁵ <http://www.opzoeknaareuropa.nl/modules.php?name=News&file=article&sid=102> geraadpleegd 18 mei 2004

⁸⁶ Interview met Hans Verdonk van het G4 kantoor in Brussel (8 september 2004).

rol te laten spelen in hun beleid: Steden profileren zich, zetten cultuur in voor stedelijke vernieuwing en stemmen het grotestedenbeleid af op het Europees beleid. Daarnaast toont het hoofdstuk ook een minder kansrijk beeld: veel steden onderkennen het belang van Europa niet, de beschikbare informatie over de Europese mogelijkheden is niet optimaal en de nationale overheid heeft verantwoordelijkheden en rechtstreekse contacten met de EU van de decentrale overheden afgenomen.

Met deze wetenschap is er onderzoek gedaan naar Nederlandse steden. Hoofdstuk 4 *De stad* behandelt vanuit de bottomup-benadering drie casestudies. In verschillende interviews zijn vragen gesteld als: valt stedelijke cultuur nog onder het welzijnsbeleid?, op welke terreinen (bijvoorbeeld etnische groeperingen en multiculturaliteit) richt cultuur zich?, welke positie wil de stad innemen? en hoe zijn de contacten met de nationale overheid? De rol die de Europese Unie speelt komt daar telkens bij aan bod. Een stad zou zich met het programma Culturele Hoofdstad van Europa positioneren als een Europese stad, of de sociale integratie en emancipatie bevorderen door cultuurprojecten te financieren door het URBAN II-programma.

Hoofdstuk 4

De stad

1.0 Inleiding

Het hoofdstuk *De stad* is geschreven vanuit de bottomup-benadering. Het perspectief ligt bij de stad. Omdat Europa concreet moet worden, is er onderzoek gedaan aan de hand van een drietal casestudies. Er is gekeken of de kansen die de Europese Unie biedt in de praktijk ook daadwerkelijk worden benut. In drie Nederlandse steden is er onderzoek gedaan naar de rol die de Europese Unie speelt binnen het stedelijk cultuurbeleid.

Om te voorkomen dat het onderzoek weinig oplevert, zijn er drie Europees georiënteerde steden geselecteerd. Volgens de definitie van Olsen zijn de steden Rotterdam, Heerlen en Enschede geëuropeaniseerd. De Europese Unie is in deze steden op politiek-bestuurlijk niveau doorgedrongen.⁸⁷ De steden maken gebruik van een aantal Europese programma's, en hebben gemeentelijke diensten die zich bezighouden met Europese zaken.

Volgens de *urban regime transition theory* oefenen meerdere actoren invloed uit op het stedelijk beleid. Daarom zijn er in de casestudies per stad een aantal interviews afgenomen. Cultuurbeleidsmakers, ambtenaren bij Europese zaken en ander politiek-bestuurlijke instanties, en medewerkers van culturele instellingen geven vanuit hun perspectief antwoord op de vraag: Welke rol speelt de Europese Unie binnen het cultuurbeleid in Nederlandse steden?

2.0 Rotterdam

Rotterdam kent twee gemeentelijke diensten: het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam en de Bestuursdiensten in het stadhuis. Het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (OBR) wil de stedelijke economie van Rotterdam versterken en zorgen voor een vitale stad. Het onderhouden van externe contacten is daar een onderdeel van. De Bestuursdiensten houden zich bezig met de beleidsontwikkeling en uitvoering per beleidssector, zoals economie, milieu of cultuur. In Rotterdam zijn veel culturele instellingen. De Rotterdamse Kunststichting (RKS) voorziet de gemeente van beleidsadviezen en staat daarom het meest dicht bij de bestuursdienst Sociale en Culturele Zaken.

Deze drie instanties zijn voor een groot deel verantwoordelijk voor het internationaal stedelijk cultuurbeleid in Rotterdam. Voor de casestudie Rotterdam zijn Murat Altunbas en Hans Verdonk van het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam, Leonie de Wit van de Bestuursdienst Sociale en Culturele Zaken en Tjeu Strous van de Rotterdamse Kunststichting geïnterviewd.

⁸⁷ J. Olsen, 'The Many Faces of Europeanization' in: http://www.arena.uio.no/publications/wp02_2.htm geraadpleegd 27 september 2004

4.2.1 EG-coördinatiepunt

Voor de grootste politieke partij in Rotterdam, Leefbaar Rotterdam is Europa geen beleidsprioriteit. Voor de partij zijn de resultaten van Europees beleid niet helder. Door de bureaucratische werkwijze van de Europese Unie kan het jaren duren voordat het voordeel van Rotterdam zichtbaar wordt. Daarnaast is het profijt van het aangaan van persoonlijke relaties nauwelijks meetbaar.

Daarom houden in Rotterdam relatief weinig mensen zich bezig met Europese zaken. Bij het EG-coördinatiepunt, dat onderdeel is van het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam werken drie mensen, Chris de Lange, Hans Verdonk en Murat Altunbas. Zij vallen direct onder de verantwoording van burgemeester Ivo Opstelten, die de portefeuille Internationale en externe betrekkingen beheert. Daarnaast zijn er in Rotterdam nog een drietal wethouders met Europa bezig.

Het EG-coördinatiepunt van het OBR heeft zich drie hoofdtaken gesteld:

- Informatievoorziening: Brusselse informatie wordt omgezet naar de Rotterdamse praktijk en vervolgens doorgegeven aan personen en instellingen voor wie ze relevant is.
- Subsidies binnenhalen: het College van B en W wil resultaten zien, en financiële middelen zijn de meest tastbare.
- In netwerken begeven: In netwerken kunnen partners worden gevonden voor samenwerking. Door een netwerk als Eurocities kan Rotterdam nadrukkelijker aanwezig zijn in Brussel.

Rotterdam heeft er bewust voor gekozen het EG-coördinatiepunt ten aanzien van de Bestuursdiensten alleen een coördinerende taak uit te voeren. De stad wil niet zoals in Amsterdam de verantwoordelijkheden voor internationale zaken bij de beleidsmedewerkers wegnemen. De diensten moeten zelf bezig zijn met de Europese Unie. Het coördinatiepunt kan dus niet afdwingen dat er bij ieder beleidsterrein iets met Europa gebeurt.

Veel Bestuursdiensten hebben geen medewerker die zich specifiek richt op de Europese Unie. Europa is nog nauwelijks geïnstitutionaliseerd in de gemeente Rotterdam. Murat Altunbas vindt dat de structuur beter moet worden geregeld. Het coördinatiepunt kan zichzelf opheffen als bij de beleidsterreinen aandacht komt voor de EU.

Tot die tijd worden de diensten en andere gemeentelijke instellingen door het coördinatiepunt op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen in Brussel en de mogelijkheden die voor hen interessant zijn. Dit wordt door Murat Altunbas vaak als eenrichtingsverkeer ervaren, omdat de instanties niet terugkoppelen wat ze daadwerkelijk met de informatie hebben gedaan, of ze bijvoorbeeld subsidie hebben aangevraagd. Daardoor weet hij niet of en hoeveel Europees geld er bij de culturele sector terechtkomt.

De informatie die het coördinatiepunt verstrekt, is tweeledig. Wanneer er bijvoorbeeld een nieuw cultuurbeleid door de Europese Commissie wordt ontwikkeld, geeft het de eerste teksten door aan de cultuurbeleidsmedewerkers en aan de directeurs van de culturele instellingen. Door input te geven kunnen deze personen de totstandkoming van het Europees cultuurbeleid beïnvloeden. Zo

heeft Rotterdam via het netwerk Eurocities gelobbyd voor aandacht voor stedelijke problematiek binnen het programma Interreg. Daardoor kan Rotterdam bij het operationele programma nu ook aanspraak maken op gelden uit Interreg.

Murat Altunbas scant alle publicaties van de EU. Wanneer daar oproepen instaan voor subsidieaanvragen speelt hij die door naar de verschillende instellingen. Het coördinatiepunt biedt aan te helpen met het schrijven van de aanvragen. De regels om voor subsidie in aanmerking te komen, zijn ingewikkeld, maar de nationale overheid maakt ze nog moeilijker door extra bureaucratische eisen te stellen. De diensten bij de gemeente zouden zich daar volgens het coördinatiepunt beter op moeten inrichten. Als ze dat eenmaal doen, is het in de toekomst eenvoudiger zaken met de EU te regelen. Murat Altunbas vindt het zwak dat mensen zich achter de 'moeilijke' regels verschuilen. Minder regels lijken op het eerste gezicht een oplossing, maar kunnen leiden tot nog meer fraudegevallen.

Rotterdam ontvangt per jaar ongeveer 2.250.000 euro aan Europese subsidies. Europese subsidies zijn altijd tekortfinancieringen. Projecten moeten niet bedacht worden alleen maar om subsidie binnen te halen. Volgens Murat Altunbas zijn instellingen of de gemeente, als het goed is, al met dingen bezig. Europa kan daar een extra dimensie aan geven. Het Europese geld dat extra binnenkomt, zorgt ervoor dat andere projecten ook nog een kans krijgen. Het geld verschuift zich als het ware. Daarnaast geeft de EU de mogelijkheid met om gezamenlijk projecten op te zetten, en zo van elkander expertise te leren. Van vergelijkbare, maar ook van kleinere steden kan veel geleerd worden.

In Europa is de stad Rotterdam klein. Daarom profileert ze zich als een stad met inhoud. Rotterdam heeft wat in te brengen en heeft daardoor veelvuldig rechtstreeks contact met de Europese Commissie. Samen met andere steden dient Rotterdam beleidsplannen in die de stedelijke problematiek aan de orde stellen. De EC heeft die input nodig, om niet te blijven hangen in hoofdlijnen. De uitwerking moet op lokaal niveau gebeuren. Inhoudelijk en organisatorisch is het OBR goed, waardoor de stad met lobbyen ook echt wat bereikt.⁸⁸

Vanaf 1 juli 2004 is Nederland voorzitter van de Europese Unie. Dit laat Rotterdam niet aan zich voorbijgaan. Al maanden geleden begon de stad te lobbyen bij de verschillende departementen. Joan Arensman, die zich bij Buitenlandse Zaken bezighoudt met het Voorzitterschap, merkte op dat Rotterdam meer dan andere Nederlandse steden zich in Europa wil laten zien, zich duidelijk wil profileren. Bij het lobbyen legde Rotterdam de nadruk op zijn inhoudelijke kwaliteiten.⁸⁹

Tijdens het Nederlands Voorzitterschap van de EU zijn er zes belangrijke raadsvergaderingen in Rotterdam gepland. In totaal vinden er zo'n 25 Europese bijeenkomsten in de stad plaats, waaronder een informele bijeenkomst van de Ministers van Onderwijs, Jeugd en Cultuur, een informele bijeenkomst van de ministers van Transport, Telecommunicatie en Energie en een informele ministeriële conferentie over Ruimtelijke en Stedelijke Ontwikkeling. De thema's (cultuur, transport en stedelijk beleid) waarover gesproken wordt, passen uitstekend bij de wijze waarop Rotterdam zich wil profileren. Helaas komt er geen Verdrag van Rotterdam, waar de stad ook al voor aan het lobbyen

⁸⁸ Interview met Murat Altunbas van het EG-coördinatiepunt van het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (Rotterdam 2 juli 2004).

⁸⁹ Lezing van Joan Arensman, *Het Nederlandse voorzitterschap van de EU* (Utrecht 30 maart 2004).

was. De Europese grondwet werd aan het einde van het Ierse Voorzitterschap goedgekeurd. Maar wellicht leidt de ingelaste top over intergouvernementele samenwerking tot een verdrag die de naam van de stad draagt. Behalve een eventueel verdrag genereert Rotterdam 3.000.000 euro aan neveneffecten tijdens het Voorzitterschap.⁹⁰

Het voorbereidingen om de toppen binnen te halen, is een voorbeeld waaruit blijkt dat Rotterdam zowel bij de Europese instellingen als de nationale overheid moet lobbyen. Nationale overheden hebben nog een grote macht in de EU. Een nieuwe tendens is dat de uitvoering van Europese programma's aan nationale overheden wordt overgelaten. Decentrale overheden zijn daar niet blij mee. Zij zien de nationale overheid niet als een betrouwbare partner. Zeker in een tijd van bezuinigingen, zou die meer voor zichzelf houden. Daarnaast heeft de Nederlandse regering als standpunt dat er geen geld moet worden rondgepompt: Nederland wil niet eerst geven om vervolgens te ontvangen, en geeft liever rechtstreeks geld aan projecten die nu nog (gedeeltelijk) door de EU worden gefinancierd. Nederland vindt met dit plan nog weinig navolging van andere lidstaten. Volgens Murat Altunbas is het idee daarom gelukkig niet haalbaar.

Het Europees beleid in Rotterdam is nu nog afhankelijk van een aantal personen, die het belang van Europa zien. Zij bouwen contacten op in het Europese veld, maar die zijn erg persoonsgebonden. Wanneer iemand vertrekt, betekent dat vaak ook dat de relatie strandt. Meer mensen van de gemeente Rotterdam zouden zich in netwerken moeten begeven, om zo te voorkomen dat Rotterdam onzichtbaar wordt. De beperkte groep, die al jaren gelijk is, moet worden uitgebreid.⁹¹

1.0.0 G4 kantoor in Brussel

De steden Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht werken al enige tijd intensief samen. Zo houden de burgemeesters van de vier grote steden (G4) regelmatig videobijeenkomsten. Ze behandelen daar allerlei stedelijke thema's. Ook Europa komt aan bod. Toen de steden zich er bewust van waren dat Brussel even belangrijk voor ze is als Den Haag, werd het idee om een G4 kantoor in Brussel op te zetten gerealiseerd.⁹²

In april 2003 werd het G4 kantoor in Brussel geopend. De toenemende betekenis van Europa en de groeiende samenwerking van de G4 bij de behartiging van gezamenlijke belangen zijn de redenen om zich nabij de EU-instellingen te vestigen. Vele Europese thema's zijn van invloed op de Nederlandse steden. Aanwezigheid ter plaatse is nodig om de ontwikkelingen te volgen en te beïnvloeden.⁹³

Hans Verdonk van het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam vertegenwoordigt Rotterdam in Brussel. Hij werkt twee dagen op het G4 kantoor en is voor twee dagen bij Eurocities gedetacheerd. In beide organisaties houdt hij zich bezig met aandacht vragen voor stedelijke thema's. De G4 heeft een aantal dossiers onder de werknemers van het kantoor verdeeld. Hans Verdonk richt zich op de

⁹⁰ Interview met Murat Altunbas van het EG-coördinatiepunt van het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (Rotterdam 2 juli 2004).

⁹¹ Ibidem

⁹² Interview met Hans Verdonk van het G4 kantoor in Brussel (Brussel 8 september 2004).

⁹³ <http://www2.utrecht.nl/smartsite.dws?pdrw=24176;4463&drw=1&id=4463> geraadpleegd 1 juli

toekomst van de structuurfondsen en op het project 'Rotterdam zet door'⁹⁴. Andere dossiers die Rotterdam toegewezen heeft gekregen, zoals milieu worden behandeld door experts. Bij het binnenhalen van subsidies bestaat er enigszins concurrentie tussen de vier steden, maar los daarvan levert de samenwerking door schaalvergroting en de uitgebreidere dossierkennis veel op. Het project 'Rotterdam zet door', dat de Europese Commissie nog moet goedkeuren in verband met de aanbestedingseisen, is als pilot ook interessant voor de andere steden.

Het G4 kantoor werkt vanuit het idee *front office, back office*. Bijna dagelijks heeft Hans Verdonk telefonisch of per e-mail contact met het EG-coördinatiepunt in Rotterdam. Door de activiteiten in Brussel is het voor de thuisbasis ook drukker geworden. Murat Altunbas is aangesteld om de informatie van het G4 kantoor te verwerken. Hij zoekt uit wat er op het moment geschikt is voor Rotterdam en speelt dat door aan de bestuursdiensten en instellingen in de stad.

De aanwezigheid van de G4 in Brussel is veel groter dan Hans Verdonk had verwacht. Andere stedelijke gebieden, de Europese Commissie en het Europese Parlement weten het G4 kantoor te vinden. Zij nemen zelf contact op om te overleggen of informatie over een dossier op te vragen. In Rotterdam moet het OBR altijd zelf het initiatief nemen. Het G4 kantoor zorgt ervoor dat de vier grote steden van Nederland veel beter aanwezig zijn in het Europese veld.

De werkzaamheden bestaan voor een groot gedeelte uit lobbyen. Volgens Hans Verdonk betekent lobbyen voor 90-95% informatie uitwisselen. De wijze waarop dat gedaan wordt, kan verschillen, maar ze moet wel objectief zijn. Stedelijke problemen kunnen aan de orde komen, maar na de Lissabon-agenda moet de aandacht vooral liggen op potenties. In de agenda gaat het onder andere over economische groei en kenniseconomie. Hans Verdonk merkt op dat in deze tijd van de *Urban Renaissance* de EU wel degelijk aandacht heeft voor stedelijk cultuurbeleid. Het potentieel zit in de stedelijke regio's.

In 1993 kwam het groenboek van de communautaire initiatieven uit. Daarin werd het woord stad niet eens genoemd. Hans Verdonk schreef daarom een tekst waarin hij het belang van steden en waarom die onderdeel moesten worden van de communautaire initiatieven uitlegde. Vervolgens hebben de Rotterdamse burgermeester en Europarlementariërs het stuk onder de aandacht gebracht bij degenen die besluiten moesten nemen over de initiatieven. Door veel te pushen is het programma URBAN opgenomen in de communautaire initiatieven.

Om in Doelstelling 2 ook een stedelijk component opgenomen te krijgen, was een veel zwaardere klus en duurde bijna 5 jaar. Bij het D2-programma gaat het om aanzienlijk hogere bedragen. Terwijl ambtenaren rapporten en nota's schreven om het belang van steden en het niet voldoen van de bestaande programma's aan te tonen en vervolgens een programmatisch document samenstelden, bleven Europarlementariërs, burgermeesters van de grote steden, het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (als groot voorstander van het GSB) bij allerlei gelegenheden roepen dat steden in Europa zo belangrijk zijn.

De aandacht voor Europese Unie en ook de lobbypraktijk is erg persoonsgebonden. Hans Verdonk 'is' G4 kantoor, maar ook Rotterdam. De vier grote steden hebben de capaciteit om een

⁹⁴ <http://www.rotterdam.nl>

structuur op te bouwen en zijn daardoor minder afhankelijk van personen, dan bijvoorbeeld de G26 of de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). In het Comité van de Regio's zitten drie vertegenwoordigers van de G4. De informatie die zij nodig hebben voor vergaderingen e.d. bereidt het G4 kantoor voor. Kleinere steden hebben deze voordelen niet. De burgemeesters van Maastricht en Eindhoven, die ook zitting nemen in het Comité zullen veel meer zelf moeten doen.⁹⁵

Door het Rotterdams optreden is de Nederlandse invloed in het Comité van de Regio's verruimd. Bij een advies uit 1998 over de structuurfondsen werd door Nederland gepleit voor meer geld voor de grotestedenproblematiek. Dat voormalig burgemeester Peper rapporteur van de aanbeveling en ook voorzitter van het netwerk Eurocities heeft daar zeker aan bijgedragen.⁹⁶

Ook bij Eurocities speelt Rotterdam een leidende rol. Het Europese netwerkenverband Eurocities, dat als een van de meest belangrijke stedelijke netwerken wordt beschouwd, is in 1996 opgericht door zogeheten *second syndrome* steden. Steden als Rotterdam, Barcelona, Lyon en Birmingham hebben altijd harder moeten lopen dan de hoofdsteden. Ze hebben zich veel meer moeten bewijzen tegenover de wereld. Nu zijn er zo'n 120 steden lid van het stedennetwerk. Eurocities kent verschillende (thema)commissies. Iedere commissie heeft een voorzitter van het secretariaat van Eurocities. In principe mag in iedere commissie maar een vertegenwoordiger van een stad zitten. Rotterdam is lid van bijna alle commissies.

Steden met meer dan 250.000 inwoners kunnen zich bij Eurocities aansluiten. Zij moeten zich aanmelden bij de steden uit hun land die al lid zijn. Amsterdam, Den Haag, Eindhoven, Parkstad Limburg (Heerlen e.o.), Rotterdam en Utrecht nemen deel aan Eurocities. Enschede heeft geen 250.000 inwoners en is dus geen lid. De stad heeft in het verleden wel geprobeerd zich aan te sluiten bij de Duitse stad Munster, maar die wilde zijn lidmaatschap niet delen. Nu probeert Enschede als Netwerkstad Twente lid te worden van Eurocities.

Peper merkte al eerder op dat het niet om de grootte van een stad moet gaan. Steden die bepalend zijn in een land, moeten lid kunnen worden. Voor de Nederlandse situatie dacht hij daarbij aan de stedelijke netwerken, zoals Arnhem-Nijmegen, de Randstad en Netwerkstad Twente. De macht van de nationale overheid in de EU is immers aanzienlijk. Steden die het in een land iets te zeggen hebben, moeten ministers overtuigen van de noodzaak van stedelijk beleid in Europa.

Hoewel Hans Verdonk Eurocities de G4 van Europa noemt, mogen de leden Eindhoven en Parkstad Limburg zich niet als grote stad in het G4 kantoor vertegenwoordigen. Het kantoor is een afspiegeling van de G4 organisatie in Nederland. Zolang er niets aan de Nederlandse situatie verandert, gebeurt dat ook niet in Brussel. Daarnaast denkt Hans Verdonk dat Parkstad Limburg vooral door goed te lobbyen opgenomen is in Eurocities. Parkstad Limburg staat niet meer op zo'n voetstuk als een paar jaar geleden. Wanneer Heerlen zich nu pas had aangemeld, waren ze waarschijnlijk geen lid geworden. Maar nu ze dat eenmaal zijn, hoeven ze ook nooit meer het lidmaatschap in te leveren.

⁹⁵ Interview met Hans Verdonk van het G4 kantoor in Brussel (Brussel 8 september 2004).

⁹⁶ R. A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 29.

De stad Rotterdam doet veel met Europa, maar de vertaalslag naar de praktijk wordt niet altijd gemaakt. Europa is best belangrijk, maar als ze financieel niets oplevert, wat heb je er dan aan? Kosten en baten zullen altijd tegen elkaar worden afgewogen. Bij alle gemeentelijke diensten, maar zeker bij de culturele instellingen komt de vraag: 'wat levert het op?' aan de orde. Veel instellingen hebben niet de capaciteit om iemand aan te nemen die zich met Europese zaken kan bezighouden. Als dan blijkt dat het rendement ook nog eens laag is, hebben ze geen interesse meer in de Europese mogelijkheden.

Een programma als Cultuur 2000 is volgens Hans Verdonk te beperkt. Het houdt geen rekening met de vele vormen van cultuuruitingen. Daardoor zullen veel culturele projecten al niet in aanmerking komen voor subsidie. De subsidie van Interreg 3 is meestal niet erg hoog. Toch kan met het weinige geld en extra werk goede contacten worden opgebouwd en van elkaar worden geleerd. Heel lang is moeite gedaan om een culturele dimensie op te nemen in de structuurfondsen. Nu die bestaat wordt er nauwelijks gebruik van gemaakt. Hans Verdonk stelt zichzelf daarbij de vraag: 'Wiens schuld is dat?' De structuurfondsen zijn er met infrastructuurelementen voor keiharde projecten, terwijl de culturele sector vaak veel softer is. Hans Verdonk vraagt zich af of investeringen in bijvoorbeeld musea of architectonische projecten een meerwaarde heeft voor Europa. Misschien moet de EU dat soort dingen niet betalen. Overigens heeft het G4 kantoor wel degelijk aandacht voor de culturele sector in Europa. Binnenkort komen bijvoorbeeld de directeuren van de kunstinstituten van de vier grote steden bijeen in Brussel om te praten over het Europees cultuurbeleid.⁹⁷

2.0.0 Culturele Zaken

Cultuur valt in Rotterdam officieel nog onder de Bestuursdienst Sociale en Culturele Zaken, maar de afdeling Culturele Zaken heeft op het moment een status aparte. In Rotterdam is cultuur geen onderdeel meer van het welzijnsbeleid. Daarom wil Culturele Zaken een aparte tak van dienst worden met een eigen directeur. Vele instellingen zoals het museum Boijmans Van Beuningen en de Schouwburg zullen dan ook zelfstandigen.

In het huidige Rotterdams cultuurbeleid is veel aandacht voor opera, educatie en innovatieve ideeën. Iedere periode komt er een uitgangspuntenbrief uit die culturele organisaties informeert over het beleid dat de gemeente gaat voeren en wat de speerpunten zijn.⁹⁸ De afdeling Culturele Zaken van de gemeente organiseert zelf geen culturele activiteiten. Dat laat ze over aan de culturele instellingen en gezelschappen in de stad.

Als grootste havenstad heeft Rotterdam 35 zustersteden. Daarvan liggen er zo'n twintig in Europa. Met tien Europese steden heeft Rotterdam actieve samenwerkingsverbanden. Die relaties hebben absoluut niets te maken met ontwikkelingssamenwerking. Rotterdam wil op een gelijk niveau met de zustersteden staan, waar het zowel geven als nemen is. De stad werkt veel samen met andere

⁹⁷ Interview met Hans Verdonk van het G4 kantoor in Brussel (Brussel 8 september 2004).

⁹⁸ <http://www.cultuurplanrotterdam.nl> geraadpleegd 7 september 2004

havensteden en steden uit de herkomstlanden van zijn bevolking. Omdat de stad vooral contact zoekt met gelijkgestemde steden, is er veel ruimte voor uitwisseling van culturele activiteiten en ideeën.

Leonie de Wit is cultuurbeleidsmedewerker bij Culturele Zaken. Zij heeft als taak gekregen een internationaal cultuurbeleid voor Rotterdam op te zetten. Bij de commissie cultuur van Eurocities heeft ze nog twee jonge cultuurbeleidsmedewerkers ontmoet die eenzelfde opdracht kregen voor de steden Warschau en Barcelona. De drie wisselen informatie en ervaringen uit. Leonie de Wit denkt vooral veel aan de contacten met Barcelona te hebben. De stad is net als Rotterdam een havenstad met veel immigranten en jongeren.

Het Rotterdamse internationale cultuurbeleid richt zich voornamelijk op Europese landen. De Bestuursdienst Culturele Zaken is samen met de afdeling Externe Betrekkingen een initiatief gestart. Gezelschappen uit Rotterdam die willen samenwerken met groepen uit het buitenland kunnen daar subsidie voor ontvangen. Externe Betrekkingen betaalt de reis en het verblijf. Culturele Zaken neemt de kosten van de productie op zich. Overigens hadden culturele instellingen, volgens Leonie de Wit al jarenlang contacten over de grens. De infrastructuur bestond al vóór dat Rotterdam Culturele Hoofdstad van Europa werd in 2001.

De Bestuursdienst Culturele Zaken maakt (momenteel) geen gebruik van Europese fondsen of programma's. De mankracht ontbreekt om de mogelijkheden en de aanvraagprocedures door te nemen. Het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam houdt zich daar wel mee bezig, maar voor de culturele sector komt daar weinig uit. Bij Eurocities is Rotterdam actief in de commissie cultuur. In de commissie zijn ongeveer 40 steden vertegenwoordigd. Partners voor een cultureel project zijn zo gevonden. Toch werken de steden niet samen in het kader van Cultuur 2000. Leonie de Wit heeft alleen maar negatieve reacties gehoord over het Europese programma. De procedure is zo ingewikkeld en de eisen zo hoog dat ze SICA niets eens meer om advies vraagt.⁹⁹

3.0.0 Rotterdamse Kunststichting

De Rotterdamse Kunststichting heeft als taak het gemeentebestuur, de deelgemeenten en de culturele instellingen gevraagd en ongevraagd advies te geven op het terrein van kunst en cultuur. Daarnaast verstrekt de RKS de incidentele en structurele subsidies namens de gemeente en organiseert ze debatten. Door herstructurering van de subsidie- en adviestaken in de Rotterdamse kunstsector zal de adviestaak van de RKS per 1 januari 2005 overgaan naar de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur. De subsidietaken gaan dan terug naar de gemeente.

De RKS bevordert diversiteit, kunst en cultuur van jongeren en de verspreiding van het aanbod over de Rotterdamse wijken. Specifieke aandacht voor allochtonen mag door de politieke situatie niet meer worden genoemd. Leefbaar Rotterdam is niet tegen diversiteit, zolang die niet alleen op etniciteit is gegrond. Vooral jongeren krijgen aandacht. In Rotterdam is er extra ruimte voor jongerencultuur, de zogeheten urban culture. Cultuureducatie en marketing zijn belangrijke elementen. Niet iedere Rotterdammer komt naar het stadscentrum voor cultuur. Daarom besteedt de

⁹⁹ Interview met Leonie de Wit beleidsmedewerker Internationale Betrekkingen/Culturele Zaken Rotterdam (Rotterdam 7 juni 2004).

RKS veel aandacht aan lokale cultuurcentra in de wijken, zodat de bewoners van bijvoorbeeld Feijenoord ook met kunst in aanraking komen.¹⁰⁰

In het verleden heeft de RKS het Europese programma MED-URBS-VIE in Rotterdam uitgevoerd. Dit programma financierde in de periode 1992-1996 gemeentelijke en regionale projecten die samenwerking en uitwisseling van expertise op het gebied van economie, sociale zaken en cultuur tussen de EU-lidstaten en Mediterrane derde landen bevorderen. Het ging hierbij voornamelijk om kennis op het gebied van de stadsproblematiek. Vaste partnersteden van Rotterdam waren Caïro, Casablanca, Istanbul en Lille.¹⁰¹

Een aantal Rotterdamse kunstinstellingen, zoals het Onafhankelijk Toneel en Theater Zuidplein gingen contacten aan met culturele organisaties in de verschillende steden. In 1996 werd het Europese programma in Rotterdam stopgezet. Het geld werd volgens Tjeu Strous waarschijnlijk niet op juiste wijze ingezet. Doordat de middelen verdwenen, verwaterden ook de contacten. Alleen het Onafhankelijk Toneel maakt nog regelmatig voorstellingen met Marokkaanse acteurs.

Samen met de afdeling Culturele Zaken van de Bestuursdienst wil de RKS een Rotterdams internationaal cultuurbeleid opzetten. Het voorstel van Culturele Zaken om samenwerkingsverbanden aan te gaan met havensteden, en met steden die een oorlogsverleden hebben, heeft de RKS afgewezen. De herkomstlanden, zoals Marokko en Turkije zijn volgens de stichting veel interessanter. Er bestaat al een netwerk met Istanbul en worden ook pogingen gedaan om contacten te leggen met culturele organisaties in het Rifgebied in Marokko.¹⁰²

Bij het structureren en organiseren van het internationaal cultuurbeleid is de Europese Unie niet eens aan de orde geweest. De EU is absoluut geen aandachtspunt. Hooguit zal er later worden gekeken of ze aantrekkelijke subsidies aanbiedt. Tjeu Strous ziet ook vooral de beperkingen van de Europese Unie, en niet zozeer de kansen. Wijken in Rotterdam Noord haalden de beoogde doelstellingen niet, en kregen de subsidies niet. Europees geld is er zo, maar het is ook zo weer weg.

Door het evenement Culturele Hoofdstad van Europa heeft de Europese Unie de stad Rotterdam de kans geboden om zich te aan de wereld te presenteren. Alles wat al eerder bloeide in de Rotterdamse cultuursector, kwam in 2001 tot explosie. Iedereen die zich bezig had gehouden met de Culturele Hoofdstad was laaiend enthousiast over het jaar.

Maar veel Rotterdammers gaven het jaar daarop een heel ander signaal. Hoewel de evaluaties het vol lof hadden over interculturele samenwerking, bleek er in de stad geen sprake te zijn van echte integratie. De opkomst van Pim Fortuyn en zijn partij stonden haaks op wat de stad met de Culturele Hoofdstad van Europa beleefd zou hebben. De werkelijkheden van de organisatoren en de gewone Rotterdammers liepen volledig uiteen. Heel lang is er niets te merken geweest van het beoogde katalysatoreffect van het Europese programma. Nu komt er langzaam weer aandacht voor wat er in 2001 is bereikt en welk gevolg dat kan hebben voor de toekomst.

¹⁰⁰ Interview met Tjeu Strous van de Rotterdamse Kunststichting (Rotterdam 1 september 2004).

¹⁰¹ OntwikkelingsBedrijf Rotterdam, *Europa in Rotterdam. Europa in de Rotterdamse kunstensector. Eindrapportage projectmedewerker Europese Zaken voor de kunstsector* (Rotterdam 1995) 19.

¹⁰² Brief van R.R. de Haas, directeur RKS aan C. Weeda, hoofd Culturele Zaken gemeente Rotterdam (Rotterdam 12 maart 2002).

Tjeu Strous kent het EG-coördinatiepunt bij het OBR niet. Hij zegt geen informatie te ontvangen over Europese zaken. Blijkbaar is er sprake van verstopte communicatiekanalen tussen het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam en de Rotterdamse Kunststichting. De RKS zou graag plaats willen nemen in de commissie cultuur van Eurocities. Kees Weeda, hoofd van de afdeling Culturele Zaken van de gemeente was hier erg op tegen; de RKS hoefde zich niet op dat niveau met het cultuurbeleid te bemoeien. Lange tijd is daar onenigheid over geweest. Sindsdien heeft de RKS, door deze kwestie niets meer met de Europese Unie van doen. Tjeu Strous heeft alleen de aanvraag van Cultuur 2000 naar alle culturele instellingen in Rotterdam gestuurd, maar daar heeft geen enkele instelling iets mee gedaan. De aanvraagprocedure is waarschijnlijk te ingewikkeld en daarnaast zijn er vaak al frustraties ten aanzien van de EU waardoor instellingen ongemotiveerd zijn.¹⁰³

4.0.0 Europese programma's

Rotterdam komt in aanmerking voor Europese subsidies uit de programma's Doelstelling 2 en URBAN II. Het geld is binnen, maar er worden te weinig projecten gerealiseerd. Voor de uitvoering heeft de stad programmamanagers aangesteld. In Rotterdam zijn er in het kader van Doelstelling 2 in de wijken Feijenoord en Delfshaven vijf projecten, en in het kader van URBAN II negen.

Doelstelling 2 financiert in Rotterdam Delfshaven de bouw van een replica van het historische lineschip De Delft. De bezoekersattractiviteit van Historisch Delfshaven was te dun om zelfstandig te groeien, maar het gebied heeft wel degelijk economische potentie. Door dit project krijgt het Rotterdamse havengebied een toeristische aantrekkelijke attractie, en wordt er werkgelegenheid gegenereerd. De totale kosten van het project bedragen 3.230.915 euro, de Europese subsidie beslaat 1.360.000 euro.¹⁰⁴

Uit URBAN II worden een drietal projecten met een culturele dimensie gefinancierd: 'straatwandherstel van het historische Oude Noorden', 'media- en drukwerkplaats voor kinderen' en 'de kunst van de informele economie'. Het Oude Noorden is een levendige, multiculturele wijk in Rotterdam. De oorspronkelijke architectuur uit de negentiende eeuw, is jarenlang verwaarloosd. Het project 'straatwandherstel' voorziet in een restauratie van historische straatwanden die anders verloren zouden gaan. De restauratie zal bijdragen aan de verbetering van de leefomgeving van de bewoners. De totale kosten van het project bedragen 14.270.990 euro, de EU draag daar 226.890 euro aan bij.

Dankzij het project 'media- en drukwerkplaats' is er een kinderpersbureau gerealiseerd in Rotterdam Noord. Daar worden behalve journalistieke- ook taaldrukactiviteiten georganiseerd. Kinderen kunnen een eigen krant, boek, internetpagina, radio- of televisieprogramma maken. Het project zal bijdragen aan de taalontwikkeling en het vergroten van begrip voor de eigen cultuur. De Europese subsidie bedraagt 316.193 euro, het totaal aan kosten is 632.386 euro.

¹⁰³ Interview met Tjeu Strous van de Rotterdamse Kunststichting (Rotterdam 1 september 2004).

¹⁰⁴ <http://www.doelstelling-2.nl/zoeken/zoekterm.asp?keyword=Kunst+%26+Cultuur&idzoekterm=2> geraadpleegd 6 september 2004

In 'de kunst van de informele economie' kunnen producten onderling worden uitgewisseld zonder dat daar geld aan te pas komt, bijvoorbeeld op het gebied van kunst en cultuur. Op oude duwboten is met tweedehands zeecontainers een theater gebouwd op de Rotte. In het theater vinden allerlei culturele activiteiten plaats. Het totale budget is 300.000 euro, vanuit URBAN II wordt er 106.453 euro betaald.¹⁰⁵

Rotterdam was in 2001 samen met de Portugese stad Porto Culturele Hoofdstad van Europa. De PvdA had een aantal jaren eerder het idee daarvoor opgenomen in de verkiezingscampagne. Vervolgens is het als collegeakkoord verwerkt en als raadsstuk gepresenteerd. Nadat B&W akkoord gingen, moest er worden gelobbyd bij het rijk. De nationale overheid zou eenderde van de begroting (17 miljoen gulden) op zich moeten nemen. De rest was voor de rekening van de gemeente en sponsors. Een financiële bijdrage van de Europese Unie staat niet in de begroting van het project vermeld. In 1997 heeft de staatssecretaris van kunst en cultuur Nederland kandidaat gesteld voor Europese Culturele Hoofdstad.¹⁰⁶

Het programma van de Culturele Hoofdstad Rotterdam was gebaseerd op het boek *de onzichtbare steden* van Calvino.¹⁰⁷ Rotterdam werd 'vele steden' en cultuur niet alleen kunst. Er was een sociaal-cultureel en een multicultureel domein en voor de perifere stad een regionaal programma. De aandacht voor marketing en communicatie was groot.¹⁰⁸ De gemeente wilde het jaar 2001 vooral inzetten als een hefboom voor de verbetering van de stedelijke kwaliteit, en investeren in toerisme, infrastructuren en samenwerkingsverbanden. De organisatoren en initiatiefnemers van het Europese programma in Rotterdam verwachtten dat het jaar als een katalysator zou werken en van alles in beweging zou zetten.¹⁰⁹ Of dat daadwerkelijk het geval is geweest, valt te betwijfelen. Een uitgebreid onderzoek naar de effecten van Rotterdam als Culturele Hoofdstad van Europa kan interessant zijn, vooral als ook de politieke verschuivingen in de stad daarbij worden betrokken.

5.0.0 Conclusie

Profilering is voor Rotterdam de belangrijkste reden om zich met de Europese Unie bezig te houden. Rotterdam wil zich met zijn transnationale economie positioneren als een Europese stad, en een goede naam opbouwen in Brussel door te lobbyen, actief te zijn in netwerken en veel subsidie binnen te halen. Het EG-coördinatiepunt van het OBR en het G4 kantoor in Brussel proberen stedelijk beleid, waaronder het GSB op de Europese agenda te zetten, en de interesse in Rotterdam te vergroten voor het Europees beleid. Zij verstrekken informatie aan de Rotterdammers, zoals de nationale overheid van decentrale overheden verwacht, maar zijn door samenwerking in de G4 minder afhankelijk van het nationale beleid. De stad kan meer zijn eigen koers bepalen. In vergelijking met de VNG of de G26 is de G4 een krachtig orgaan in het Europese veld.

¹⁰⁵ <http://www.urban-2.nl/projecten/overzicht-projecten-stad.asp?stad=Rotterdam> geraadpleegd 6 september 2004

¹⁰⁶ K. Weeda, 'De stad als podium', in: *Vakbladmanagement, kunst en cultuur*, 4 (1998) 1-48.

¹⁰⁷ I. Calvino, *de onzichtbare steden* (Amsterdam 1981).

¹⁰⁸ R. Dannis, *Eindevaluatie Rotterdam 2001 Culturele Hoofdstad van Europa* (Rotterdam 2003) 4-5.

¹⁰⁹ K. Weeda, 'De stad als podium', in: *Vakbladmanagement, kunst en cultuur*, 4 (1998) 1-48

In het Rotterdamse cultuurbeleid komt een Europese dimensie het meest tot uiting in het netwerkverband Eurocities. Rotterdam is lid van de commissie cultuur en legt contacten met cultuurbeleidsmakers uit verschillende Europese steden. Partners om mee samen te werken zijn eenvoudig te vinden, maar er vindt nauwelijks samenwerking plaats in het kader van Cultuur 2000. Geen van de steden beoordeelt het Europese programma positief. Net als in Rotterdam wordt er de voorkeur aan gegeven zelf een internationaal cultuurbeleid te ontwikkelen.

Bij de Bestuursdienst Sociale en Culturele Zaken en de culturele instellingen in Rotterdam is de interesse voor de Europese Unie niet groot. Het EG-coördinatiepunt voorziet hen van informatie over het Europees beleid ten aanzien van cultuur. Het culturele veld is op de hoogte van de Europese mogelijkheden, maar doet daar niets en mee en koppelt dat ook niet terug naar het coördinatiepunt. De Europese regelgeving is zo ingewikkeld dat instellingen iemand moeten aannemen voor Europese zaken, en dat is niet rendabel. Daarnaast maken zij door ervaringen uit het verleden met de EU geen gebruik meer van Europese programma's.

De communicatie in Rotterdam verloopt niet altijd soepel. Het EG-coördinatiepunt krijgt geen reacties uit de culturele sector, maar de Rotterdamse Kunststichting zegt niet eens informatie van het OBR te ontvangen. Door het MED-URB-VIE-programma in de jaren 90 hebben Rotterdamse culturele instellingen nog contacten in andere Europese steden. Door frustraties uit die tijd, maar ook door de enigheid met de gemeente over Eurocities is de Europese Unie is voor de RKS geen aandachtspunt meer.

De structuurfondsen worden in de interviews niet spontaan aangehaald. Het is onduidelijk wie het initiatief heeft genomen voor de culturele projecten die gefinancierd worden uit URBAN II en Doelstelling 2. Jumelages tussen steden kent Rotterdam wel, maar het programma van de EU is bij deze samenwerkingsvormen niet aan de orde. De actoren moesten zelfs worden herinnerd aan het programma Culturele Hoofdstad van Europa, dat voor economische revitalisatie zou zorgen. De politieke veranderingen kunnen daarvan de oorzaak zijn. Een van de vier gebieden waar cultuur zich op kan richten, (verschillende etnische groepen en multiculturaliteit in steden) mag in Rotterdam niet meer op wijze worden gedefinieerd. In het Rotterdamse programma van Culturele Hoofdstad lag de aandacht juist op de diversiteit in de stad. Wellicht zijn er nog andere oorzaken aan te wijzen waarom Rotterdam nauwelijks terugkijkt op het jaar 2001.

Europa speelt een aanzienlijke rol in het cultuurbeleid van Rotterdam. Vooral in de Eurocities commissie cultuur komt dat tot uiting. Samenwerking, contacten en uitwisseling van expertise zijn klimaatbevorderend voor de cultuursector. Maar de Europese Unie, als het geheel van instellingen, programma's en fondsen in veel minder prominent aanwezig in het Rotterdams cultuurbeleid.

3.0 Heerlen

Heerlen grenst aan de Duitse en Belgische grens, en heeft als stad een regiofunctie. De stad is in de Euregio Maas-Rijn gelegen. Daarnaast is Heerlen opgenomen in het samenwerkingsverband Parkstad Limburg. Parkstad Limburg richt op de beleidsterreinen die voor de hele regio belangrijk zijn. De

Europese Unie is voor Heerlen hoofdzakelijk een regionale aangelegenheid. De stad Heerlen ontvangt URBAN II-gelden. Voor het indienen van projecten kunnen de Heerlenaren zich wenden tot het programmamanagement van de gemeente. De cultuurbeleidsmedewerkers zijn werkzaam binnen de Dienst Welzijn, Werkgelegenheid en Sociale Zaken. Drie gemeentelijke musea en Het Glaspaleis vallen onder het cultuurbeleid. Het Glaspaleis heeft een euregionale uitstraling en is tot stand gekomen met financiële middelen van het EFRO.

In Heerlen en omgeving zijn er verschillende actoren die van invloed zijn op de rol die de Europese Unie kan spelen in het stedelijk cultuurbeleid. Voor de casestudie Heerlen zijn Roel Wever van Parkstad Limburg, Frans Drummen van het URBAN II-programmamanagement, Toine Vincken en Harry Gootzen van de Dienst Welzijn, Werkgelegenheid en Sociale Zaken en Adri Broeders van Het Glaspaleis geïnterviewd.

4.3.1 Parkstad Limburg

Heerlen is de centrumstad van de Parkstad Limburg. Parkstad Limburg is een intensief samenwerkingsverband van zeven gemeenten, Brunssum, Heerlen, Kerkrade, Landgraaf, Onderbanken, Simpelveld en Voerendaal. Parkstad Limburg is een regio met ruim 250.000 inwoners en wordt beschouwd als de vijfde stad van Nederland. Voor deze regio vervult Heerlen de centrumfunctie.¹¹⁰

Parkstad Limburg is ontstaan na een mislukte herindeling aan het eind van de jaren negentig. Een van de Paarse kabinetten vroeg steden naar hun problemen. Heerlen liet TNO een onderzoek uitvoeren. Hieruit bleek onder andere dat Heerlen een zwakke economie, veel dak- en thuislozen, een hoge werkloosheid en vergrijzing had. Door een herindeling zouden de problemen beter aangepakt kunnen worden. Maar de omringende gemeenten zagen een herindeling niet zitten. In het op te richten Parkstad Limburg zouden zij samen de problemen kunnen aanpakken.¹¹¹

De doelstelling van Parkstad Limburg is: gezamenlijk de kansen en de mogelijkheden van de regio ontwikkelen en optimaal benutten en daarnaast de kansen en problemen onder de aandacht brengen van overheden om zodoende Parkstad Limburg verder te laten uitgroeien tot een kwaliteitsregio. De structuren moeten versterkt worden.¹¹²

Parkstad Limburg is een gemeenschappelijk overheidsorgaan. In het bestuur zitten vertegenwoordigers van de gemeenten. Roel Wever is directeur van de instelling. De 22 mensen die onder hem werken, zijn vooral thematisch en projectmatig bezig. Voorbeelden van thema's zijn bedrijventerreinen, schoolverlaters en volkshuisvesting. Daarbij wordt er altijd vanuit het subsidiariteitsbeginsel gewerkt.

De projecten van Parkstad Limburg bevatten geen cultuur. Dat moet veranderen volgens Roel Wever. Het aantal thema's en programma's zal de komende jaren verminderen, daar staat tegenover dat cultuur meer aandacht krijgt. Steeds meer mensen beseffen dat cultuur een belangrijke basis vormt voor een dynamische stedelijke ontwikkeling. Bedrijven die zich in Heerlen of omgeving

¹¹⁰ <http://www.parkstadlimburg.nl> geraadpleegd 30 juni 2004

¹¹¹ Interview met Roel Wever, directeur van Parkstad Limburg (Heerlen 21 juni 2004).

¹¹² <http://www.parkstad-limburg.nl> geraadpleegd 30 juni 2004

vestigen, willen dat er voorzieningen zijn voor hun werknemers. Wanneer er opnieuw in het verenigingsleven wordt geïnvesteerd, heeft dat een positief effect op het beeld van de regio.¹¹³

Op het moment overheerst op regionaal niveau de fragmentatie, bestaat er nauwelijks complementariteit en is de culturele gedrevenheid afwezig, terwijl de regio als geheel veel te bieden heeft. Ook het centrum van Heerlen als culturele drager mag zich beter positioneren. Parkstad Limburg kan regionale samenwerking stimuleren. Daarnaast houdt ze zich bezig met profilering, bijvoorbeeld door een aantal evenementen te presenteren als Parkstedelijk.¹¹⁴

Parkstad Limburg is als achtste en laatste Nederlandse regio toegetreden tot het Europese netwerkverband Eurocities. Effecten van het lidmaatschap zijn nog indirect en bevinden zich in de netwerkstatus. De Europese oriëntatie heeft al wel een aantal financiële meevallers opgeleverd. Roel Wever probeert beleidsmakers enthousiast te maken voor de verschillende commissies van Eurocities. Daarbij is de commissie cultuur vooralsnog geen prioriteit.¹¹⁵

1.1.1 Programmamanagement URBAN II

Heerlen ontvangt uit het programma Doelstelling 2 geld uit de laatste periode, de zogeheten phasingout-gelden. Frans Drummen denkt dat al het geld straks naar Oost-Europa gaat. Frans Drummen is programmamanager van URBAN II in Heerlen. Dat Heerlen wel in aanmerking komt voor dit communautair initiatief komt voornamelijk door effectief lobbyen bij de nationale overheid.¹¹⁶ In Heerlen wordt via het programma in de periode 2000-2006 zo'n 32,2 miljoen euro geïnvesteerd. 11,92 miljoen euro komt uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling.

Heerlen heeft zich een aantal prioriteiten gesteld bij het URBAN II-programma. Een daarvan is het bevorderen van de bedrijvigheid: het imago van Heerlen moet verbeteren en de stad moet kennisuitwisselingen met andere steden aangaan. Maatregelen moeten zich richten op het creëren van een aantrekkelijke stad voor onder andere ondernemers, investeerders, toeristen en studenten. De doelstellingen van URBAN II in Heerlen zijn: De Euregionale positie van Heerlen versterken en uitbreiden, zodat Heerlen een positieve impuls krijgt; het stedelijk imago en het zelfbewustzijn verbeteren van de Heerlenaren; het uitwisselen van ervaringen met vergelijkbare steden in Europa en het ontwikkelen van samenwerkingsverbanden met deze steden.

Gedacht kan worden aan projecten die liggen op het vlak van kennisuitwisseling of afstemming van de Euregionale regelgeving. Het bevorderen van netwerkvorming met kennisinstellingen, meer ICT-toepassingen in gemeentelijke diensten en het verbeteren van het imago van de stad zijn passende initiatieven. Promotiecampagnes, cultuurevenementen en mediapresentaties kunnen hieraan bijdragen. De buurt moet bij de projecten betrokken zijn. Daarom wordt de voorkeur gegeven aan initiatieven van de bewoners zelf. Andere instellingen, zoals de

¹¹³ Interview met Roel Wever, directeur van Parkstad Limburg (Heerlen 21 juni 2004).

¹¹⁴ C. Dewulf, *Op hete kolen. De beloftes voor 2030* (Heerlen 2003).

¹¹⁵ Interview met Roel Wever, directeur van Parkstad Limburg (Heerlen 21 juni 2004).

¹¹⁶ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 82.

gemeente moeten de buurt betrekken bij hun ideeën. Bij URBAN worden topdown-projecten niet getolereerd.¹¹⁷

Het streven van de stad Heerlen is dat de binnen het programma ontwikkelde initiatieven en projecten op lange termijn goed gevolg zullen krijgen. Deze moeten worden opgenomen in het regulier lokaal beleid. Maatschappelijke organisaties en de private sector kunnen ook hun aandeel bijdragen, zodat de bereikte effecten voor de stad Heerlen duurzaam zullen zijn.

Het programma URBAN II heeft geen beleidskader voor cultuur. Toch kunnen aanvragers van culturele projecten ook gebruik maken van de middelen van URBAN II. Wanneer een project aan de eisen die gesteld zijn voldoet, kan het vanuit dit communautair initiatief gefinancierd worden.

De beleidsmakers en de uitvoerders hebben gemerkt dat de aandacht voor cultuur onvoldoende is. In de stedelijke ontwikkeling die URBAN voorstaat, zou cultuur een veel prominentere plaats moeten innemen. Vooral ook voor Heerlen die met een behoorlijk imago-probleem kampt, kan cultuur bijdragen aan een positiever beeld van de stad. Wanneer de volgende URBAN-periode ingaat, zal cultuur ook specifiek in het beleid worden opgenomen.

Ook het Grotestedenbeleid wil met ingang van GSB 3 op 1 januari 2005 het cultuurprogramma een grote rol toebedelen. Ook de grote steden zijn zich ervan bewust dat cultuur een enorme invloed heeft op stedelijke ontwikkeling. GSB 3 en de volgende URBAN-periode lopen parallel. De verwachting is dat deze twee programma's veel van elkaar zullen overnemen.¹¹⁸

1.1.2 Culturele Zaken

Heerlen is een jonge stad en heeft nauwelijks een historie. Pas eind 19^e eeuw nam de bevolking door de winning van steenkool enorm toe. Heerlen veranderde van een klein dorp in een moderne stad. In de jaren zestig van de twintigste eeuw werden de meeste mijnen gesloten.¹¹⁹

De cultuurnota 1998-2001 merkt op dat de gevolgen van de sluiting van de mijnen en de snelle onsamenhangende modernisering van de stad alsmede het ontbreken van een rijke historische en monumentale geschiedenis het culturele profiel niet ten goede komen.¹²⁰ De huidige cultuurbeleidsmedewerkers interpreteren dat toch iets anders. Volgens hen heeft Heerlen geen last van historie. Het verleden drukt niet zwaar op de schouders. Heerlen kan alle aandacht richten op experimenten, innovatie en vernieuwing.

Het cultuurbeleid van Heerlen staat nu nog op twee poten. In eerste instantie behoort cultuur tot de beleidssector welzijn. Maar deze staat ver van de burger af. Daarom is er voor twee jaar een projectbureau in het leven geroepen. Het ContactPunt Cultuur/Evenementen (CPCE) moet minder bureaucratisch zijn en daardoor doelmatiger kunnen handelen. Toine Vincken is hoofd van het CPCE, Harry Gootzen werkt bij de afdeling welzijn van de gemeente.

Het welzijnsidee bij cultuur is in Heerlen volledig verlaten. Het cultuurbeleid is voornamelijk

¹¹⁷ <http://www.urban-heerlen.nl> geraadpleegd 29 april 2004

¹¹⁸ Telefoongesprek met Frans Drummen, programmamanager URBAN II Heerlen (14 juni 2004).

¹¹⁹ Gemeente Heerlen, *Uitgangspunten Cultuurbeleid Heerlen 1998-2001* (Heerlen 1998) 5.

¹²⁰ Ibidem 6.

gericht op kunstuitingen. Het ContactPunt Cultuur/Evenementen werkt vanuit drie pijlers: Actieplan Cultuurbereik, evenementen en Hee-Art. Evenementen toevoegen aan het cultuurbeleid is een succesfactor. Andere steden zijn nog al eens afgunstig dat de politiek in Heerlen welwillend staat ten opzichte van evenementen. Financieel zijn deze een hele opsteker. Via Hee-Art faciliteert en stimuleert het ContactPunt Cultuur/Evenementen het cultureel ondernemerschap. Er wordt naar gestreefd om de culturele infrastructuur in Heerlen te optimaliseren. Hee-Art biedt zakelijke contracten aan kunstenaars.

Het verenigingsleven en de amateurkunst zijn in het Zuiden oververtegenwoordigd. Ook in Heerlen bestaan er onnoemelijk veel fanfares en toneelgezelschappen. Vroeger investeerde de mijnindustrie in de cultuursector. De amateurkunst werd er bijna volledig door gefinancierd. Toen de mijnen sloten, moest de gemeente een gat opvangen. Nu gaat het goed met cultuur in de wijken. De gemeente hoeft behalve subsidie verlenen weinig te doen. Ze biedt producties met een bepaalde kwaliteit faciliteiten, zoals optreden in een grote zaal. Ook cross-overs worden aangemoedigd.¹²¹

De afstand tussen Heerlen en Den Haag is voelbaar. Volgens de Toine Vincken en Harry Gootzen richt de nationale overheid zich te veel op de Randstad, en is Eindhoven de figuurlijke grens. Ook groepen met een spreidingsplicht komen niet verder dan deze stad. Heerlen mist niet zo zeer het Rijk, maar wel de financiën. Het Zuiden zou van alles moeten, maar krijgt bijna niets.¹²²

Daarom is het cultuurbeleid is een internationale zaak geworden. Het College van B en W wil Heerlen op deze wijze profileren, en daarbij vooral het imago verbeteren. Terwijl in Nederland groepen en de overheid de weg naar Heerlen niet vinden, is samenwerking over de grens geen probleem. Binnen de Euregio blijken personen en instanties veel mobieler.

Speerpunten die Heerlen in zijn cultuurbeleid noemt, zijn meteen euregionaal georiënteerd. Heerlen wil de dans 'binnenhalen'. In het verleden hebben een aantal belangrijke dansers zich in Heerlen gevestigd. Om de dans weer nieuw leven in te blazen is er een werkgroep Dans in Limburg opgericht. Helaas heeft de Raad van Cultuur de plannen afgewezen.

Al eerder kende Heerlen een euregionaal dansinstituut. De steden Luik, Aken en Heerlen werkten daar samen. Dit instituut werd gedeeltelijk door het budget van Interreg gefinancierd. Na drie jaar is het opgeheven. Wegens cultuurverschillen kon het niet langer blijven bestaan. De subsidiestelsels in België, Duitsland en Nederland verschilden te veel van elkaar om nog langer samen te werken. Luik was afhankelijk van de kleur van de politiek of er geld beschikbaar werd gesteld, Aken moest zich verantwoorden aan zijn (zeer bureaucratische) Lander, terwijl Heerlen dat alleen maar moest aan het College van B en W. Daardoor kwam het dansinstituut nauwelijks meer toe aan het maken van producties. De drie steden willen graag weer een soort gelijke samenwerking opzetten, maar de verschillende structuren kunnen daar wederom bij in de weg staan. Bij kleinschalige projecten is samenwerking veel makkelijker te realiseren. Hierbij gaat het vooral om uitwisseling van kunstenaars en organisatoren voor een korte tijd.

¹²¹ Interview met Toine Vincken en Harry Gootzen, cultuurbeleidsmedewerkers in de gemeente Heerlen (Heerlen 26 mei 2004).

¹²² Interview met Toine Vincken en Harry Gootzen, cultuurbeleidsmedewerkers in de gemeente Heerlen (Heerlen 26 mei 2004).

Heerlen is bijzonder trots op zijn festivalbeleid. Alle festivals zijn euregionaal of internationaal georiënteerd. In Parkstad Limburg vinden veel muziekevenementen plaats, zoals het Wereld Muziek Concours, Parade Brunssum en Pinkpop. Alleen aan de marketing zou nog meer aandacht besteed moeten worden. Heerlen wil dat een koepelorganisatie zich bezig gaat houden met citymarketing en toerisme. Bij andere projecten in de Euregio verleent Heerlen ook zijn medewerking. Initiatieven, uitkranten en de programmering van de culturele instellingen van de verschillende steden sluiten op elkaar aan. De computersystemen van de bibliotheken konden nog niet op elkaar worden afgestemd. De mogelijkheden van het internet zullen daar waarschijnlijk wel verandering in aan brengen.

'Europa, best belangrijk' wordt door Toine Vincken en Harry Gootzen afgedaan als kretologie waar verder geen uiting aan wordt gegeven. Zij zijn nauwelijks bekend met de subsidiemogelijkheden. Door onderbezetting kan zich niemand met Europese zaken bezig houden. In sommige gevallen bekijken specialisten, van het bedrijf MAECON op welke fondsen van de EU aanspraak gedaan kan worden. Zo heeft Het Glaspaleis een bedrag van vier miljoen gulden ontvangen en was er Interreg-geld voor dansontwikkeling.

De cultuurbeleidsmedewerkers hebben zelf nooit een beroep op de EU-fondsen gedaan. Dit heeft vooral een praktische oorzaak. De afdeling heeft al geruime tijd te weinig mankracht om zich met de ingewikkelde subsidiesystematiek van de Europese Unie bezig te houden. Een strategisch beleidsmedewerker zou dit werk op zich kunnen nemen. Het programma Cultuur 2000 zou op regionaal niveau benaderd moeten worden.

Heerlen neemt plaats in twee stedelijke netwerken. Dat zijn Eurocities en MAHL (Maastricht, Aken, Heerlen, Hasselt en Luik). Dat Heerlen lid is van Eurocities is een hele prestatie. Officieel is de stad te klein, maar door inspanningen van de vorige burgemeester mocht Heerlen toch deelnemen. Even had Heerlen nog de ambitie om samen met Maastricht Culturele Hoofdstad van Europa te worden.

Ieder jaar organiseert MAHL een dansbiënnale. MAHL is vijftien jaar geleden opgericht. Toch zijn er in de tijd geen structurele zaken aangepakt. Daarvoor is er te weinig mankracht. Maar ook de vrijblijvendheid is hier debet aan. Volgens de cultuurbeleidsmedewerkers van Heerlen zijn we nog lang niet toe aan een Europese eenwording. Het gevoel, ook bij MAHL ontbreekt. Nationale structuren en bureaucratie staat profilering vaak in de weg. Personen kunnen één Europa maken of breken.¹²³

Maar Toine Vincken en Harry Gootzen hebben wel een duidelijke visie over de rol die Europa kan vervullen. Heerlen kan niet los van zijn geografische ligging worden gezien. Ze is het 'hart van Europa', maar profileert zich nog te weinig op die manier. Heerlen loopt ver voor op de andere Euregio's in Europa. Dat zou ze meer kunnen uitbuiten. Voor de Europese Unie zou alleen een faciliterende, randvoorwaardelijke rol weggelegd moeten zijn. Cultuur moet autonoom blijven. Zeker de eerste vijftig jaar mag de EU zich niet bezig houden met de inhoud van kunstuitingen. Eerst moet ze een eigen identiteit hebben. Voor nu is culturele uitwisseling voldoende. De Europese Unie zou er

¹²³ Interview met Toine Vincken en Harry Gootzen, cultuurbeleidsmedewerkers in de gemeente Heerlen (Heerlen 26 mei 2004).

wel voor kunnen zorgen dat de subsidiemogelijkheden en –structuren in de verschillende lidstaten aan elkaar gelijk worden gesteld, zodat samenwerking over de grens beter verloopt.¹²⁴

1.1.3 Het Glaspaleis

Adri Broeders is interim-directeur van Het Glaspaleis in Heerlen. Het Glaspaleis is een van de belangrijkste architectuurmonumenten van de twintigste eeuw. Het glazen pand huisvest filmhuis De Spiegel, Muziekschool Heerlen, Openbare Bibliotheek Heerlen, Stadsgalerij Heerlen (museum voor moderne kunst) en architectuurcentrum Vitruvianum en horecaondernemingen. Het Glaspaleis noemt zich een *venster op cultuur* en vormt een spil voor tal van optredens, festivals en evenementen.¹²⁵

De beheersorganisatie waar Adri Broeders hoofd van is, houdt zich bezig met het pand als rijksmonument, de facilitering, de programmering van de algemene ruimtes en leslokalen en de exploitatie. Toen de gemeente het voormalige modehuis in 1997 aankocht, was het de bedoeling dat Het Glaspaleis dienst zou gaan doen als cultureel centrum. Een duidelijke visie over de taken van Het Glaspaleis ontbrak. Al is het pand vanaf september 2003 al in gebruik, er zijn nog steeds geen doelstellingen opgesteld. Als jurist vindt Adri Broeders het vervelend dat hij niet op zijn prestaties kan worden afgerekend. Zolang de gemeente geen duidelijk omschreven visie heeft voor Het Glaspaleis, is Adri Broeders zelf bezig met vragen als: kiest Het Glaspaleis voor hoge en/of lage kunst? Wat is kunst? Welke rol moet Het Glaspaleis in Heerlen spelen?

Daarbij vindt hij dat hij rekening moet houden met de sociale opbouw van de stad. Door de sluiting van de mijnen is de economie in Heerlen volledig ingestort. Die is nog steeds niet hersteld. De stad kent veel WAO'ers, WW'ers en mensen die in de bijstand zitten. Een hoogstaand cultureel aanbod staat hiermee in contrast. Daarom probeert Adri Broeders zowel aandacht te hebben voor cultuur uit de wijken als voor 'hoge' kunst. Hij wil de Heerlenaren kennis laten maken met kunstvormen die ze nog niet kennen. De gemeente vindt dat Het Glaspaleis zich in de Euregio moet profileren. Door de beperkte budgetten is Adri Broeders daar geen voorstander van. Het Glaspaleis moet eerst een duidelijk plaats in de stad Heerlen krijgen, voordat het zich op de regio kan richten.

De restauratie van Het Glaspaleis is gefinancierd door de gemeente, DSM, Monumentenzorg, Bouwfonds cultuur en de EU. Alleen de laatste wordt op het publiciteitsmateriaal van Het Glaspaleis met naam en toenaam genoemd. Het Glaspaleis heeft nog veel geld te goed van de EU. De toekenning van EFRO-gelden gaat redelijk snel; de uitbetaling duurt veel langer. Volgens Adri Broeders is wachten op geld kenmerkend voor Europese subsidies. MAECON heeft voor Het Glaspaleis een beroep gedaan op de Europese fondsen. Waarschijnlijk hebben zij daarbij de Euregionale taakstelling van het pand aangevoerd.¹²⁶ Dat de interim-directeur zich vervolgens niet op Europees niveau wil begeven, is merkwaardig, en vooral ook dat hij daar niet op wordt aangesproken door ofwel de Europese Commissie, ofwel de gemeente.

¹²⁴ Interview met Toine Vincken en Harry Gootzen, cultuurbeleidsmedewerkers in de gemeente Heerlen (Heerlen 26 mei 2004).

¹²⁵ <http://www.glaspaleis.nl> geraadpleegd 17 september 2004

¹²⁶ Interview met Adri Broeders, interim-directeur van het Glaspaleis in Heerlen (Heerlen 31 augustus 2004).

Adri Broeders zal zich de komende tijd vooral bezig houden met een missieomschrijving van Het Glaspaleis, zodat het pand zich kan profileren in Heerlen. Daarna zal hij kijken naar subsidie- en sponsormogelijkheden. De Europese fondsen zullen dan waarschijnlijk ook bekeken worden, maar voorlopig is Het Glaspaleis nog helemaal niet bezig met Europa.¹²⁷

4.3.5 Europese programma's

Van de elf projecten die in Heerlen met URBAN-gelden worden gefinancierd hebben er twee een culturele dimensie. Een van de projecten is de verbouwing van een mijn tot een megabioscoop. Het terrein van de Oranje Nassaumijn I moet met de komst van een praktijkschool, bioscoop en horecavoorzieningen een metamorfose doormaken van desolaat naar springlevend. Het gebied zal een positieve impuls op economisch, infrastructureel en sociaal vlak krijgen. Het project moet wil bijdragen aan het creëren van evenwicht tussen wonen, werken, horeca, winkels en evenementen. De kosten voor dit project zijn begroot op: 44.395.000 euro. De subsidie uit het URBAN II-programma bedraagt: 3.250.000 euro.¹²⁸

Signe is het tweede culturele project. Het Kunstencentrum *Signe* is een actief centrum voor hedendaagse beeldende kunst. Het concentreert zich op het een stimulerend beleid voor Limburgse beeldende kunstenaars en het initiëren, begeleiden en uitvoeren van beeldende kunstactiviteiten. Kunstencentrum *Signe* wil met exposities, kunstzinnige installaties en lezingen een constante publieksstroom naar het gebied trekken. Door de culturele activiteiten zal het imago van Willemstraat versterkt worden en de neerwaartse spiraal waar de wijk in was beland, doorbreken. Het project richt zich op het bouwkundig geschikt maken van het pand en draagt twee jaar bij aan de exploitatie. De URBAN II-subsidie bestaat uit 80.000 euro. Het totale kosten voor het project zijn 425.000 euro.¹²⁹

1.0.0 Conclusie

Door de geografische ligging en de voelbare afstand tot de nationale overheid positioneert Heerlen zich als een regionaal centrum binnen Europa, dat zal kunnen uitgroeien tot een volwaardige Europese stad die een regionale-nationale identiteit uitdraagt. In Parkstad Limburg en de Euregio Maas-Rijn vervult Heerlen een euregionale functie.

De stad Heerlen heeft proportioneel veel te maken met stedelijke problemen, zoals drugsoverlast, en kampt daardoor met een imago probleem. Om tot oplossingen te komen probeert Heerlen het Europese programma URBAN II zoveel mogelijk af te stemmen op het Nederlandse GSB. De rechtstreekse contacten met de EU worden als zeer waardevol ervaren; de nationale overheid zou zich minder met de betrekkingen tussen steden en Europa moeten bemoeien. In Heerlen zijn de actoren er zich van bewust dat cultuur een positieve bijdrage kan leveren aan de stad, en streven ernaar in de toekomst cultuur een grotere rol te geven in het grotestedenbeleid en de Europese programma's. Maar voor Parkstad Limburg heeft de commissie cultuur van Eurocities geen prioriteit.

¹²⁷ Interview met Adri Broeders, interim-directeur van het Glaspaleis in Heerlen (Heerlen 31 augustus 2004).

¹²⁸ <http://www.urban-2.nl/> geraadpleegd 29 april 2004

¹²⁹ <http://www.urban-heerlen.nl> geraadpleegd 17 september 2004

Cultuurbeleid is voor Heerlen een internationale zaak geworden. In de Euregio zijn veel samenwerkingsverbanden actief. Grote projecten zijn in het verleden stopgezet, omdat de regelgeving omtrent cultuurbeleid in de lidstaten te veel van elkaar afwijkt. Het Glaspaleis profileert zich als een euregionale instelling, maar heeft vooral aandacht voor de stad Heerlen. Het Glaspaleis houdt zich bezig met de plaats die het zou moeten innemen in de binnenstad en cultuur als sociale integratie en emancipatie. De culturele instelling wil de *inner city* en de periferie dichter bijeen brengen. De gemeente doet geen beroep op de Europese culturele programma's, om de praktische reden dat de afdeling cultuur daar geen mankracht voor heeft.

Heerlen is zich bewust van de plaats die de stad in Europa inneemt. Vooral door samen te werken over de grens geeft de stad daar uiting aan. Heerlen wil de rol van de Europese Unie binnen het cultuurbeleid groter maken, maar stuit daarbij vooral op praktische bezwaren. Maar het is de vraag of de Europese ambities ook worden verwezenlijkt als de stad een strategisch medewerker voor internationaal cultuurbeleid, of een lid voor de commissie cultuur krijgt. Tot nu toe heeft Heerlen maar weinig pogingen ondernomen om de situatie te veranderen, en het stedelijk cultuurbeleid meer op de mogelijkheden van de EU af te stellen.

4.0 Enschede

De afdeling Communicatie van de gemeente laat weten dat Enschede niet met cultuurnota's werkt, en dat er geen relatie is tussen het stedelijk cultuurbeleid en het Europees beleid.¹³⁰ Of dat laatste juist is, wordt in deze casestudy onderzocht. De gemeente Enschede kent geen afdeling Europese Zaken, maar binnen de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer is er wel aandacht voor de EU. Het Bureau Subsidies voor gemeentelijke projecten houdt zich bezig met het binnenhalen van Europese subsidies voor de gemeente en Het Bureau Strategie richt zich op externe betrekkingen. Bij de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling is cultuur ondergebracht. Op cultureel gebied wil Enschede zich als muziekstad profileren. In het Muziekkwartier moet dat tot uiting komen.

Voor de casestudy Enschede zijn Hans Koier van het Bureau Subsidies, Toon Bom van het Bureau Strategie, Cees Bloemers van de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling en Rob Admiraal van het Muziekkwartier geïnterviewd. Deze Enschedese actoren zullen vanuit hun (beleids)terrein aangeven welke rol de Europese Unie speelt in het stedelijk cultuurbeleid.

5.0.0 Bureau Subsidies voor gemeentelijke projecten

Binnen het cluster Financiën, Control en Subsidies bij het Bureau subsidies voor gemeentelijke projecten houdt Hans Koier zich bezig met subsidies voor gemeentelijke projecten. Zijn Bureau heeft tot taak zoveel mogelijk financiële middelen te genereren en richt zich vanzelfsprekend dus ook op Europa.

¹³⁰ E-mail van H. Lammertink van de afdeling Communicatie van de gemeente Enschede (16 april 2004).

Enschede krijgt voor de periode 2000-2006 15 miljoen euro uit Doelstelling 2 stedelijk luik. Dit bedrag wordt in jaartranches (+/- 2,2 miljoen) verdeeld. Het geld van zo'n tranche moet binnen twee jaar besteed worden. Als dit niet gebeurt kan het nog worden doorgeschoven naar een van de andere acht steden in Nederland die ook deelnemen aan Doelstelling 2. Lukt dat niet dan moet het terug naar Brussel. De negen D2-steden komen ieder maand bij elkaar om het programma te bespreken. Al heeft de gemeente Enschede het geld zelf in eigen handen, moet ze de projecten wel door de EC laten toetsen. Andere partijen, zoals bedrijven kunnen ook projecten indienen bij de Europese Commissie. Als die goed worden gekeurd, mogen zij gebruik maken van de Enschedese D2-middelen.

Hans Koier weet niet of er vanuit de stad aanvragen worden gedaan. Dat gaat grotendeels langs het subsidiebureau. Dat Enschede Muziek Festival Interreg-gelden ontvangt, herinnert hij zich nadat het ter sprake komt. Maar hij is daarbij niet betrokken geweest. Het is niet een doel van de gemeente om bij te houden wie Europees geld aanvraagt en krijgt. De werkzaamheden van het subsidiebureau beperken zich tot gemeentelijke projecten.¹³¹ Dit in tegenstelling tot de het OBR Rotterdam dat wel alles wil bijhouden, zodat het in Brussel geen flater slaat door onwetendheid.

Voor Doelstelling 2 zijn een aantal gebieden in Enschede aangewezen. Het geld is daarvoor bestemd. In de praktijk komt het er op neer dat wanneer andere wijken in aanmerking voor Europese subsidies willen komen, dat via de provincie kan die ook Europees geld te verdelen heeft. Het programma EPDO loopt van 2000-2006.

Naar alle waarschijnlijkheid krijgt Het Muziekkwartier EFRO-geld. Voor Doelstelling 2 moet Enschede nog een cultureel toeristische voorziening treffen. Uit onderzoek van KPMG is het Muziekkwartier daar zeer geschikt voor. Het opknappen van de Noordkant van het station genereert werkgelegenheid op zowel korte en lange termijn. Daarbij zal de bouw van het Muziekkwartier bijdragen aan de uitstraling van de stad

Naar Cultuur 2000 is in het verleden wel eens naar gekeken, maar verder nooit iets mee gedaan. Het subsidiebureau valt onder de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer. Culturele zaken is ondergebracht in de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling. Europa en cultuur staan door de verdeling van diensten in Enschede ver uit elkaar. Bij de verschillende afdelingen zijn er ook geen mensen die zich op hun beleidsterrein met Europa bezighouden. Bij het Bureau Strategie richt Toon Bom zich op externe contacten. Met zijn financiële achtergrond vindt Hans Koier het aanvragen van subsidie bij de EU niet moeilijk, vooral niet voor grote projecten. Hij merkt wel dat door fraudezaken de gemeentelijke diensten veel minder snel geneigd zijn zich tot de Europese Unie te richten.

Op Euregionaal niveau gebeurt er volgens Hans Koier weinig. Er worden nauwelijks projecten opgezet en dus gaat er ook geen subsidie naar toe. Er zijn wel contacten met Münster en Osnabrück, in de stadtreiecke en met Hengelo, Almelo en Borne in de vorm van Netwerkstad Twente. De steden hebben het dan over de detailhandel, stedelijke ontwikkeling, maar ook over het voorbestaan van de Europese structuurfondsen en welke gevolgen dat voor hen heeft. De gemeenschappelijkheid bestaat vooral uit overleg. Op grote gemeenschappelijke projecten zit Enschede niet te wachten.¹³²

¹³¹ Interview met Hans Koier van Bureau subsidies voor gemeentelijke projecten van de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer in Enschede (Enschede 8 juli 2004).

¹³² Ibidem

Overigens zijn er in de periode 1996-2001 tientallen Euregionale projecten gerealiseerd op het gebied van kunst en cultuur. En ook nu vinden er volop uitwisselingen en dergelijke plaats.¹³³ Waarschijnlijk gebeurt dit ook allemaal buiten het gezichtsveld van het Subsidiebureau van de gemeente Enschede. Hans Koier kan alleen de rechtstreeks spoorverbinding tussen Enschede en Gronau, die sinds twee jaar rijdt, aanwijzen als belangrijk Euregioproject. Ook op het gebied van jumelages is Enschede niet erg actief. Hengelo is daar bijvoorbeeld veel meer mee bezig.

Burgermeester Mans van Enschede is voorzitter van de Raad der Europese Gemeenten en Regio's. De resultaten van zijn werkzaamheden zijn bij DSOB niet zichtbaar. Waarschijnlijk blijven die bij de top hangen. Enschede wil eventueel lid worden van Eurocities. Als Netwerkstad Twente (vergelijking Parkstad Limburg) zou Enschede zich kunnen aansluiten. De discussie hierover bevindt zich nog op ambtelijk niveau. Door actief te zijn in netwerken is het makkelijker om nog meer geld binnen te halen. Ook kunnen er betere contacten met andere steden worden gelegd, de kennisuitwisseling verbeterd en er komt meer bewustzijn voor Europa.¹³⁴

4.4.2 Bureau Strategie

Toon Bom is coördinator externe betrekkingen bij het Bureau Strategie bij de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer (DSOB) van de gemeente Enschede. Op dit moment heeft hij nog geen gemeentebreed overzicht van Europese subsidies. De subsidies worden op dienstniveau geworven en bijgehouden. Incidenteel vindt tussen de diensten overleg plaats, vooral bij regelingoverschrijdende projecten.

Enschede richt zich met name op grote programma's en regelingen, zoals D2 stedelijk luik en de regionale D2 programma's die worden uitgevoerd door de provincies Overijssel en Gelderland. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van Interreg 3a voor grensoverschrijdende acties. Incidenteel wordt gebruik gemaakt van de overige regelingen vanuit Europa. Een voorbeeld is de Urbact-regeling. Enschede participeert in enkele projecten als partner op de thema's 'samenwerking platteland/stad' en 'kenniseconomie'. Vaak hebben dergelijke programma's als nadeel dat ze veel geld, maar vooral tijd kosten en betrekkelijk weinig opleveren in de zin van investeringskapitaal. Participatie is meestal alleen interessant als andere dan financiële doelen in het geding zijn, zoals kennisuitwisseling en positionering.¹³⁵

Enschede is lid van de Raad van Europese Gemeenten en Regio's (REGR) en gebruikt dat lidmaatschap voor informatievoorziening. De REGR-sectie in Nederland is in 1965 opgericht. Ongeveer 60% van de gemeentes is lid.¹³⁶ De directeur van de REGR is ook betrokken bij periodiek overleg Europa coördinatoren van de D2-steden en URBAN II-steden van de G26 (Arnhem, Nijmegen, Maastricht, Eindhoven, Enschede en Heerlen). Er vindt uitwisseling plaats en strategie wordt op elkaar

¹³³ http://www.euregio.de/euregio/frameset/01_euregio/01_04_task/01_04_01_soccult/01_04_01_03_mz-projects/PtP_01.nl.pdf geraadpleegd 16 september 2004

¹³⁴ Interview met Hans Koier van Bureau subsidies voor gemeentelijke projecten van de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer in Enschede (Enschede 8 juli 2004).

¹³⁵ E-mail van Toon Bom, Coördinator externe betrekkingen Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer, Bureau Strategie Enschede (20 september 2004).

¹³⁶ R. A. A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 71.

afgestemd. De burgemeester van Enschede is voorzitter van de Nederlandse tak van de REGR in Maastricht. Een aantal activiteiten van Mans houden rechtstreeks verband met zijn voorzitterschap en hoeven niet altijd ook relevant te zijn voor Enschede.

Enschede wil in netwerkstadverband lid worden van Eurocities. Eurocities biedt een interessant platform aan haar leden (informatievoorziening, infrastructuur bijvoorbeeld via werkgroepen, seminars e.d.) waardoor informatie vergaren en gezamenlijke lobbydoelen benoemen en bevorderen beter mogelijk wordt. Het wordt eenvoudiger om Europese samenwerking van de grond te krijgen rondom specifieke thema's en projecten (partnersearch, uitwisseling van kennis en ervaring). De aanmelding van Netwerkstad Twente is op dit moment in voorbereiding.¹³⁷

4.4.3 Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling

Binnen de gemeente Enschede hebben zich de afgelopen jaren een aantal organisatorische veranderingen voltrokken. Drie jaren geleden adviseerde een organisatiebureau dat de gemeentelijke diensten afmoesten van hun traditionele indelingen. Het resultaat van dat advies is het nieuwe Stadskantoor. Naast de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer heeft de Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling (DMO) zich daar gevestigd. Niemand heeft er zijn eigen werkplek; tijd en ruimte moeten flexibel zijn.

DMO is werkzaam op het gebied van werk en inkomen, onderwijs, sport, cultuur, welzijn en zorg. De beleidsontwikkeling is binnen deze dienst ondergebracht in vier samenhangende programma's. Een daarvan is 'Actief in de stad'. Naast de uitvoerders is er ook een adviesgroep. Iedere adviseur heeft zijn eigen aandachtsgebied. Cees Bloemers houdt zich bezig met cultuur, en dan voornamelijk met nieuwe ontwikkelingen. Kleine onderdelen en kunstzinnige vorming worden projectmatig aangepakt.¹³⁸

De gemeente Enschede werkt niet met cultuurnota's, maar heeft wel een tweetal speerpunten geformuleerd. Het eerste is muziek of muziektheater en het tweede is mediakunst. Op een nu nog braakliggend terrein moet in 2008 het Muziekwartier komen. In een gebouw zullen de instellingen Nationale Reisopera, Orkest van het Oosten, Conservatorium van Saxion Hogeschool Enschede, Podium Twente, Enschedese Muziekschool en Poppodium Atak zich vestigen.

Enschede heeft de kunstacademie AKI. Daar wordt in samenwerking met de Universiteit Twente de tweede fase opleiding mediakunst gegeven. De gemeente ondersteunt initiatieven van de mediakunstenaars. Voorbeelden daarvan zijn de website voor mediakunst waar kunstenaars met elkaar in contact kunnen komen en het productiehuis Planet Art. In de wijk die in 2000 getroffen werd door de vuurwerkramp, is een deel van een oude fabriek bewaard gebleven. Deze fabriek wordt herbouwd en vervolgens ingericht als museum. Het Textielmuseum, Natuurmuseum en Centrum voor Beeldende Kunst zullen daarin worden opgenomen. Ook zal er ruimte komen voor ateliers. Mediakunstenaars krijgen voorrang. Het museum zal in 2008 gerealiseerd moeten zijn.¹³⁹

¹³⁷ E-mail van Toon Bom, Coördinator externe betrekkingen Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer, Bureau Strategie Enschede (20 september 2004).

¹³⁸ Interview met Cees Bloemers, cultuuradviseur in Enschede (Enschede 9 juni 2004).

¹³⁹ Ibidem

Het cultuurbeleid van de steden in de Netwerkstad worden op elkaar afgestemd. Iedere stad heeft zijn eigen specialisatie. Enschede heeft muziek, Hengelo theater.

Binnen de gemeente Enschede bestaan er geen commissies die zich met Europa of internationale betrekkingen bezighouden. De burgermeester neemt deze taken op zich. Voor de gemeentelijke diensten zijn zijn werkzaamheden onzichtbaar.

Cees Bloemers merkt op dat samenwerking over de grens door Enschede niet zo belangrijk wordt gevonden. Onder de bevolking is daar weinig draagvlak voor. Voor de meeste Enscheders is de Duits-Nederlandse grens nog steeds aanwezig. Incidenteel zijn er culturele projecten over de grens. Vaak komt het initiatief dan van Duitse zijde. Voor samenwerking met Münster en Osnabrück staat wel geld op de begroting. Volgend jaar komen de drie steden met de 'Kulturkarte', een kortingskaart die in de steden kan worden gebruikt. Met Gent had Enschede een jaarlijkse uitwisseling. Maar die is stopgezet, waarschijnlijk door geldgebrek.

Op het culturele gebied heeft Enschede weinig met de Europese Unie. Daarvoor is de grens nog te voelbaar. Heel geleidelijk zal de terughoudendheid minder worden. Maar Enschede is niet tegen Europa. Cees Bloemers ziet zelfs mogelijkheden, zoals een samenwerkingsverband met de kunstacademie in Dortmund, met de schouwburgen in Munster en Osnabrück, en de muziekscholen in de Euregio. Enschede wil zich als muziekstad profileren en richt zich daarbij vooral op het Duitse publiek.

Cees Bloemers, adviseur cultuur bij de gemeente Enschede is nauwelijks op de hoogte van de mogelijkheden die Europa biedt. Eens in de zoveel tijd krijgt hij een blad met daarin informatie over de EU, maar artikelen over cultuur zijn daarin niet te vinden. Hij kent het programma Cultuur 2000 niet. Van Doelstelling 2 heeft hij nog nooit gehoord.

De reden daarvoor is dat alleen het Subsidiebureau zich bezighoudt met Europese fondsen. Het zou kunnen zijn dat de culturele instellingen in de stad wel gebruik maken van een Europees cultuurprogramma. Ooit heeft Enschede nog Culturele Hoofdstad van Europa willen worden, samen met Munster en Osnabrück. Maar toen bleek dat de EU niet voor (alle) financiële middelen zorgde, was het enthousiasme snel verdwenen.

De Europese mogelijkheden worden bij de afdeling cultuur nog niet optimaal benut. Toch ziet Cees Bloemers in de toekomst wel een rol voor Europa in het stedelijk cultuurbeleid weggelegd. Volgens hem zou de Europese Unie het Enschedese profiel, en de culturele functie in de Euregio en in Netwerkstad Twente moeten erkennen. Daarnaast moet de EU met een concreter beleid komen. Zo zou ze regio's aan kunnen wijzen met een cultureel thema. Enschede is dan de stad die voor het muziekaanbod in de regio zorgt.¹⁴⁰

1.0.0 Het Muziekkwartier

Rob Admiraal werkt als zelfstandig communicatieadviseur voor de Stichting Muziekkwartier. Daarnaast is hij hoofd communicatie bij Hogeschool Saxion. Het conservatorium van deze school is

¹⁴⁰ Interview met Cees Bloemers, cultuuradviseur in Enschede (Enschede 9 juni 2004).

een van de zes partners van het muziekcentrum. Tot nu toe gaat al zijn communicatie van het Muziekkwartier over het gebouw dat in 2008 gereed moet zijn. Het Muziekkwartier is een middel voor Enschede om zich te profileren. Na Amsterdam wil het de tweede muziekstad van Nederland worden, met een unieke combinatie van muziekinstellingen in één gebouw.

Het gebouw is de huisvesting van een concept. Zes professionele muziekinstellingen, Nationale Reisopera, Orkest van het Oosten, Conservatorium van Saxion Hogeschool Enschede, Podium Twente, Enschedese Muziekschool en Poppodium Atak, gaan een vergaande samenwerking aan. Ze willen komen tot nieuwe muziekvormen en nieuwe publieksgroepen aantrekken. Een dergelijke samenwerking is nog nergens vertoond en is een hele uitdaging. De muziekinstellingen zijn zeer divers, in organisatie, financiering, aanbod en belangen.

De ligging van Enschede is bijzonder. De stad ligt nog geen vijf kilometer van de grens. Een Europese gedachte kent Enschede niet, maar een Euregionaal denken, is door de geografische ligging onontbeerlijk. De steden in de regio, Gronau, Munster, Hengelo, Almelo zijn van dezelfde grote en er heerst een zelfde soort mentaliteit. Met (rand)stedelijke ontwikkelingen hebben zij niet veel te maken. Ze willen in eerste instantie redelijke stedelijke voorzieningen in de regio aan te bieden.

De culturele instellingen moeten rekening houden met het Duitse publiek. Zeker muziek dat geen taalbarrière kent, moet zich ook richten op het grensgebied. Het Muziekkwartier wil minimaal 15% Duitse bezoekers aantrekken. Marketinginspanningen zijn hier van groot belang. Ten eerste moet het fenomeen Muziekkwartier bekend worden, vervolgens moet er een Euregionaal kaartverkoopsysteem komen en moet er bij de dienstverlening rekening worden gehouden met de cultuurbeleving van Duitsers.

Uit een expertmeeting met communicatieadviseurs uit Duitsland en Nederland bleek dat ieder land zijn eigen marketingstrategie nodig heeft. Zo kan vormgeving en de inzet van instrumenten niet altijd hetzelfde zijn. Nederlanders worden aangesproken door eigentijdse, kleurige flyers, terwijl Duitsers die afstotend vinden. Zij houden meer van degelijke informatie. Een huis-aan-huisblad van een festival doet het in Nederland goed, maar wordt in Duitsland gezien als goedkoop: alleen Aldi en Lidl adverteren op deze manier. Een cultuurproduct mag echt niet zo worden aangeprezen.

Zonder het Duitse (koop)toerisme kon Enschede zich niet zoveel voorzieningen permitteren. Daarom zijn alle campagnes en activiteiten van de gemeente ook op Duitsers gericht. Sinds kort treden de muziekinstellingen ook op in Duitsland. Zo raakt het Duitse publiek meer bekend met het Muziekkwartier. Bij Enschedese festivals waar al veel Duitsers komen, zijn ze ook duidelijk aanwezig. Voor het Muziekfestival werken de muziekinstellingen in verschillende samenstellingen aan producties. Door de veranderende combinaties trekken ze steeds een ander publiek.

Op dit moment kunnen Duitsers nog geen kaarten in eigen land kopen voor een voorstelling in Nederland en visa versa. Een Euregionaal ticketsysteem moet daar verandering in brengen. Mensen van Stichting Kunst en Cultuur Munsterland en Stichting Muziekkwartier kenden elkaar al en wilden dat samen realiseren. Vijf jaar geleden lieten ze dat weten aan de Europese Commissie. Pas jaren later kregen ze een toezegging voor Interreg III A gelden uit het programma grensoverschrijdende muziekfestivals van cultuurtoerisme van cultuur, economie en toerisme. De provincie Overijssel,

Bundesland Westfalen en de twee stichtingen nemen ook een deel van de financiering op zich. Volgens Rob Admiraal kwam dit project per toeval tot stand: mensen kenden elkaar en wisselden ideeën uit.

Van oktober 2003 tot oktober 2005 krijgen de muziekevenementen in de grensstreek de Interreg gelden. Die worden gebruikt voor communicatie en marketing, het Euregionaal ticketsysteem en de treinverbinding tussen Enschede en Gronau, die sinds twee jaar een actieve dienstregeling kent. Volgens Rob Admiraal wordt de bouw van het Muziekkwartier volledig met nationale middelen gefinancierd. De gemeente heeft 20 miljoen euro toegezegd. Hetzelfde bedrag zou uit BIRK gelden van het ministerie van VROM komen. De provincie neemt net als sponsoren 5 miljoen euro op zich. Bij deze begroting is er van uit gegaan dat de exploitatiekosten gelijk blijven. De instellingen hebben (artistiek) hogere ambities gesteld, maar hebben minder kosten door synergie. De gemeente betaalt een relatief groot bedrag omdat ze sowieso al moest zorgen voor nieuwe huisvesting voor de schouwburg, poppodium Atak en de muziekschool. Daarnaast wilde ze de Nationale Reisopera en het Orkest van het Oosten blijvend binden aan de stad Enschede.

Het Muziekkwartier heeft geen Europees geld nodig, vindt Rob Admiraal. De financiering is al rond. Enschede wil bescheiden zijn en niet te vaak bij de EU aankloppen. Na de vuurwerkcramp heeft de stad ook al vaak "de hand op moeten houden".¹⁴¹

4.4.5 Europese programma's

Op basis van het programma Doelstelling 2 stedelijk luik heeft Enschede het programma Stedelijk Hart Enschede ontwikkeld. Voor de periode 2000-2006 is een bedrag van 15 miljoen euro ter beschikking gesteld door de EU. Het totale programma Stedelijk Hart Enschede kost ruim 42 miljoen euro. Het verschil moet gefinancierd worden door uit publieke en private bronnen. Enschede heeft een zevental concrete maatregelen gedefinieerd die de leidraad vormen voor de projecten die op wijk- of stadsniveau worden gerealiseerd. De nadruk daarbij ligt op de wijken Enschede Noord, De Laares, Pathmos en Wesselbrink. Maatregel 2.1 Versterken bedrijfsleven en stimuleren van ondernemerschap, en maatregel 2.2 Stedelijke uitstraling en informatie en netwerken, zijn met name geschikt voor projecten met een culturele dimensie. Als mogelijke projecten geeft de gemeente Enschede ondersteuning kunstenaars richting ondernemerschap en promotie van het gebied Stedelijk Hart Enschede.¹⁴²

Het project 'Kunst om te ondernemen' realiseert een werkervaringsplaats in de lijstenwinkel. Gesubsidieerde arbeidskrachten verkopen daar creatieve materialen aan kunstenaars. Het doel van het project is het creëren van werkgelegenheid voor met name jonge schoolverlaters. Daarnaast is het stimuleren van culturele bedrijvigheid in het centrum van Enschede is een doelstelling van het project. De kosten voor het project zijn begroot op 177.900 euro. De Europese Unie neemt 70.500 euro voor haar rekening.¹⁴³

¹⁴¹ Interview met Rob Admiraal, communicatieadviseur Stichting Muziekkwartier in Enschede (Enschede 5 juli 2004).

¹⁴² Gemeente Enschede, *Werken aan een vitale samenleving, Europees Programma Stedelijk Hart Enschede* (Enschede z.j.).

¹⁴³ <http://www.enschede.nl/stedelijkhart/> geraadpleegd 16 september 2004

Ondanks dat de wijk zich niet in het D2-gebied bevindt, heeft de Europese Commissie ingestemd met het toekennen van een Stedelijk Hart Enschede bijdrage aan de wederopbouw van de door de vuurwerkramp getroffen wijk Roombeek. De subsidie wordt ingezet ter ondersteuning van de economische functies in het gebied. In de wijk komt een nieuw museum, het Environ. In het Environ wordt een aantal instellingen bij elkaar gebracht, zoals het Natuurmuseum Enschede, het Museum Jannink, en het Van Deinse Instituut. De EFRO-bijdrage is 1,9 miljoen euro.¹⁴⁴

1.0.0 Conclusie

Hoewel Enschede al sinds 1957 in de eerste aangewezen Euregio ligt, is in de stad weinig draagvlak voor een Europese oriëntatie. Omdat de stad voor een groot deel zijn bestaansrecht ontleent aan het Duitse publiek, is er wel sprake van een euregionale gedachte en profileert Enschede zich als muziekstad in zowel Nederland als Duitsland. Maar in het stedelijk cultuurbeleid wordt de Europese Unie nauwelijks concreet.

Gemeentelijke diensten en instellingen in Enschede weten nauwelijks van elkaar wat ze aanvragen bij de Europese fondsen. Daardoor is de financiering van het Muziekkwartier niet duidelijk. In tegenstelling tot de voornemens na het Europese onderzoek naar cultuur in de structuurfondsen, vindt de gemeente Enschede het niet haar taak om een overzicht bij te houden van projecten die met Europees geld zijn gefinancierd. Daarnaast bestaat er bescheidenheid: Enschede zou niet telkens de hand moeten ophouden bij de EU.

De gemeentelijke diensten zijn in Enschede zo ingericht dat niemand verantwoordelijk is voor internationaal cultuurbeleid. De cultuuradviseur kent het programma Cultuur 2000 niet eens. Culturele Hoofdstad van Europa is voor de stad niet interessant, omdat er geen sprake is van een financiële injectie bij dit programma. Het is onbekend wie het initiatief neemt voor de culturele projecten bij het programma Doelstelling 2. Enschede wil lid worden van Eurocities, en is al actief bij de Raad van Europese Gemeenten en Regio's. Omdat andere steden de REGR niet zo belangrijk vinden, is Enschede een uitzondering.¹⁴⁵ Ook binnen de gemeente is het niet duidelijk wat het lidmaatschap van deze vereniging oplevert.

Op euregionaal niveau vinden er weinig culturele activiteiten plaats. Samenwerking over de grens zou niet zo belangrijk zijn. De Duitse website geeft een heel ander beeld: de afgelopen jaren zijn er tientallen culturele projecten georganiseerd in het grensgebied. Geen van de geïnterviewde actoren wijst daarop. De aanvraag voor Interreg 3a-gelden zou toevallig tot stand zijn gekomen, maar zoiets ontstaat altijd doordat mensen elkaar kennen, ideeën uitwisselen en samenwerken. Opvallend is dat het geld gebruikt wordt voor de treinverbinding die Duitse bezoekers de gelegenheid biedt om gebruik te maken van de culturele voorzieningen in Enschede.

Enschede benut de Europese kansen niet optimaal, omdat de actoren in de stad voor een

¹⁴⁴ Gemeente Enschede, 'Projecten Stedelijk Hart Enschede' in: *Nieuwsbrief van het Europese programma Stedelijk Hart Enschede. Stedelijk Hart Enschede. Werken aan een vitale samenleving*, 2 (2003).

¹⁴⁵ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003) 114.

groot deel niet op de hoogte zijn van de mogelijkheden. Daarnaast bestaat er terughoudendheid: Enschede voelt zich nog niet Europees. Maar de stad ziet voor de toekomst wel mogelijkheden, vooral op het gebied van samenwerking en de profilering als muziekstad. Voor nu legt Enschede het initiatief terug bij de EU. Die zal de stad als muziekstad in de Euregio moeten erkennen.

4.5 Conclusie

De keuze voor drie geëuropeaniseerde steden heeft niet kunnen voorkomen dat de uitkomsten van de casestudies teleurstellend zijn. De Europese Unie zou aan de hand van casestudies concreet moeten worden, maar in de onderzochte steden was ze dat bij de actoren nog niet eens. In Rotterdam, Heerlen en Enschede speelt de Europese Unie een kleine rol in het stedelijk cultuurbeleid. De Nederlandse steden laten de Europese mogelijkheden bewust onbenut, stuiten op praktische problemen of zijn niet eens op de hoogte van de kansen die de EU decentrale overheden biedt. Ondersteuning van SICA of Europa Decentraal wordt niet aangevraagd. Uit de casestudies blijkt dat steden op Europees niveau vooral interesse hebben in het lidmaatschap van en actief zijn in Eurocities. De actoren geven aan dat de rol die de Europese Unie speelt in het stedelijk cultuurbeleid afhankelijk is van de beschikbare informatie van de EU, communicatie binnen de gemeente, een Europees gevoel, persoonlijke interesse, de moeilijkheid van de aanvragen en rendabiliteit.

In het laatste hoofdstuk *Conclusie* wordt de bottomup-benadering naast de topdown-benadering geplaatst. Bij de beantwoording van de vraag: 'Welke rol speelt de Europese Unie, en welke rol kan ze spelen binnen het cultuurbeleid in de Nederlandse steden?' komen de Europese mogelijkheden, het stedelijk beleid en de praktijk aan bod. Gezien de uitkomsten van de casestudies sluiten de twee benaderingen niet goed op elkaar aan. In hoofdstuk 5 worden beleidsmatige en organisatorische oplossingen gegeven die Europa en de stad op het gebied van cultuur dichterbij brengen.

Hoofdstuk 5

Conclusie

1.0 Inleiding

Deze scriptie had tot doel de Europese Unie concreet te maken in Nederlandse steden. Vanuit verschillende perspectieven werd er aandacht besteed aan de betrekkingen tussen de EU en steden. Zowel vanuit de topdown-benadering als vanuit de bottomup-benadering werd er gekeken naar de rol die de Europese Unie in het stedelijk cultuurbeleid speelt, of kan spelen. In dit laatste hoofdstuk *Conclusie* worden de twee benaderingen naast elkaar gelegd. Eerst worden de drie delen *Europa*, *Stedelijk beleid* en *De stad* kort samengevat. Vervolgens komt de probleemstelling: 'Welke rol speelt de Europese Unie, of kan ze spelen binnen het cultuurbeleid van Nederlandse steden?' aan de orde. De discrepantie tussen de rol die de EU speelt én kan spelen zal daarbij aan bod komen. Om de mogelijkheden die de Europese Unie biedt en het benutten daarvan in de praktijk beter op elkaar af te stemmen, worden een aantal suggesties aan steden gedaan. Deze scriptie *Europa en stedelijk beleid* eindigt met voorstellen voor vervolgonderzoek en een oproep tot debat, zodat de Europese Unie in Nederland concreter wordt.

5.2 Samenvatting

Het regionale beleid van de Europese Unie, dat zich bezighoudt met de economische en sociale ontwikkeling van de achterstandsgebieden in Europa, is ook van invloed op de steden. De Europese Commissie dicht een belangrijke rol toe aan decentrale overheden, omdat zij een bijdrage kunnen leveren aan de kwaliteit van het beleid en aan de vergroting van het draagvlak voor het Europese beleid. Decentrale overheden oefenen invloed uit op de beleidsontwikkeling en -uitvoering. Dat doen ze door te lobbyen of via belangenbehartigers, zoals het Comité van de Regio's, Euregio's, Eurocities en de Raad van Europese Gemeenten en Regio's.

Het heeft lang geduurd voordat de Europese Unie aandacht kreeg voor cultuur. Het specifieke karakter van cultuurproducten en het willen behouden van diversiteit passen niet bij de economische principes die de Europese Unie hanteert. Pas in 1993 kwam er een Europees cultuurbeleid. In het Ontwerpverdrag tot vaststelling van de grondwet is het cultuurartikel opgenomen. In het kader hiervan heeft de EU een aantal cultuurprogramma's ontwikkeld. De Europese programma's die mogelijkheden bieden voor stedelijk cultuurbeleid zijn de structuurfondsen: Doelstelling 2, URBAN II en Interreg 3 en de cultuurprogramma's: Cultuur 2000, Culturele Hoofdstad van Europa en Jumelages tussen steden. Ondanks de goede voornemens na het onderzoek van de Europese Commissie, houden Nederlandse steden nog steeds geen compleet overzicht bij van de culturele projecten die gefinancierd zijn de structuurfondsen.

Het handelen van de actoren in steden valt beter te begrijpen wanneer stedelijk beleid in een theoretische, historische en nationale context wordt geplaatst. Vele factoren zijn van invloed op het beleid dat gemaakt wordt in de stad. Vanaf de periode van stedelijke vernieuwing, de *Urban Renaissance II* vormt cultuur een belangrijk onderdeel van het stedelijk beleid. Bij *cultural planning* wordt cultuur ingezet voor: de economische revitalisatie van steden, het vernieuwen van de publieke functie van de binnenstad, sociale integratie en emancipatie en verschillende etnische groepen en multiculturaliteit in steden. Steden moeten door decentralisatieprocessen en de concurrentie met andere steden duidelijk een eigen positie innemen. Bij de profilering kan de Europese Unie een rol spelen. Wanneer de invloed van de EU groter wordt, zou dat kunnen leiden tot een nieuwe fase in de ontwikkeling van stedelijk beleid. Het Nederlandse grotestedenbeleid wordt al op het Europees stedelijk beleid afgestemd. De aandacht voor cultuur binnen het GSB mag groter.

De Europese Unie legt het initiatief volledig bij de steden. Zij mogen beslissen welke rol de EU in het stedelijk cultuurbeleid speelt. De uitspraak dat je als stad niet meer om Europa heen kunt, maar als het om cultuur gaat nog wel, is daarbij kenmerkend. SICA ziet nog maar weinig steden die betrekkingen aangaan met de Europese Unie. De subsidiewijzer van Europa Decentraal, die de procedure rond Europese subsidies voor decentrale overheden eenvoudiger wil maken, geeft geen compleet overzicht van de Europese mogelijkheden voor stedelijke en culturele projecten. Doordat de nationale overheid vanaf de programmaperiode 2000-2006 meer toezicht op de uitvoering van Europese programma's houdt, is het voor steden moeilijker om rechtstreeks contact te leggen met instellingen van de EU. De stad Heerlen geeft de voorkeur aan een directe relatie, maar momenteel kunnen alleen grote steden, zoals Rotterdam, buiten de nationale overheid om opereren in het Europese veld.

Vele actoren in een stad beïnvloeden het stedelijk cultuurbeleid. Daarom zijn er in de geëuropeaniseerde steden, Rotterdam, Heerlen en Enschede interviews gehouden met cultuurbeleidsmakers, ambtenaren van Europese zaken en andere politiek-bestuurlijke instanties en medewerkers van culturele instellingen. Uit de vraaggesprekken blijkt dat de mogelijkheden die de Europese Unie biedt in de steden niet optimaal worden benut. De steden vinden het Europees beleid te ingewikkeld, zijn niet op de hoogte van de Europese programma's, vinden Cultuur 2000 niet geschikt, zijn gefrustreerd door ervaringen uit het verleden, beschikken niet over een Europees gevoel of hebben onvoldoende mankracht om zich op Europa te richten.

Het belang inzien van Europa is in steden nog zeer persoonsgebonden. Wanneer actoren de Europese Unie op waarde schatten, laten ze de EU vaak een rol spelen op het gebied van profilering, samenwerking of subsidiemogelijkheden. Rotterdam profileert zich meer dan andere Nederlandse steden in Europa. Tijdens het evenement Culturele Hoofdstad van Europa en het Nederlandse Voorzitterschap positioneert Rotterdam zich als een stad met inhoud. Heerlen wil vooral het imago van de stad verbeteren en doet dat onder andere door het aannemen van een Europees profiel. Enschede profileert zich in Nederland en Duitsland als muziekstad.

In de Nederlandse steden wordt het netwerkverband Eurocities als zeer belangrijk ervaren. Als een van de oprichters is Rotterdam zeer actief in de verschillende commissies. Parkstad Limburg

(Heerlen e.o.) heeft na een uitstekende lobby het lidmaatschap gekregen. Enschede wil zich binnen afzienbare tijd aanmelden als Netwerkstad Twente. De Euregio's waar Heerlen en Enschede in liggen, kennen vele samenwerkingverbanden, waaronder MAHL. Deze zijn vooral praktisch ingesteld, maar ze lopen vaak tegen allerlei nationale beperkingen op. De houding ten aanzien van subsidies binnenhalen verschilt per stad. Rotterdam probeert zoveel mogelijk aan te vragen, ook om bekend te worden, terwijl Enschede bescheiden is en niet te vaak de hand wil ophouden.

1.0 Probleemstelling

De probleemstellingen die in deze scriptie centraal stonden, zijn:

Welke rol speelt de Europese Unie, en welke rol kan ze spelen binnen het cultuurbeleid van Nederlandse steden?

Vanuit verschillende perspectieven is geprobeerd antwoorden te vinden op deze tweedelige vraag. In het eerste deel lag het perspectief bij de Europese Unie. Volgens de topdown-benadering speelt de EU een grote rol in het stedelijk beleid, omdat de Europese wet- en regelgeving rechtstreeks gevolgen heeft voor decentrale overheden. De Europese Unie oefent daarnaast binnen verschillende Europese netwerken invloed uit op de steden, zoals het Comité van de Regio's, Eurocities en Euregio's.

In hoofdstuk 2 stond de betekenis van het Comité van de Regio's voor Nederlandse gemeenten ter discussie. Uit de casestudy Rotterdam blijkt dat voor de G4 het Comité van de Regio's wel degelijk relevant is. De vier grote steden hebben een aantal afgevaardigden in het comité zitten, waardoor zij grootstedelijke thema's op de Europese agenda kunnen zetten.

De ambitie voor lidmaatschap van en actief zijn binnen Eurocities is voor de Nederlandse steden zeer groot. Volgens De Rooij hecht Enschede ook veel waarde aan het lidmaatschap van de Raad van de Europese Gemeenten en Regio's (REGR). Mede door het voorzitterschap van burgemeester Mans beoordeelt hij Enschede sterk geëuropeaniseerd.¹⁴⁶ De actoren van Rotterdam en Heerlen noemen deze vereniging niet eenmaal, en ook binnen de gemeente Enschede is het onduidelijk wat de REGR voor de stad betekent.

De Euregio's zijn aangewezen door de Europese Unie, om samenwerking over de grens te stimuleren. Al tientallen jaren vinden er culturele projecten en uitwisselingsprogramma's plaats in de grensgebieden. Maar vaak stuiten organisatoren daarbij op de verschillen in regelgeving van de lidstaten. De EU zou een grotere rol kunnen spelen in de Euregio's door het cultuurbeleid in de grensstreken beter op elkaar af te stemmen, zodat artistieke presentaties niet hoeven te wijken voor administratieve rompslomp.

¹⁴⁶ Rooij, R.A.A., de, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden*, Deventer, 2003, 114

Bij het cultuurbeleid werkt de Europese Unie vanuit het subsidiariteitsbeginsel, en legt daarom het initiatief grotendeels bij de overheden in de lidstaten. Steden kunnen gebruik maken van de mogelijkheden die de EU biedt. De Europese programma's zijn daarvan de meest concrete voorbeelden. Binnen het stedelijk cultuurbeleid kunnen de structuurfondsen ingezet worden voor het verbeteren van infrastructuur en erfgoedbehoud. De culturele programma's zijn meer gericht op culturele uitwisseling. De structuurfondsen financieren het grootste gedeelte van de uitgaven van de Europese Unie op het gebied van cultuur. Maar uit onderzoek van de Europese Commissie blijkt dat ze niet weet hoeveel en welke culturele projecten de afgelopen jaren dankzij de Europese fondsen daadwerkelijk werden gerealiseerd.

Het initiatief ligt bij de stad. De Europese Unie biedt tal van mogelijkheden voor steden, maar de stad moet zelf tot actie ondernemen. Het Nederlandse stedelijk beleid laat zowel kansen als bedreigingen zien voor de betrekkingen van steden met Europa. Europese programma's sluiten aan bij de vier terreinen waar cultuur zich op kan richten (bijvoorbeeld het programma Culturele Hoofdstad van Europa voor economische revitalisatie). Steden kunnen zich positioneren als een Europese stad of als een regionaal centrum binnen Europa. Een Europese oriëntatie maakt de rol van de Europese Unie in deze steden groter.

Het Europees cultuurbeleid is niet geïntegreerd in het Nederlandse internationale cultuurbeleid. In de gedecentraliseerde eenheidsstaat krijgen steden de ruimte om zich bij stedelijk cultuurbeleid te richten op de Europese Unie. Maar het blijkt dat steden daar nog geen optimaal gebruik van maken. Hoewel de nationale overheid decentrale overheden adviseert de Europese mogelijkheden beter te benutten, maakt ze het, met een grotere zeggenschap over de uitvoering van de Europese programma's, de steden niet makkelijk. De nationale overheid bepaalt voor een groot deel welke rol de EU in een stad speelt. Alleen bij de programma's Cultuur 2000 en Jumelages tussen steden zijn steden volledig onafhankelijk.

De bottomup-benadering - het perspectief vanuit de stad - toont dat de mogelijkheden die de Europese Unie biedt en de kansen die in het stedelijk beleid liggen door de Nederlandse steden nauwelijks worden benut. Binnen de internationale diensten van de gemeenten is er weinig aandacht voor cultuur; bij de afdelingen cultuur en de culturele instellingen is er geen interesse voor de EU.

De steden maken gebruik van de structuurfondsen Doelstelling 2, URBAN II en Interreg 3a voor culturele projecten, maar weinig actoren weten dat. De afdelingen Culturele Zaken werken niet meer vanuit een welzijnsgedachte, waardoor het moeilijk te achterhalen is wie het initiatief neemt voor de D2- en URBAN II-projecten die vaak maatschappelijk georiënteerd zijn. Samenwerkingsprojecten gefinancierd door Interreg 3a komen 'toevallig' tot stand; een strategie ontbreekt. De uitgangspunten van het Nederlandse stedelijk cultuurbeleid en de Europese programma's voor cultuur zijn niet goed op elkaar afgestemd. Bij de EU valt cultuur wel onder welzijn, bij de steden niet meer. Het protestedenbeleid en het Europese stedelijk beleid sluiten daarentegen goed op elkaar aan. Cultuurbeleidsmedewerkers in de steden kunnen pogingen ondernemen voor opname van cultuur in het GSB, waardoor stedelijke cultuur en het Europese beleid meer op elkaar aansluiten.

Bij verschillende gemeentelijke diensten zijn ze niet op de hoogte van de mogelijkheden. De gemeente en de culturele instellingen maken geen gebruik van het programma Cultuur 2000. Een aantal jaren nadat Rotterdam Culturele Hoofdstad van Europa was, hebben de actoren geen aandacht voor de gevolgen van dit evenement. De steden onderhouden banden met andere (Europese) steden, maar het programma Jumelages tussen steden speelt daarbij geen rol.

Het netwerk Eurocities is voor de steden zeer belangrijk, maar alleen Rotterdam is echt geïnteresseerd in de commissie cultuur. Hoewel er een aanzienlijk aantal culturele projecten in de grensgebieden plaatsvindt, achten niet alle actoren de samenwerking in de Euregio's waardevol. De rol die de EU binnen het cultuurbeleid van de Nederlandse steden speelt is niet groot.

De topdown-benadering en de bottomup-benadering passen niet als een trechter op elkaar. De Europese Unie biedt mogelijkheden en ook binnen het Nederlandse beleid zijn er kansen voor steden die Europa een rol willen laten spelen in het stedelijk cultuurbeleid, maar de Nederlandse steden nemen nauwelijks initiatief om daar daadwerkelijk iets mee te doen. De Europese Unie kan een grote rol spelen in het stedelijk cultuurbeleid, maar binnen het cultuurbeleid van de Nederlandse steden doet ze dat niet.

5.4 Suggesties

Het blijkt dat er meerder redenen zijn waarom steden de Europese mogelijkheden en kansen nauwelijks benutten. De discrepantie tussen de rol die de Europese Unie speelt, én kan spelen wordt kleiner als er in steden het een en ander verandert. Hier volgen een aantal beleidsmatige en organisatorische suggesties voor veranderingen aan Nederlandse gemeenten. Om de Europese Unie een grotere rol te laten spelen in het stedelijk cultuurbeleid moet in steden:

- de communicatie verbeterd worden;
- de EU opgenomen worden binnen de gemeentelijke diensten;
- het draagvlak voor de EU worden vergroot.

De rol van de Europese Unie in het stedelijk cultuurbeleid is afhankelijk van communicatie binnen de gemeente. In de drie onderzochte steden ging er op dit vlak het een en ander mis (onenigheid RKS en Culturele Zaken, onduidelijkheid financiering Muziekkwartier en ambities Het Glaspaleis), waardoor de Europese mogelijkheden niet goed benut konden worden. Het is belangrijk dat de communicatie tussen de gemeentelijke diensten en de instellingen wordt verbeterd. Binnen de steden moet er een bewustzijn worden gecreëerd dat het internationaal stedelijk cultuurbeleid door meerdere actoren wordt gemaakt. De Europese Unie kan alleen een volwaardige rol spelen in het stedelijk cultuurbeleid als er wordt samengewerkt. Het is daarbij belangrijk om persoonlijke relaties goed te onderhouden, overzichten te hebben van de aanvragen die zijn ingediend en de projecten die zijn gerealiseerd, en de doelstellingen en ambities van elkaar te kennen.

Het EG-coördinatiepunt wees op het nut van het institutionaliseren van de Europese Unie binnen de gemeentelijke diensten. Wanneer de EU wordt opgenomen binnen de gemeentelijke diensten, kan er veel miscommunicatie worden voorkomen, omdat de verantwoordelijkheid voor Europese zaken duidelijker is. Het belang van Europa wordt minder afhankelijk van personen. Vanuit ieder beleidsterrein kan er worden ingespeeld op het Europees beleid. Europa en cultuur staan niet, zoals in Enschede ver van elkaar af in de gemeentelijke organisatie. Wanneer steden zich structureel bezig gaan houden met de EU, zal de Europese regelgeving uiteindelijk ook minder ingewikkeld blijken. Als het GSB ook cultuur in zich opneemt, kan de EU een grotere rol spelen in het stedelijk cultuurbeleid.

De Europese Unie kan alleen een rol spelen in een stad als daarvoor voldoende draagvlak is. Decentrale overheden hebben al de taak om de inwoners te informeren over de Europese Unie. Als steden iets met Europa willen, moeten ze dat ook naar buiten uitdragen. Met een helder beleid en concrete projecten kan een Europees gevoel worden gecreëerd. In Enschede wordt nog vaak het excuus aangedragen dat de burgers geen belang zien in de EU. Gemeenten moeten de mogelijkheden die de Europese Unie biedt bekend maken, zodat een stad een weloverwogen keuze kan maken iets met Europa te doen of niet.

5.4.1 Vervolgonderzoek

In een eerder hoofdstuk is al aangegeven dat het interessant kan zijn de fases van stedelijke ontwikkeling te bekijken, en dan met name onderzoek te doen naar een eventueel nieuwe fase waarin Europa steeds belangrijker wordt.

Voor een compleet overzicht van de rol van de Europese Unie in het cultuurbeleid in Nederlandse steden, kunnen in een vervolgonderzoek meer steden worden onderzocht. De drie geëuropeaniseerde steden hebben de EU nog niet echt concreet kunnen maken. Wanneer het onderzoek wordt uitgebreid, ontstaat er een representatiever beeld van dé Nederlandse steden. In het onderzoek kan een vergelijking worden gemaakt tussen de G4 en de G26 steden. Uit de casestudies van het vorige hoofdstuk blijkt dat Rotterdam in Europa op een heel ander niveau opereert dan Heerlen en Enschede. Dat verschil kan verder worden uitgewerkt. De interim-directeur van Het Glaspaleis wees erop dat de casestudies alleen steden bevatten zonder historisch centrum. De rol van de EU binnen het stedelijk beleid van steden die van oudsher wel een kern hebben kan worden onderzocht, en vergeleken met de steden zonder een aanwijsbare binnenstad.

Daarnaast is het interessant om de casestudies uit te breiden met steden in andere Europese lidstaten. In een minder gedecentraliseerd land kan de rol van de EU binnen het stedelijk cultuurbeleid heel anders zijn.

Netwerken krijgen steeds meer aandacht. De steden geven aan dat zij het netwerkverband Eurocities zeer belangrijk vinden. Wellicht is het een onderzoek waard het werkelijke belang voor steden, maar ook voor de Europese Unie na te gaan. In het proefschrift van De Rooij wordt Richardson aangehaald die beweert dat het belang van netwerken vaak wordt overschat. Netwerken zijn volgens hem niet zo

hecht als gedacht en leiden tot een instabiel politiek systeem, omdat het wisselen van partners de vertrouwensband tussen actoren zal schaden.¹⁴⁷ Waarom willen veel Nederlandse steden lid worden? Kan het netwerk echt iets voor ze betekenen, of zijn ze alleen geïnteresseerd omdat anderen dat ook zijn? Hoe populair is Eurocities in de andere lidstaten?

5.5 Tot slot

Deze scriptie liet zien dat de Europese Unie op veel terreinen het initiatief legt bij de steden. Maar in Nederland mengt ook de nationale overheid zich in het Europese regionale beleid. De gedecentraliseerde eenheidsstaat blijkt niet altijd te werken op transnationaal niveau. Binnen het cultuurbeleid maken steden bijvoorbeeld nauwelijks gebruik van de mogelijkheden die de EU biedt.

Voor alle overheden wordt de Europese Unie steeds belangrijker. Daarom zal er in Nederland een beleidsdiscussie gevoerd moeten worden over de kwestie wiens taak het is zich met de EU bezig te houden. Daar hoeft geen nieuwe commissie voor worden opgericht. Er zijn al voldoende instanties die zich met Europa bezighouden. De nationale overheid, de G4 en G26, de VNG, maar ook organisaties in de Euregio's zullen de vraag: 'moet Europa centraal of decentraal benaderd worden?' een antwoord moeten geven. Er moet een keuze, misschien per beleidsterrein worden gemaakt, zodat de verantwoordelijkheid duidelijk is. De Europese Unie kan alleen concreet worden als de rol die ze moet spelen in het stedelijk beleid duidelijk wordt.

¹⁴⁷ Rooij, R.A.A., de, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden*, Deventer, 2003, 69

Literatuur

- I. van Aalst, *Cultuur in de stad. Over de rol van culturele voorzieningen in de ontwikkeling van stadscentra* (Utrecht 1997).
- M. Altunbas, *Rotterdam in Europa...Europa in Rotterdam. Aanzet tot een sterkere betrokkenheid* (Rotterdam z.j.).
- M. d'Angelo, *Cultural policies in Europe. Local issues* (Strasbourg 2000).
- F. Bianchini, 'Cultural planning for urban sustainability', in: L. Nyström, *City en Culture. Cultural processes and urban Sustainability* (Karlskrona 1999).
- K.D. Borchardt, *Het ABC van het Gemeenschapsrecht* (Brussel 2000).
- Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, *Ontwerp Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa* (Luxemburg 2003).
- Calvino, *de onzichtbare steden* (Amsterdam 1981).
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, *Mededeling van de Commissie aan het Europese Parlement, de Raad en het Comité van de Regio's. Eerste kaderprogramma voor cultuur 2000-2004* (Brussel z.j.).
- Commission of the European Communities, *Commission Working Document. Application of Article 151 (4) of the EC Treaty: use of the Structural Funds in the field of culture during the period 1994-1999* (Brussel 2003).
- E. Corijn, H. Mommaas, *Urban cultural policy developments in Europe* (Tilburg 1995).
- S.W. Couwenberg, 'Regionalisering en regionalisme' in: *Neerlandia* 98, 1 (1994).
- Cultural Policies Research and Development Unit, *Culture – a way forward. Culture and neighbourhoods: an action – research project in urban Europe* (Strasbourg 1999).
- R. Dannis, *Eindevaluatie Rotterdam 2001 Culturele Hoofdstad van Europa* (Rotterdam 2003).
- C. Dewulf, *Op hete kolen. De beloftes voor 2030* (Heerlen 2003).
- Europese Commissie Directoraat-generaal Pers en communicatie, *De opbouw van het Europa van de volkeren. De Europese Unie en de cultuur* (Brussel 2002).
- Europese Commissie Directoraat-generaal Pers en communicatie, *Meer eenheid, meer diversiteit. De grootste uitbreiding van de Europese Unie ooit* (Brussel 2003).
- E. Fossas, J. Subirats, L. Bonet, *Cultural policies, decentralization and globalization* (Barcelona 1995).
- Gemeente Enschede, 'Projecten Stedelijk Hart Enschede' in: *Nieuwsbrief van het Europese programma Stedelijk Hart Enschede. Stedelijk Hart Enschede. Werken aan een vitale samenleving*, 2 (2003).
- Gemeente Enschede, *Werken aan een vitale samenleving, Europees Programma Stedelijk Hart Enschede* (Enschede z.j.).
- Gemeente Heerlen, *Uitgangspunten Cultuurbeleid Heerlen 1998-2001* (Heerlen 1998).
- R.R. de Haas, *Brief aan directeur RKS aan C. Weeda, hoofd Culturele Zaken gemeente Rotterdam* (Rotterdam 12 maart 2002).

- C. Harkema, G. Logie, 'Rotterdam 2001: Brugge 2002' in: *Neerlandia* 105 (2001) D1-D19.
- E. Hitters, 'The Social and Political Construction of a European Cultural Capital: Rotterdam 2001' in: *The international journal of cultural policy* 6 (2000) 183-199.
- P. Knaap, F. van der Hilterman, 'Lokale en regionale overheden in de Europese Unie' in: *Bestuurskunde*, 6 (1996).
- H. Mommaas, E. Corijn, *Urban cultural policy developments in Europe* (Tilburg 1995).
- S. Mudy, *The context and structure of European cultural networks* (Den Haag 1999).
- J. Olsen, 'The Many Faces of Europeanization' in: http://www.arena.uio.no/publications/wp02_2.htm (27 september 2004).
- OntwikkelingsBedrijf Rotterdam, *Europa in Rotterdam. Europa in de Rotterdamse kunstensector. Eindrapportage projectmedewerker Europese Zaken voor de kunstsector* (Rotterdam 1995).
- G. Pehn, *Networking culture. The role of European cultural networks* (Strasbourg 1999).
- G. Richards, 'The European Cultural Capital Event: Strategic Weapon in the Cultural Arms Race?' in: *The international journal of cultural policy* 6 (2000) 159-181.
- R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voor subnationale overheden* (Deventer 2003).
- L. Tomesen, G. Vossen (ed.), *Denken over cultuur in Europa* (Houten 1994).
- R.B. van de Ven, *De Europese Gemeenschap en cultuur*
- K. Weeda, 'De stad als podium', in: *Vakbladmanagement, kunst en cultuur*, 4 (1998).

- <http://www2.utrecht.nl>
- <http://kvc.minbuza.nl>
- <http://www.bestuurskunde.nl>
- <http://www.ccre.org>
- <http://www.cultuurnetwerk.nl>
- <http://www.cultuurplanrotterdam.nl>
- <http://www.doelstelling-2.nl>
- <http://www.enschede.nl/stedelijkhart/>
- <http://www.euregio.de>
- <http://www.euricur.nl/publications/aantrekkelijkestad.pdf>
- <http://www.eurocities.org>
- <http://www.europadecentraal.nl>
- <http://europa.eu.int>
- http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/
- http://europa.eu.int/comm/dgs/regional_policy/
- <http://www.ey.nl>
- <http://www.forumdemocratie.nl>
- <http://www.glaspaleis.nl>
- <http://www.grotestedenbeleid.nl>

- <http://www.grondweteuropa.nl>
 - <http://www.ipo.nl>
 - <http://www.kcgs.nl>
 - <http://www.minbuza.nl>
 - <http://www.minocw.nl/cultuurbeleid/>
 - <http://www.minocw.nl/cultuurnota/>
 - <http://www.minocw.nl/cultuurnota/>
 - <http://www.opzoeknaareuropa.nl>
 - <http://www.parkstadlimburg.nl>
 - <http://www.regering.nl>
 - <http://www.regr.nl>
 - <http://www.sicasica.nl>
 - <http://www.stedenbanden.nl>
 - <http://www.urbact.org>
 - <http://www.urban-2.nl>
 - <http://www.urban-heerlen.nl>
-
- E-mail van H. Lammertink van de afdeling Communicatie van de gemeente Enschede (16 april 2004).
 - E-mail van Jolanda van Leeuwen, informatiemedewerker VNG-Frontoffice (3 maart 2004).
 - E-mail van Toon Bom, Coördinator externe betrekkingen Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer, Bureau Strategie Enschede (20 september 2004).
 - Gesprek met Inez Boogaarts en Yvette Gieles van Stichting International Culturele Activiteiten (Amsterdam 19 maart 2004).
 - Interview met Adri Broeders, interim-directeur van het Glaspaleis in Heerlen (Heerlen 31 augustus 2004).
 - Interview met Cees Bloemers, cultuuradviseur in Enschede (Enschede 9 juni 2004).
 - Interview met Hans Koier van Bureau subsidies voor gemeentelijke projecten van de Dienst Stedelijke Ontwikkeling en Beheer in Enschede (Enschede 8 juli 2004).
 - Interview met Hans Verdonk van het G4 kantoor in Brussel (Brussel 8 september 2004).
 - Interview met Leonie de Wit beleidsmedewerker Internationale Betrekkingen/Culturele Zaken Rotterdam (Rotterdam 7 juni 2004).
 - Interview met Murat Altunbas van het EG-coördinatiepunt van het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam (Rotterdam 2 juli 2004).
 - Interview met Rob Admiraal, communicatieadviseur Stichting Muziekkwartier in Enschede (Enschede 5 juli 2004).
 - Interview met Roel Wever, directeur van Parkstad Limburg (Heerlen 21 juni 2004).
 - Interview met Tjeu Strous van de Rotterdamse Kunststichting (Rotterdam 1 september 2004).

- Interview met Toine Vincken en Harry Gootzen, cultuurbeleidsmedewerkers in de gemeente Heerlen (Heerlen 26 mei 2004).
- Lezing van Joan Arensman, *Het Nederlandse voorzitterschap van de EU* (Utrecht 30 maart 2004).
- Telefoongesprek met Frans Drummen, programmamanager URBAN II in Heerlen (14 juni 2004).